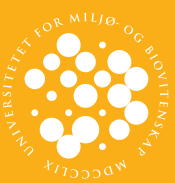

UNIVERSITETET FOR MILJØ- OG BIOVITENSKAP

Det nye kulturhuset i Hamar:

argumenter og fakta om kulturbasert stedsutvikling

Helga Sørby

Universitetet for miljø- og biovitenskap

Institutt for landskapsplanlegging

Masteroppgave 30 stp. 2013

Veileder: Marius Grønning

Forord

Denne masteroppgaven marker avslutningen på et masterstudie i by- og regionplanlegging, ved Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB).

Jeg vil gjerne takke Marius Grønning for veiledning og god hjelp i arbeidet med masteroppgaven. En takk rettes også til representanter fra Hamar kommune som har vært behjelpelig med å skaffe til veie strategiske dokumenter og planer og for informasjon. Jeg vil også takke Marit for gjennomlesning og jentene på masterrommet for godt samhold.

Ås, mai 2013

Helga Sørby

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg hvilket behov som ligger til grunn for etableringen av Hamar Kulturhus som skal stå ferdig i desember 2013. Kulturhuset bygges i Hamars nasjonalt verneverdige kvartalsstruktur fra 1848 og er et virkemiddel i en større stedsutviklingsprosess i Hamar kommune. Fremtidige infrastrukturiltak på vei og jernbane gjør at Hamar ser muligheter for en utvidet bo-, arbeids- og serviceregion med Osloregionen og en styrket posisjon i Innlandet. Hamars visjon for fremtiden er å være Innlandets mest attraktive boområde og å hevde sin rolle som Innlandets hovedstad.

Byggingen av Hamar Kulturhus er en strategi for å skape bostedsattraktivitet i Hamar. Kulturbaserte stedsutviklingsstrategier har blitt en trend for å skape attraktive steder i Norge. Det kan ses i lys av omstillingen fra industrisamfunnet til kunnskapsøkonomien. Der sees menneskelige egenskaper som høy utdanning, kompetanse og kreativitet i sammenheng med evne til innovasjon, nyskaping og økonomisk vekst i dagens samfunn. I kampen om å tiltrekke seg de rette menneskene og virksomhetene forsøker stadig flere steder å skape attraktive bo- og arbeidslivskvaliteter med kulturbaserte stedsutviklingsstrategier.

De kulturbaserte stedsutviklingsstrategiene i Norge er forankret i et kulturpolitisk standpunkt om at kultur både er en viktig verdiskapende næring i seg selv og at samspillet mellom kultur og næringsliv har store synergipotensialer, i tillegg til at kultur er en viktig faktor i lokal og regional utvikling. Etablering av kulturhus har blitt en populær trend for byer som vil skape seg et bedre omdømme og bedre kvaliteter som bosted. Men det finnes uavklarte spørsmål om hvilke deler av kulturhusenes attraksjonskraft som knytter seg til fakta og hva som knytter seg til argumentasjon.

Behovet for den kulturelle infrastrukturen som kommer med Hamar Kulturhus er etablert i Hamar kommunes strategier for utvikling av Hamar til et mer attraktivt bo- og arbeidssted. Behovet for den styrkede kulturelle infrastrukturen er reell når det gjelder nødvendigheten av nye lokaler og en samlingsarena for kulturlivet i byen, behovet for et mer attraktivt sentrum og en sosial møteplass i byen. Den kulturelle infrastrukturen som kommer med Hamar Kulturhus vil mest sannsynlig alene ikke bidra til å oppfylle Hamars visjon om å være det mest attraktive boområdet i Innlandet. Sammen med de øvrige stedsutviklingstiltakene i byen kan likevel at byggingen av Hamar Kulturhuset være en viktig kilde til utvikling og vekst i Hamar.

Summary

This study focuses on the reasoning and need for a House of Culture in Hamar, which will be completed in December 2013. The new House of Culture is established in the city's historical urban structure from 1848 and is part of a larger urban development project in Hamar. Future road and railway projects facilitates for a closer connection with the Oslo region and a stronger position in Innlandet. Hamar's vision for the future is to be the leading and most attractive place to live in Innlandet and claim its role as the capital of Innlandet.

The establishing of a new culture house in Hamar is part of a strategy to make Hamar a more attractive place to live. Culture based strategies for urban development has become a trend to create attractive places in Norway. It can be associated with the transition from industrial society to a knowledge based economy. Service, adventure and knowledge based industries are businesses experiences the greatest success. Human resources are the most essential for this development. Human resources, such as talent and creativity, are linked with the ability to make innovation and economic growth in today's society. In the battle of attracting the right people and companies, city's attempts to make attractive live and work qualities with culture based urbane development.

The culture based strategies for urban development in Norway is embedded in a political standpoint that culture leads to economic growth and is an important consideration in local and regional development. Establishment of culture buildings has become a popular trend for city's wanting to create a strong identity and create a more attractive place to live. But there are unresolved questions about the assumptions that culture centers leads to attraction. There is a difference between facts and argumentation.

Hamar's need for the new cultural infrastructure is based in the municipality strategies of making a more attractive place to live and work. The need for improved cultural infrastructure is essential when it comes to the necessity of new culture facilities and venue of culture activities. A new culture house will also meet the needs of a more attractive city center and further social meeting areas in town. The new cultural infrastructure alone will most likely not help Hamar fulfill its vision to be the most attracting living area in Innlandet. However, along with the other urban development initiatives in Hamar city, the establishment of a new House of Culture could be an important resource of economic growth.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	4
Sammendrag.....	5
Summary	6
DEL 1: TEMA OG FORSKNINGSOBJEKT.....	12
Kapittel 1. Introduksjon.....	14
1.1 Bakgrunn for oppgaven	14
1.2 Case – Hamar	15
1.3 Problemstilling	16
1.4 Oppgavens oppbygning.....	17
1.5 Oppgavens avgrensning.....	18
Kapittel 2. Teori	20
2.1 Begrepsavklaringer.....	20
2.2 Byfunksjoner og bystrukturer.....	22
2.3 Omstillingen fra industrisamfunnet til kunnskapsøkonomien.....	26
2.4 Kulturbaserte byutviklingsstrategier.....	28
Kapittel 3. Metode.....	32
3.1 Metodebeskrivelse.....	32
DEL II: URBANITET I INNLANDET	34
Kapittel 4. Hamars historiske utvikling.....	36
4.1 Bymodeller	36
4.2 Hamars opprinnelse og utvikling.....	37
4.3 Lokal og regional utvikling	45
Kapittel 5. Hamars rolle i skiftende regionale kontekster	46
5.1 Osloregionen	47
5.2 Innlandsregionen	47
5.3 Mjøsbyene	48
5.4 Hamarregionen	48
Kapittel 6. Dagens byutviklingsprosesser i Hamar	50
6.1 Et nytt kommunalt fokus	50
6.2 Strategiske dokumenter	53
6.3 Muligheter i nye regionale kontekster.....	54
6.4 Virkemidler for nye regionale kontekster.....	54

DEL III: STRATEGIER FOR KULTURBASERT STEDSUTVIKLING I HAMAR	58
Kapittel 7. Kulturbasert stedsutvikling.....	60
7.1 Kultur som strategi	60
7.2 Kulturhustrenden i Norge	65
Kapittel 8: Hamar lokalsamfunn	68
8.1 Næringsstrategi.....	68
8.2 Demografi.....	71
8.3 Kulturliv	73
Kapittel 9. Hamar by	76
9.1 Bystrukturen i Hamar	76
9.2 Byrom i Hamar	78
9.3 Hamar Kulturhus og arkitektur.....	80
Kapittel 10. Beslutningsprosesser	90
10.1 Prosess og finansiering av kulturhuset	90
10.2 Lokalisering av Hamar kulturhus	91
10.3 Strategier bak etableringen av Hamar Kulturhus	92
DEL IV: KULTURBYGGING OG PLANLEGGING	94
Kapittel 11. Oppsummering og drøfting	96
11.1 Oppsummering av hovedfunnene i del II og III	96
11.2 Drøfting av forskningsspørsmålene.....	99
11.2 Konklusjon	103
Referanseliste	105

Figurliste:

Figur 1: Illustrasjon av måten byene forholder seg til hverandre i et hierarkisk sentralstedssystem. (Arge et al. 2004).....	23
Figur 2: Maleri av domkirken i Hamar slik den kanskje så ut (Eliassen et al. 2006).....	37
Figur 3: Hamars første byplan fra 1848 (Riksantikvaren U.å.).....	41
Figur 4: <i>Sommerfuglplanen</i> , tegnet av Sverre Pedersen i 1922 (Gjerdåker 1998).	42
Figur 5: De ulike byutvidelsene Hamar har gjennomgått (Gjerdåker 1998).	43
Figur 6: Hamar befinner seg i flere ulike regionale kontekster - Osloregionen, Innlandsregionen, Mjøsbyene og Hamarregionen (Gehl Architects 2013).....	46
Figur 7: Hamar kommune og nabokommuner.	48
Figur 8: En oversikt over konsert- og kulturhus som planlegges og bygges i Norge (Hoff 2013).....	65
Figur 9: Bodø kulturkvarter er planlagt åpnet i 2014 og vil inneholde kulturhus og bibliotek.	67
Figur 10: Kilden teater- og konserthus i Kristiansand.....	67
Figur 11: Stjørdal kulturhus er planlagt å stå ferdig i 2015.....	67
Figur 12: Sysselsatte innenfor ulike sektorer i Hamar (Arnesen 2012).....	68

Figur 13: Figuren viser befolkningsvekst for Hamarregionen fra 1951 til 2012 (Statistisk sentralbyrå 2012a). Endringer i kommunestrukturen er årsaken til de kraftige befolkningsøkningene vi ser på 1960-tallet og i 1992.....	72
Figur 14: Antall innbyggere i Hamarregionen fordelt på de fire kommunene Hamar, Ringsaker, Stange og Løten. Tallene er hentet fra 2012 (Statistisk sentralbyrå 2012a).....	72
Figur 15: Kultur og friluftslivsmuligheter i Hamar (Gehl Architects 2013).	73
Figur 16: Hamar kommune, med nabokommunene Stange, Løten og Ringsaker. Hamar by er området merket i gult innenfor Hamar kommune. Kilde: Hamar kommunes kartportal på nett.....	75
Figur 17: Kart over Hamar by, med eldre kvartalsstruktur farget i brunt for sentrumsformål. Kilde: Hamar kommunes kartportal på nett.	76
Figur 18: Kartskissa av pågående prosjekter, kommende prosjekter og visjonsprosjekter i Hamar sentrum (Gehl Architects 2013).	77
Figur 19: Nåværende og fremtidige torg og parker i Hamars indre sentrum (Gehl Architects 2013)...	78
Figur 20: Illustrasjon fra skisseprosjektet for Stortorget i Hamar (ostlendingen.no 2012)	79
Figur 21: Triangelplassen (hamarkommune.no 2012).	79
Figur 22: Stortorget sett mot nord-øst (dreamhamar.org 2011).	81
Figur 23: Skisse av Hamar sentrum.....	81
Figur 24: Stortorget sett mot vest. Bygningen midt på bildet er i dag revet for å gjøre plass til det nye kulturhuset. Bygningen til høyre i bildet er Folkets Hus som skal kobles sammen med kulturhuset. (ostlendingen.no 2010).....	82
Figur 25: Basarbygningen fra 1896 danner den sørlige avgrensningen av byrommet ved Stortorget. .	82
Figur 26: Hamar Domkirke.	82
Figur 27: Krysset mellom Torggata og Kirkegata ut før Hamar Kulturhus ble påbegynt (dreamhamar.org 2011).	83
Figur 28: Kulturhuset i Hamar med Stortorget i forkant (Hamar kommune 2011).....	84
Figur 29: Den store kultursalen inne i kulturhuset, med plass til ca. 480 mennesker (Hamar kommune 2011).....	84
Figur 30: Kulturhusskisse med folkelivet i front slik kommunen ser for seg (Hamar kommune 2011).	85
Figur 31: Kulturhuset ved Sergels Torg i Stockholm (http://www.vexx2013.se/20th-anniversary/ 2013)	86
Figur 32: Papirbredden i Drammen. Foto: Drammens Tidende	87
Figur 33: Pompidou-senteret i Paris (archittravel.com u.å.).....	88
Figur 34: Bygningen til venstre i bildet er Hamar Bibliotek som ble revet i forbindelse med klargjøringen av tomten til kulturhuset (Frilseth 2010).....	91

DEL 1: TEMA OG FORSKNINGSOBJEKT

Kapittel 1. Introduksjon

1.1 Bakgrunn for oppgaven

Kunnskaps- og opplevelsesøkonomien

Samfunnet vi lever i preges av en kunnskaps- og opplevelsesbasert økonomi, hvor menneskelige ressurser som kreativitet, høy kompetanse og utdanning er de avgjørende egenskapene for økonomisk vekst. De europeiske byene har opplevd en omstilling fra å være industribyer til å bli tjeneste- og kunnskapsbaserte byer. Den teknologiske utviklingen har ført til at de tradisjonelle yrkene blir færre og at kommunikasjonsmulighetene forenkler avstander i tid og rom. I tillegg skaper globaliseringen et større marked og knytter byer og nasjoner tettere sammen enn tidligere. Både den teknologiske utviklingen og globaliseringen fører til at virksomheter har større frihet når det kommer til valg av lokalisering. Byene konkurrerer derfor om å tiltrekke seg innbyggere og virksomheter. Bostedskvalitet og arbeidsmarked er begge viktige kriterier for hvor mennesker velger å bosette seg. I planlegging av norske byer og regioner velger flere og flere steder å satse på bostedskvalitet som det viktigste virkemiddelet for å motvirke stagnasjon og tiltrekke seg en større befolkning. Stedsidentitet og imagebygging har blitt et stadig viktigere satsingsfelt i stedsutvikling for å tiltrekke seg de mest attraktive menneskene og virksomhetene. Kultur- og opplevelsesbaserte næringer er virkemidler som stadig oftere betraktes som muligheter for å skape attraktive byer å bo og investere i.

Verdien av de fysiske møteplassene

Endringene vi ser i omstillingen fra industrisamfunnet til kunnskapsøkonomien påvirker hvordan vi organiserer de sosiale og fysiske strukturene i byene. Selv om teknologien og globaliseringen ser ut til å viske ut mange grenser og barrierer når det gjelder hvordan mennesker kan konstruere arbeidsliv og hverdag, er det fysiske rom fortsatt av stor betydning som møteplass. Det er i byens rom hvor mennesker møtes og samhandler med hverandre de viktige diskusjonene, meningsutvekslingene og beslutningene ofte skjer. I dag består flere og flere familier i byene av én voksen og ett barn. Vi bor ofte tett og har liten kontakt med naboer. Mennesker har derfor et behov for å møtes utenfor hjemmet og utenfor jobben, på et offentlig sted, som er åpent for alle. Også bedrifter ser fordelen av møter ansikt til ansikt. Internett og gode kommunikasjonsmuligheter med fly kan gjøre det mulig for et selskap å etablere seg nær sagt hvor som helst, men verdien av de fysiske møtene hvor viktige kontakter knyttes er fortsatt nødvendig. Hvordan byene opprettholder, eller eventuelt tilrettelegger for nye, fysiske møteplasser er derfor viktige elementer i stedsutvikling, dersom byene ønsker å tilpasse seg kunnskaps- og opplevelsesøkonomien. Kulturelle samlingspunkt og stedets kultur i en mer vid forstand kan være en arena for slik nettverksbygging.

Kulturbasert stedsutvikling

I utvikling av kulturnæringen er det viktig å bygge visjoner og mål på byers egenskaper og kvaliteter som allerede er til stede. Historisk forankring kan skape et sterkere samhold og en klarere identitet for stedets innbyggere. Små lokale særtrekk kan være avgjørende i konkurransen om å markedsføre seg selv som den mest «spennende» byen. En fare ved denne utviklingen er at én måte å bruke kultur på i en by ikke nødvendigvis vil fungere i en annen by. Dessuten kan man oppleve at steder blir svært homogene dersom samme satsning gjøres på sted etter sted. Svært mange norske byer satser på kulturhus, konserthus og andre flerbrukshus som et virkemiddel i stedsutvikling. Kulturhuset som bygges i Hamar sentrum er caset i denne oppgaven.

1.2 Case – Hamar

Som case for oppgaven har jeg valgt å ta for meg Hamar. Hamar er den administrative hovedstaden for Hedmark fylke og har et innbyggertall på nærmere 30 000. De nærmeste årene står byen overfor store muligheter og utfordringer knyttet til vei- og jernbanetiltak som binder Hamar tettere sammen med hovedstadsområdet. Sammen med flere stedsutviklingstiltak som gjennomføres i Hamar by, vil forbedringene av infrastrukturen danne muligheter for å forsterke Hamars posisjon i en regional kontekst.

Infrastrukturtiltakene dreier seg om firefelts motorvei og dobbeltsporet jernbane inn til Oslo. Som en del av prosjektet om å bygge en sammenhengende firefelts motorvei med midtdeler på E6, strekningen Gardermoen – Biri, er det planlagt bygging av strekningen Kolomoen – Moelv. Oppstart er avhengig av om strekningen prioriteres i første eller siste planperiode av Nasjonal transportplan for 2014 – 2023. Utbyggingen av firefelts E6 mellom Kolomoen og Hamar vil si at Hamar får bedre veitilknytning til nasjonal hovedflyplass og hovedstaden. Innen 2024 er det planlagt at dobbeltsporet jernbane skal stå ferdig for strekningen som mangler dette inn til Oslo i forbindelse med den såkalte Intercitysatsningen, som består av jernbane-triangelet mellom Lillehammer, Skien og Halden. Utbygging av dobbeltsporet jernbane mellom Hamar og Eidsvoll vil redusere reisetiden til Oslo med 55 minutter og gi flere avganger i timen. Både vei- og jernbaneutbyggingen vil skape muligheter for å binde Hamar og Hamarregionen tettere sammen med Osloregionen. Politikerne i Hamar ønsker at Hamar by og Hamarregionen skal møte disse endringene på en best mulig måte og skape vekst i befolkning og arbeidsplasser i Hamar. Også innenfor resten av Innlandsregionen ser Hamar muligheter for å styrke sin posisjon. Til grunn for kommunale planer og strategier i Hamar ligger en visjon om at Hamar skal være det mest attraktive området i Innlandet og få en etablert status som Innlandets hovedstad.

Hamar har utført og er i gang med flere tiltak knyttet til sentrum. Hensikten med tiltakene er å gjøre byen mer attraktiv, i tråd med kommunale visjoner. Byen har tidligere opplevd problemer med at sentrum mangler liv som følge av at bilbaserte kjøpesentre utenfor byens sentrumskerne drar aktiviteten bort fra de tradisjonelle handlegatene. Hamar kommune er opptatt av å styrke byens handelssentrum slik at flere mennesker skal oppleve Hamar som en attraktiv by å bo i og besøke. I byens verneverdige kvartalsstruktur, det indre handelssentrumet i Hamar by, bygges det nå et nytt kulturhus i tilknytning til Stortorget. Dette kulturhuset er planlagt for både statlige, regionale og lokale kulturoppgaver og er en vesentlig del av strategien Hamar har for å skape en attraktiv by og styrke regionale muligheter. Sammenhengen mellom de regionale endringene Hamar opplever og byggingen av et nytt kulturhus som stedsutviklingsstrategi er selve kjernen i denne oppgaven.

1.3 Problemstilling

Hamar kommune har en målsetning om at det kommende kulturhuset skal skape vitalitet og tiltrekke seg flere mennesker til den verneverdige kvartalsstrukturen i det indre sentrumsområdet. I tillegg kommer målsetningen om å kunne tilby et bredere kulturelt tilbud til befolkningen i Hamar og regionen rundt. De politiske føringene som ligger bak etableringen av et nytt kulturhus handler om å styrke Hamar som bolig-, arbeids- og serviceregion for Oslo og om Hamars rolle som Innlandets hovedstad. Kommunen mener at effekten av kulturhuset kan være at Hamar blir et mer attraktivt sted med større næringsutvikling og befolkningsvekst. Disse effektene kan knyttes opp mot Hamars ønske om å omstille seg til kunnskapsøkonomien og satse på bostedskvalitet for å tiltrekke seg attraktiv arbeidskraft og næringsliv. Forutsetningene for de ønskede effektene er at det skapes nye forhold mellom de fysiske og sosiale strukturene i Hamar. Den fysiske strukturen - kulturhuset som signalbygg - sammen med den sosiale strukturen, et utvidet kulturtilbud og en møteplass, skal sammen skape effekter som godt omdømme og bygge opp under Hamars rolle som Innlandets hovedstad. Hovedproblemstillingen for denne oppgaven dreier seg om hvilket behov som ligger bak etableringen av det nye kulturhuset:

Hvilket behov har Hamar for den kulturelle infrastrukturen som oppstår med det nye kulturhuset?

Hvilket behov Hamar har for et nytt kulturhus knytter seg til flere ulike faktorer ved samfunnet: den økonomiske strukturen; den sosiale strukturen; den fysiske strukturen; og den strategiske og politiske strukturen. Disse ulike faktorene har opp gjennom historien vært viktige for byens indre oppbygging. Den økonomiske strukturen knytter seg til Hamars næringsgrunnlag, den sosiale strukturen til Hamars befolkningsstruktur, den fysiske strukturen til byrom og arkitektur og den strategiske og politiske strukturen til Hamars visjon for fremtiden. Endringer i en av disse faktorene kan føre til virkninger i en

annen og kulturhuset kan være et element som er medvirkende til slike endringer. De følgende underproblemstillingene for oppgaven er ikke ment som absolutte. De skal danne grunnlag for å svare på hvilken påvirkning kultur vil ha på de urbane strukturene i Hamar og om det virkelig er et behov for kulturhuset og om effektene er det Hamar kommune ønsker. Underproblemstillingene for oppgaven er:

- *Hva er næringsgrunnlaget i Hamar og hvilken strategi har Hamar for å utvikle dette?*
- *Hvilken befolkningsstruktur finner vi i Hamar og hvordan må de sosiale strukturene endres dersom næringsgrunnlaget skal utvikles?*
- *Hvilken påvirkning får den kulturelle infrastrukturen som kommer med kulturhuset på sosial struktur og næringsgrunnlag i Hamar?*
- *Hvordan kan det nye kulturhuset i Hamar bidra til å styrke kommunens visjon om å være et attraktivt bo-, og arbeidssted?*

1.4 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er delt inn i fire hoveddeler. Del I, «Forskningsspørsmål», består av en introduksjon til oppgaven som inneholder bakgrunn for oppgaven, problemstillinger, oppbygning og avgrensning av oppgaven. Deretter vil jeg gjøre enkelte begrepsavklaringer, en gjennomgang av relevant teori og en beskrivelse av metode. Del II, «Urbanitet i Innlandet», er én av to empiriske deler. Her vil jeg presentere den historiske utviklingen i Hamar, Hamars rolle i ulike regionale kontekster og byutviklingsprosesser i Hamar. Denne delen skal presentere caset for oppgaven og lede hen mot andre empiridel, del III, «Strategier for kulturbasert stedsutvikling i Hamar», hvor strategier rundt kulturbasert stedsutvikling og kulturhustrenden presenteres. Videre kommer en fremstilling av Hamar lokalsamfunn med næringslivet, befolkningsstruktur og kulturliv, og en beskrivelse av byrom og arkitektur. Deretter en kort gjennomgang av beslutningsprosessene knyttet til kulturhuset. Del IV består av en oppsummering av oppgaven og en drøftelse samt en konklusjon til slutt.

1.5 Oppgavens avgrensning

Problemstillingen jeg har valgt å legge til grunn for oppgaven vil ikke gi et ja/nei-svar, men i stedet danne grunnlag for drøfting av ulike synspunkter og nyansering av mine empiriske funn. Den litteraturen jeg baserer oppgaven på er ikke et absolutt avgrenset felt og det kan tenkes at andre dokumenter skulle vært gjennomgått i tillegg. Jeg har i midlertid tatt valg ut i fra hva jeg har hatt tilgjengelig, hva som har vært mest relevant for oppgavens problemstilling og hva det har vært tid til å gjennomgå sett hen til tiden jeg har hatt til rådighet.

I forbindelse med beskrivelsen av kulturhuset i Hamar og prosessene og målsetningene rundt det, vil jeg ikke ta for meg de oppfatningene befolkningen måtte ha om kulturhuset. Utgangspunktet for kildene mine er kommunale planer og strategier, statlige og regionale føringer og strategier, litteratur som omhandler den historiske utviklingen av Hamar samt litteratur som omhandler synet på kulturbasert stedsutvikling og kulturhustrenden. I tillegg kommer muntlig informasjon fra ansatte i Hamar kommune. Befolkningens syn kunne nok tenkes å gi nye perspektiv på problemstillingen, men den vinklingen er ikke en del av denne oppgaven. Oppgaven er i stedet en mer generell drøfting av Hamar og norske forhold, ut fra et helhetlig perspektiv og den trendbaserte utviklingen vi ser i samfunnet.

Kapittel 2. Teori

2.1 Begrepsavklaringer

Kultur

Kultur er et bredt begrep som ikke lar seg klart definere. Opprinnelig stammer begrepet fra latin og betyr *dyrke* eller *pleie* og var knyttet til dyrkning av jorda før det gikk over til å være knyttet til dyrking av guder og mennesker (Store norske Leksikon u.å.-c). Den walisiske akademikeren og forfatteren Raymond Williams (1958) er kjent for å ha introdusert kulturbegrepet på en ny måte, i boken *Culture and Society*. Williams påpeker at det komplekse ved begrepet kultur ikke ligger i selve ordet, men i den store variasjonen av hvordan det brukes og han vektlegger at kultur er en prosess, ikke en ting (Gregory 2009). Williams identifiserer tre måter å bruke kulturbegrepet på (Gregory 2009):

- kultur som en generell prosess av intellektuell og åndelig utvikling
- kultur som en måte å leve på, karakteristisk for spesielle grupper
- kultur som arbeid og praksis av intellektuell og artistisk aktivitet

Slik ordet kultur brukes i dagligtalen, kan det forstås både som sektor og som helhet. Det sektorielle kulturbegrepet knyttes til den sektoren av samfunnet hvor uttrykksformer av artistisk virksomhet foregår. Eksempler på slik kultur er den som skapes av utøvende artister innenfor musikk, dans, teater og kunst. Men kultur kan også forstås som en helhet og med en mer generell forståelse av ordet. Det generelle kulturbegrepet omfatter tanke-, kommunikasjons- og adferdsmønsteret fra alle deler av samfunnslivet. Denne helhetlige måten å forstå kulturbegrepet på går på tvers av alle sektorene i samfunnslivet og er ikke bare basert på kultursektoren. Det vil si at en kultur kan brukes som helhetsbetegnelse på en folkegruppe eller samfunn.

Kultur er et ord som også kan tillegges en urban og politisk dimensjon. Som et satsingsfelt innen planlegging av både regioner, byer og lokalsamfunn har kultur blitt et viktig virkemiddel for å forskjønne urbane områder og skape sosiale løft. Kultur kan være en økonomibærer på et sted ettersom kultur kan bidra til mer attraktive steder, tiltrekke seg innbyggere, arbeidsplasser og turister. Kulturpolitikken i Norge viser at det ikke lenger er slik at kunstner har et selvstendig oppdrag i å skape kultur. Kultur har blitt et offentlig anliggende som politikerne setter på dagsordenen og kultur inngår i dag som et sentralt virkemiddel i kommuneplanlegging, gjerne som et satsingsfelt for stedsutvikling. I *Kulturutredningen 2014* gjør Kulturdepartementet rede for hva de mener det norske kulturpolitiske kulturbegrepet bør stå for (NOU 2013:4). Kulturdepartementet kommer frem til at *ytringskultur* er en god betegnelse for dagens kulturpolitiske kulturbegrep. En slik bruk av det kulturpolitiske begrepet representerer kultur innenfor to dimensjoner: som formidling, vern og videreføring av materiell og immateriell kulturarv, og som kunstnerisk virksomhet i vid forstand.

Kulturell infrastruktur

Ordet *infrastruktur* er latinsk og satt sammen av *infra* som betyr *under* og *struere* som betyr *bygge* eller *ordne* (Store Norske Leksikon u.å.-b). I vanlig økonomisk teori og i planlegging blir infrastruktur referert til som de strukturer et sted trenger for å være produktivt og fungere på en mer eller mindre effektiv måte (Gregory 2009). Infrastruktur kan forstås både som «hard» og «myk» (Landry 2008). Den «harde» infrastrukturen, består av systemet av veier, havner, flyplasser, ledningsnett m.m., som er der for å betjene både næringsliv og husholdninger. Mens den «myke» infrastrukturen knytter seg til de institusjonene som trengs for å opprettholde økonomi, helse, kultur og sosiale nettverk på et sted.

Kulturell infrastruktur er en del av den «myke» infrastrukturen på et sted. Et kulturhus er et fast anlegg som ved hjelp av all aktivitet som skjer i huset og i tilknytning til huset betjener stedet, og eventuelt regionen rundt, med kulturell aktivitet. Ulike mennesker vil ha ulik rolle i den kulturelle infrastrukturen som skapes. Enkelte vil være de som arrangerer og utøver et tilbud og enkelte vil være forbrukere. Den kulturelle infrastrukturen i tilknytning til et kulturhus kan få innvirkning både på kulturaktiviteter knyttet til spesielle sektorer som dans, teater og musikk, men også på den mer helhetlige kulturoppfattelsen av et sted og hva slags identitet det gir befolkningen.

Urbanisering

Begrepet *urbanizacion* ble for første gang introdusert av den spanske byplanleggeren Ildefonso Cerda (Hermansen 2004). Ordet kommer av *urbs*, som er det latinske ordet for *by* (Store Norske Leksikon u.å.-a). Cerda lanserte ordet i spansk vokabular i forbindelse med planleggingen av utvidelsene av Barcelona i 1859 og i den etterfølgende teoretiske begrunnelsen for byplanen i verket *Teoría General de la Urbanización*, i 1876 (Hermansen 2004). *Urbanizacion* refererte i følge Cerda til de fysiske strukturene som kjenner en by. Cerda hevdet at byer utvikler seg på grunn menneskenes innsats for å dekke sine grunnleggende behov som mat, husly og sosialt samkvem. For Cerda var det funksjonen, det vil si menneskenes relasjon til sine omgivelser, som formet byen.

Den amerikanske sosiologen Louis Wirth (1938) la vekt på at urbanisering ikke bare kjennetegnes av bestemte funksjoner og fysiske strukturer, men at det også finnes et sosialt aspekt ved urbaniseringen. I følge Wirth (1938) hadde urbaniseringen innflytelse på menneskelig adferd gjennom variablene befolkningstetthet, befolkningsstørrelse og sosialt mangfold. Med urbanisering kan man i følge Wirth se en bestemt livsstil og atferdsmønster som et resultat av kontinuerlige vekst og samfunnsendring.

Begrepet urbanisering referer til når noe integreres i det urbane og har betydning knyttet både til funksjon, struktur og sosial adferd. På én side kan begrepet knyttes til det å gjøre et område mer bymessig og på den annen side kan det knyttes til å gjøre mennesker mer urbane, med skikker og opptreden.

Stedsutvikling og byutvikling

Stedsutvikling og *byutvikling* er begreper som ofte brukes om hverandre i fysisk planlegging. En skilnad knyttet til begrepene kan i midlertid være at stedsutvikling handler om «stedet» som en geografisk lokalitet og om «stedet» som en oppfatning av tilhørighet i befolkningen. Byutvikling forbindes gjerne med den materielle utviklingen av byen som fysisk struktur. Stedsutvikling er således en mer generell utvikling av stedet som en helhet gjennom endringer som skaper en ny eller forbedret oppfattelse av stedet. Mens byutvikling omfatter en smalere prosess av fornyelse eller forbedring av urbane strukturer.

2.2 Byfunksjoner og bystrukturer

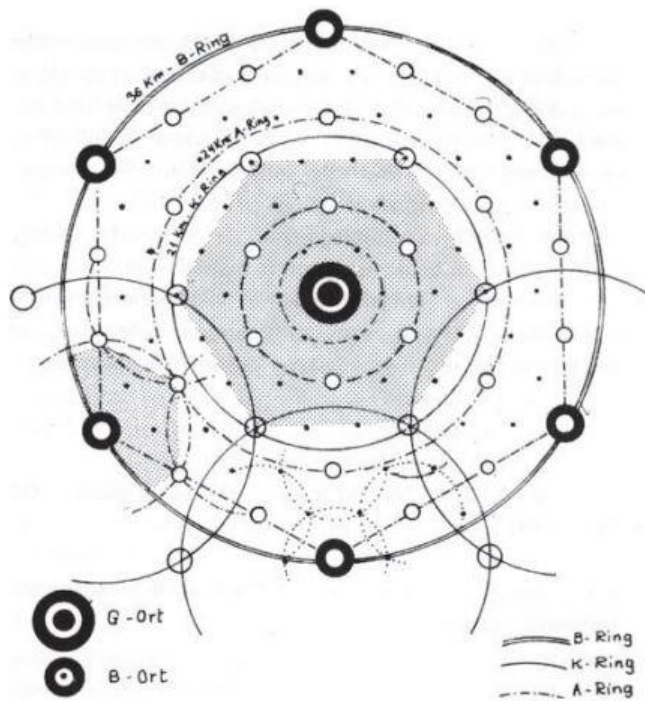
Urbane funksjoner

To måter å betrakte urbanisering på er å ta utgangspunkt i byens funksjon eller gjennom dens struktur. Funksjon knytter seg byens forhold mot sitt omland og mot andre byer eller nasjoner, mens struktur tar utgangspunkt i byens forhold innad i bysamfunnet.

Sentralstedsteorien

Sentralstedsteorien ble presentert av den tyske kulturgeografen Walther Christaller (1933) i boken *Die zentrale Orte in Süddeutschland*. Boka ble ikke oversatt til engelsk før i 1966, men fikk de neste 15-20 årene stor betydning i geografisens lokaliseringsteori og som tilnærming til bygeografien (Dale et al. 2002). Teorien Christaller la frem omhandlet byens funksjon som økonomisk sentralsted for omlandet (Eliassen et al. 2006). På bakgrunn av byens funksjon for et avgrenset omland skulle teorien forklare byers antall, størrelse og beliggenhet. Christaller mente at sentralitet var selve kjernen i byens vesen. Byens funksjon var å ivareta behov og løse oppgaver for et større eller mindre omkringliggende omland. I følge teorien er det slik at det finnes et hierarki mellom de ulike sentralstedene i en region eller i en nasjon. Hvilken plass en by har i dette sentralstedshierarkiet kan fastslås gjennom å måle den økonomiske aktiviteten og finne etterspørselen til varer og tjenester. Slik kan man finne byens grad av sentralitet og plassere den i hierarkiet av sentralsteder. Byer med funksjoner som behøver et relativt lavt befolkningsunderlag, det vil si varer og tjenester som for eksempel dagligvarer og fastlege, fordeler seg på alle byene. Disse byene har funksjoner med lave terskelverdier og lav rekkevidde. Terskelverdien vil si et minimum marked som byen trenger for å kunne få tilstrekkelig med inntekt ved å selge en vare eller tjeneste (Dale et al. 2002). Rekkevidden vil si den maksimale avstanden mennesker er villig til å reise for å få tak i en vare eller tjeneste (Dale et al. 2002). Det vil si at de som driver salg av varer og tjenester i en by er interessert i at rekkevidden skal være høyere enn terskelverdien. Byer med varer og tjenester som trenger et større befolkningsunderlag, for eksempel luksusvarer og spesialiserte funksjoner, har høyere terskelverdier og høyere rekkevidde. Christaller mente at som følge av funksjonenes ulike terskelverdi ville det over tid oppstå et hierarki av

sentralsteder der byer med funksjoner med høy terskelverdi befinner seg høyt oppe i hierarkiet av sentralsteder og følgelig har en større sentralitet enn byer lenger ned i hierarkiet. Høyest i sentralstedshierarkiet finner vi den byen med størst sentralitet. Det er den byen som har den funksjoner som når lengst ut.

Figur 1: Illustrasjon av måten byene forholder seg til hverandre i et hierarkisk sentralstedssystem. (Arge et al. 2004)

Hierarkiet av byer etter sentralstedsteorien kan brukes til å avgrense ulike byregioner. Tilbydere av varer og tjenester som er avhengig av å nå ut til mange ønsker å lokalisere seg på steder hvor det finnes andre varer og tjenester med stor rekkevidde. Ved samlokalisering slipper kundene og reise rundt til mange ulike sentre for å få tak i ønskede tilbud, men kan forholde seg til ett senter. Dette forsterker bare hierarkiet av byer ytterligere og resultatet er at det dannes en region rundt dette sentralstedet som tilbyr varer og tjenester med større rekkevidde enn de mindre byene innenfor regionen.

Sentralstedsteorien har vært innflytelsesrik på hvordan man har sett på forholdet mellom byene og deres omland. Kritikken av Christallers teori omhandler at nøyaktige målinger av økonomisk sentralitet er svært vanskelig, kanskje umulig, å gjennomføre (Eliassen et al. 2006). Ofte har den historiske utviklingen av et bysystem vært mindre statisk enn det teorien presenterer. Endringer i levesett gjør at sentralstedsteorien, slik Christaller presenterer den, mister noe av sin aktualitet. Samfunnet Christaller beskrev var inne i den tidlige fasen i moderniseringen, mens vi nå opplever en senmoderne fase (Dale et al. 2002). Vi har blant annet en mer mobil og kjøpekraftig befolkning som frigjør forbrukerne fra å måtte minimere avstanden til tilbudet, ny teknologi gjør at vi kan kjøpe flere

varer over nettet og flytende grenser mellom by og land gjør at fordelingen av befolkningen ikke er like regelmessig (Dale et al. 2002).

Hvilken grad av urban sentralitet en by har er dessuten vanskelig å vurdere uten å se på de elementer som ligger utenfor Christallers markedsøkonomiske tilnærmingen. Byens historiske utvikling kan også ses i sammenheng med funksjoner knyttet til religiøs, kulturell og styringsmessig aktivitet. En annen kritikk av teorien er at sentralstedsteoriens bymodell fokuserer for mye på forholdet mellom byen og byens omland, men glemmer det viktige forholdet byene i mellom. Nettverksmodellen tar for seg nettopp denne biten av hvordan urbane funksjoner opptrer.

Nettverksmodellen

Nettverksmodellen ble introdusert av de amerikanske byhistorikerne Paul Hohenberg og Lynn Hollen Lees (1985). Modellen er en alternativ og supplerende måte å forstå sentralstedmodellen på og tar for seg urbane funksjoner på en mer fleksibel og dynamisk måte enn sentralstedsteorien (Eliassen et al. 2006). Nettverksmodellen tar for seg byers forhold seg i mellom eller til internasjonale nettverkssystemer og inneholder både byers funksjon knyttet til økonomi, politikk og kultur (Eliassen et al. 2006). I nettverksmodellen får byen en viktig rolle som motor i et sammensatt bysystem. I sentralstedmodellen begrenses der i mot byens rolle seg til å være en refleks av den etterspørsel etter varer og tjenester man finner i omlandet. Nettverksmodellen plasserer i stedet både byen og dens omland inn i et større nettverk, der den økonomiske suksessen til byen og omlandet er avhengig av hvordan byen samhandler med andre nettverk. Nettverksbyene vender seg utover mot et større nettverkssystem av byer, mens sentralstedssystemet har en region som vender seg mot sentralstedet.

Analysemodell for urbane funksjoner

Både sentralstedmodellen og nettverksmodellen har felles trekk ved seg og flere byer kan kategoriseres under begge modellene. Men samtidig er måten å forstå en by i geografisk sammenheng ulik i de to modellene og her kan de to modellene utfylle hverandre. Felles har modellene at de legger vekt på hvilken funksjon byene har utad (Eliassen et al. 2006). Men der sentralstedmodellen fokuserer på byers funksjon knyttet til et større eller mindre omland, fokuserer nettverksmodellen på byers funksjon knyttet til den større verden.

Ved en sammenkoblet bruk av både sentralsteds- og nettverksmodellen kan man gjøre en samlet analyse på hvilke urban sentralitet en by har hatt gjennom tidene og finne drivkreftene bak urbaniseringen. Disse fire punktene kan hjelpe oss med å forstå urbaniseringsprosessene:

- byens rolle som økonomisk sentralsted
- byens rolle som styringssenter
- byens rolle som sentrum for religiøs kultur
- byens alminnelige kulturelle sentralfunksjon

Ofte har byene en alminnelig, flersidig sentralfunksjon, dvs. at to eller flere av de fire hovedfunksjonene har vært eller er til stede i byen på samme tid (Eliassen et al. 2006). Det må også poengteres at både styringsmessig og kulturell sentralitet har sammenheng med økonomiske sentralitet (Eliassen et al. 2006). Sammenhengen ligger i at styringsmessig og kulturell sentralitet begge kan være med på å skaffe inntekter til byer. Dette kommer i tillegg til inntektene byer får av handel, håndverk, tjenester og industri.

Den funksjonelle sammenhengen mellom byen og landet rundt er viktig. Uten landet rundt hadde byen ikke hatt et omland å spre sin sentralfunksjon ut over. Mange byer og bygder har opp gjennom årene stått opp mot hverandre pga. konflikter knyttet til dette. Byens sentralfunksjon kan føles påtvunget for omlandet, men de er uansett avhengig av hverandre. Byene hadde ikke hatt sin rolle dersom de bare skulle operert innenfor sin grense og bygdene hadde ikke vært like livskraftige uten byens tilbud og tjenester.

Ved å klassifisere byer i et hierarki av urbane sentralsteder kan vi skille ut byregionen av ulik størrelse. Ut i fra hvordan vi vil klassifisere deres sentralstedfunksjon, kan de være alt fra en verdensdel, et land, en landsdel eller en mindre region. Mer presist er det nok å klassifisere byene i mindre og tettere regioner. (Eliassen et al. 2006) I Norge klassifiserer vi f.eks. byregionene rundt hovedbyer som landsdeler, det følger av Storbymeldingen (St. meld. nr. 31 (2002 - 2003)).

Urbane strukturer

Når det gjelder byens forhold og utvikling innad, kan man ikke bruke sentralsteds- eller nettverksmodellen. Da trenger vi et rammeverk som kan koble sammen byer og steders utadvendte funksjon til deres innadvendte struktur – som oppbygging, virksomheter og livsformer (Eliassen et al. 2006).

Fire karakteristiske trekk ved urbane strukturer kan oppsummeres slik (Eliassen et al. 2006):

- fysisk struktur – dvs. størrelse og struktur på tettbygd areal og innbyggertall
- økonomisk struktur – dvs. spesialisering og konsentrert virksomhet
- sosial struktur – dvs. et sammensatt og dynamisk sosialt miljø som følge av spesialiseringen
- rettslig-administrativ struktur – dvs. egne styringsorganer og administrasjon

Historisk sett kan grunnlaget for de urbane strukturene endre seg. Hvilket nivå av urban struktur byene behøver før man kan kalle de virkelige byer, kommer an på de historiske forholdene og samfunnsforholdene. F.eks. de rettslige reglene for hvilke steder som kan kalle seg byer.

Et strukturelt-funksjonelt rammeverk for urbaniseringsprosessen

Dersom man slår sammen både funksjons- og strukturkriteriene kan man bruke dette til å beskrive, forklare og identifisere urbaniseringsprosesser opp gjennom hele historien (Eliassen et al. 2006).

Byfunksjonene knyttes først og fremst til byens forhold til omverdenen, mens bystrukturene knyttes til de indre forholdene i en by. Sammen gir de funksjonelle og strukturelle aspektene ved byen oss et rammeverk for å forstå urbaniseringsprosesser både med tanke på hvilken rolle byen innehar og hvilke fysiske strukturer og sosiale forhold, som livsstil eller kultur, vi finner der.

2.3 Omstillingen fra industrisamfunnet til kunnskapsøkonomien

Den menneskelige kapitalen

Den svenske geografen Gunnar Törnqvist (2004) beskriver menneskelige egenskaper som den viktigste ressursen i dagens samfunn. I jordbrukssamfunnet var jord den mest avgjørende ressursen, i industrisamfunnet var det kapital, mens i dag er det menneskelige ressurser som er mest betydningsfullt (Törnqvist 2004). Både areal og kapital er selvfølgelig veldig viktig for samfunnets utvikling og vekst, men menneskelige egenskaper styrer i større grad utviklingen enn de to andre faktorene. Den britiske professoren og forfatteren Charles Landry (2008) gjør en lignende refleksjon og sier at menneskelige ressurser som dyktighet, vilje, motivasjon, fantasi og kreativitet erstatter tidligere avgjørende ressurser som lokalisering, naturressurser og tilgang på marked.

Det er i følge Törnqvist (2004) og Landry (2008) den kapitalen menneskene sitter på som er avgjørende for byenes fremtidige suksess og overlevelsessevne. I Europas byer forsvinner gradvis gammel industri og hvordan byene skaper verdier har endret seg. Det som produseres i industrien er ikke lenger byenes hovedinntektskilde. I stedet skaper byer et levebrød gjennom den intellektuelle kapitalen menneskene sitter på ved å skape nye produkter, prosesser og service. Menneskelige egenskaper som kreativitet og innovasjon er svært viktig i en slik sammenheng fordi det kan bidra til å løse byers problemer og skape nye muligheter for velstand.

I omstillingen fra industrisamfunnet til dagens kunnskapsøkonomi er kreativitet et viktig stikkord. Richard Florida, som det refereres flittig til i norsk byutvikling, legger stor vekt på verdien av kreative og talentfulle mennesker som kilde til vekst og utvikling i dagens samfunn.

Richard Florida og den kreative økonomien

Den amerikanske professoren, forfatteren og foredragsholderen Richard Florida er kjent som mannen som introduserte begrepet *den kreative klasse*. Han har de siste 10-15 årene fått stor oppmerksomhet for sine teorier innen økonomi, byutvikling og planlegging. Florida er opptatt av steders konkurransevne og hvorfor enkelte byer eller regioner er mer konkurransedyktige enn andre. I følge

Florida (2012a), er byens eller regionens evne til å tiltrekke seg kreative og høyt utdannende mennesker nøkkelen til å øke innovasjonsevnen i næringslivet, for så å forsterke den økonomiske veksten. Florida betegner perioden fra 1950 frem til i dag som en periode med dramatisk endring i økonomi, levesett og samfunn, som vi ikke har sett siden den første fasen av den industrielle revolusjon. Internett, nye teknologier og globaliseringen påvirker jobbene våre, livene våre og hele måten samfunnet er satt sammen på. Florida mener at kreativitet er en avgjørende egenskap dersom man skal skape økonomisk vekst og utvikling i dagens kunnskaps- og opplevelsesøkonomi. Den såkalte *kreative klasse* er mennesker som har de avgjørende egenskapene, og et steds evne til å tiltrekke seg disse er dermed svært viktig (Florida 2012a).

Den kreative klasse

Florida (2012a) deler *den kreative klasse* inn i to deler: *Den superkreative kjernen (the super-creative core)* er mennesker som jobber med forskning, ingeniørarbeid, utdanning, forfatterskap, musikk, underholdning, design og arkitektur. Arbeidet til denne gruppen består i å produsere nye former eller design som er lett å ta i bruk i mange ulike sammenhenger. De driver ikke bare med problemløsende oppgaver, men finner også problemene og hva eventuelle nye løsninger kan gi av fordeler. *Kreative akademikere (creative professionals)* består av mennesker som jobber med høyteknologiske yrker, finans, rettssystem og helsevesenet. Deres arbeid består i kreativ problemløsning og å bruke kompleks fagkunnskap til å løse vanskelige oppgaver. De trenger høy utdanning for å løse sine arbeidsoppgaver og høy menneskelig kapital.

I regional utvikling mener Florida (2012a) at det er viktig å fokusere på å skape et godt miljø hvor folk trives, et godt *peoples climate*. Et godt businessmiljø, eller *business climate*, er også viktig, men kommer i følge Florida i annen rekke ettersom han vektlegger den menneskelige kapitalen som den viktigste driveren i økonomien. De kreative menneskene som innehar den ønskede menneskelige kapitalen tiltrekkes, i følge Florida, av de fire T-ene – *teknologi, talent, toleranse og territorielle kvaliteter*.

Floridas fire T-er: Teknologi, talent, toleranse og territorielle kvaliteter

Florida (2012a) mener at den kreative klasse velger bosted etter hvor de kan finne faktorer som spennende kunnskaps- og teknologibedrifter, ledende forsknings- og utdanningsinstitusjoner og steder hvor man omfavner mangfold og kreativitet. Florida mener altså at det er tre faktorer som er avgjørende for en by eller regions attraktivitet og vekst. De tre faktorene kaller han de tre T-er: *teknologi, talent og toleranse*. I tillegg har Florida (2012b) senere lagt til en fjerde T: *territorielle kvaliteter*. Territorielle kvaliteter er viktig for hvor virksomheter velger å lokalisere seg. Flere og flere virksomheter ønsker å lokalisere seg sammen med lignende virksomheter, i så kalte *klustere*, hvor man kan lette kunnskapsoverføring mellom bedriftene. De territorielle kvalitetene kan betegnes som stedsspesifikke kvaliteter. De består av både det fysiske bygde miljø og naturlige miljø og mere vide

stedskvaliteter, som for eksempel spesielle kulturtilbud og kultur i vid forstand, som hvordan folk trives på et sted.

Richard Floridas teorier om betydningen av den kreative klasse for kunnskapsøkonomien og sammenhengen mellom attraktivitet og de fire T-ene har vært gjenstand for mye kritikk. Den amerikanske skribenten Steven Malanga (2004) har i essayet, «The Curse of the Creative Class», argumentert for at Floridas slutninger om sammenhengen mellom de fire T-ene og byers økonomiske vekst ikke er korrekt og at de legger for stor vekt på offentlig finansiert kunst- og kulturliv som kilde til økonomisk vekst. Likevel har hans teorier fått stor oppmerksomhet i Europa og i Norge.

2.4 Kulturbaserte byutviklingsstrategier

Den menneskelige kapitalen er en viktig ressurs for å klare å tilpasse seg endringene vi opplever i omstillingen fra industri- til kunnskapsøkonomi. Hvordan kan steder skape et miljø som tiltrekker seg mennesker med høy kompetanse og kreativitet som Florida (2012a), Törnqvist (2004) og Landry (2008) mener er grunnlaget for innovasjon og utvikling? Både det fysiske byrommet og de sosiale forholdene som menneskelige relasjoner, sosiale nettverk og muligheten for interaksjon mellom mennesker er viktige virkemidler.

Kulturbaserte stedsutviklingsstrategier er en metode mange steder bruker for å skaffe seg den kreative og kompetente befolkningen de trenger i den nye kunnskapsøkonomien. Kultur kan bygge identitet og image for et sted og skape attraktivitet gjennom et spennende tilbud mennesker kan bruke både for å interagere med andre, skape nettverk utenfor arbeidsliv og skape et positivt samspill med næringslivet. I 2005 ga Kultur- og kirke departementet ut St.meld.nr. 22 (2004-2005) *Kultur og næring*. Bakgrunnen for Stortingsmeldingen var at regjeringen ønsket å tydeliggjøre forholdet mellom kultur, næring og samfunnsbygging. Meldingen bygger på tre hovedsynspunkter. For det første omfatter kulturlivet egne verdiskapende næringer som utgjør en viktig del av norsk økonomi. For det andre kan det ligge et stort synergipotensial i samspill mellom kultur og annen næringsvirksomhet fordi mange kulturnæringer inneholder de kreative og innovative egenskapene næringslivet etterspør. Og for det tredje at kultur og kulturbaserte næringer kan spille en stor rolle i lokal- og regional utvikling (St. meld. nr. 22 (2004 - 2005)). Det siste punktet om kulturnæringens viktige rolle i lokal- og regional utvikling gjenspeiler trenden vi ser med at kultur har blitt et politisk virkemiddel i stedsutviklingsstrategier.

Urbane fysiske og menneskelige strukturer

Charles Landry (2008) beskriver behovet for å tilrettelegge både de fysiske strukturene i en by og for de sosiale relasjonene mellom mennesker. Byplanleggere var tidligere først og fremst ingeniører. Ingeniørene tenkte hovedsakelig på den «harde» infrastrukturen, og ikke på den «myke» infrastrukturen når de planla byer. I dagens samfunn blir den gjennomsnittlige husholdning stadig mindre. Flere og flere husholdninger består av én, eller to, voksne og ett barn. I byene bor menneskene stadig tettere, men den sosiale omgangen med naboer er ikke nødvendigvis økende. Gunnar Törnqvist (2004) omtaler hjemmet som vårt første rom og arbeidsplassen som vårt andre rom, men påpeker at vi også har behov for et tredje rom hvor man kan møtes for uformelle, sosiale møter. Landry (2008) beskriver også behovet for «third spaces». Dagens mennesker, særlig innbyggere i en by, har stadig større behov for det såkalte tredjerom fordi det er et viktig sted der mennesker kan bygge nettverk.

Også i jobbsammenheng er fysiske møteplasser viktig. Avstander i tid og rom er ikke lenger en stor barriere for informasjonsflyt og samarbeid, men likevel er fysiske møter ansikt til ansikt avgjørende for fornyelsesprosesser i dag også (Törnqvist 2004). Det skyldes at behov for diskusjon og rådgivning er økende i den kunnskapsbaserte økonomien. Tekniske hjelpemidler er nyttig å bruke når man skal følge innarbeidede og formelle kanaler. Teorier om forhandling og tilgjengelig informasjon kan nettet hjelpe oss med. Når det gjelder kreative prosesser er det naturlig at nye kombinasjoner av allerede etablert kunnskap skal sammenfattes. Det krever personlige møter. Så, på et senere stadium, kan de tekniske hjelpemidlene komme til nytte igjen. Miljøer trenger uhøytidelige møteplasser, gjerne utenfor de formelle institusjonene og organisasjonene. *Agoraen* i antikkens Hellas, *forumet* i antikkens Roma og *piazzaen* i renessansens Italia er historiske eksempler på slike møteplasser (Törnqvist 2004).

Byers konkurransedyktighet og evne til å være attraktive

Det viser seg både historisk og i dag at det gjerne er i storbyene vi finner geografiske miljøer som er grobunn for kreative prosesser (Törnqvist 2004). Bare se på hvor fornyelsesprosesser innenfor spesielle felter gjerne skjer – i nærheten av store metropoler. Det skyldes byens rolle som sentrum for økonomi, makt og kommunikasjon og rollen som kulturell smeltedigel. I store byer finner vi administrasjon og styrende funksjoner innenfor næringsliv, finansvirksomhet, forskning, interesseorganisasjoner, og offentlig forvaltning. Den institusjonelle tettheten er stor. Det er mangfold og variasjon i tjenester og kulturtilbud. Her finnes også store scener, gallerier og forlag. Store byer er gjerne dit mennesker søker for å nå høyere opp på karrierestigen og utvikle seg. En geografisk fordel med storbyen er at de tilbyr flere slags nærheter på samme tid. Det innebærer blant annet fysisk tetthet med naboer, nærhet i nettverk, gode kommunikasjonsmuligheter til andre byer og et knutepunkt for den globale strømmen av varer, mennesker, informasjon og kapital.

Det er ikke bare størrelsen som skaper et kreativt miljø. Også mindre steder kan utmerke seg når det gjelder nyskapning. Dette er i følge Charles Landry (2008) hemmeligheten for å lykkes i byenes kamp om innbyggere og virksomheter:

- skape en ikonisk by
- være bevisst på design
- være økovenlig
- tenke som kunstnere og artister
- være bevisst på urban atmosfære og hvordan byen oppleves
- være et sted som assosieres med noe
- ha kulturell dybde
- ha god nettverkskapasitet
- ha gode kommunikasjoner og språkegenskaper

Kapittel 3. Metode

3.1 Metodebeskrivelse

I denne oppgaven tar valg av metode utgangspunkt i oppgavens forskningsspørsmål: «Hvilket behov har Hamar for den kulturelle infrastrukturen som oppstår med det nye kulturhuset?». Oppgaven tar for seg etableringen av et nytt kulturhus i Hamar som case og setter byggingen av Hamar Kulturhus inn i en større sammenheng med studie av kulturbaserte stedsutviklingsstrategier og kulturhustrenden i Norge. Informasjon er hentet både gjennom litteraturstudie av relevant litteratur, offentlige dokumenter som omhandler kulturbasert stedsutvikling, kommuneplaner og andre strategiske dokumenter fra Hamar kommune, kartstudie av eldre byplaner og nyere arealplaner i Hamar, intervju av nøkkelperson i byutviklingen av Hamar kommune og befaringer i Hamar. Redegjørelse og begrunnelse for valg av metode vil bli gjennomgått i de neste avsnittene.

Valg av teori

Teorikapittelet i oppgaven danner grunnlag for å sette problemstillingen for oppgaven inn i en større sammenheng. I teorikapittelet har jeg valgt å ta for meg litteratur knyttet til hvordan man kan analysere byers vekst og posisjonering i et større system av byer og hva som preger den historiske urbaniseringsprosessen av norske byer. Dette er viktig fordi teorien beskriver måter å forstå byers vekst og utvikling og årsakssammenhenger mellom funksjonelle og strukturelle kriterier for urbaniseringsprosesser. Jeg har også studert sentrale teoretikere som Richard Florida, Charles Landry og Gunnar Törnqvist. Disse teoretikerne er valgt på grunnlag av deres litteratur omkring lokal og regional utvikling og hvordan steder best kan tilpasse seg til kunnskapsøkonomien. Innenfor teorikapittelet har jeg i tillegg forsøkt å gjøre noen begrepsavklaringer av aktuelle nøkkelbegreper for forskningsspørsmålet i oppgaven. Ved flere av begrepene har jeg tatt for meg opprinnelsen til begrepet og jeg har redegjort for hvilken relevans og betydning disse nøkkelbegrepene har i dag.

Casestudie

Casestudie er en empirisk undersøkelse om hvordan forskeren forsøker å undersøke et fenomen eksplorativt og hvordan dette fenomenet fungerer i en reell og virkelig kontekst (Johannessen et al. 2010). Som studieobjekt for oppgaven har jeg tatt for meg Hamar kommune og det nye kulturhuset som bygges. Fenomenet kulturhuset er blir i oppgaven sett opp mot både teoriestudiet, litteratur og dokumentstudiet. Slik knyttes fenomenet Hamar kulturhus opp mot en større sammenheng.

Intervju

I forbindelse med innsamling av informasjon om Hamar kommunes forutgående kommuneplaner, dagens planprosesser og om strategiene for byutvikling i Hamar har jeg gjennomført et intervju med en representant fra kommunens strategiavdeling. Intervjuet innebar også en befaring i Hamar sentrum hvor de mest sentrale byutviklingsprosjektene ble beskuet. Selve intervjuet hadde form som et

ustrukturert intervju, eller uformell samtale, rundt temaet som på forhånd var avtalt. Informasjonen som fremkom av intervjuet i Hamar kommune er kvalitetssikret av informanten i ettertid, slik at eventuelle mistolkninger er rettet opp.

Dokumentstudier og litteraturstudie

I undersøkelsen av Hamar kommunes nåværende og forutgående strategier for byutvikling har jeg studert de tre siste kommuneplanene fra Hamar kommune og andre utredninger og strategier for utvikling av Hamar. Disse dokumentene er i den grad de er tilgjengelig på internett funnet der og ellers skaffet gjennom Hamar kommune. Informasjonen disse dokumentene har gitt meg har vært nyttig for å se Hamar i lys av den historiske og fremtidige utviklingen, si noe om hvordan Hamar som sted har utviklet seg og hvordan de ønsker å satse i fremtiden.

I et forsøk på å sette casestudiet inn i en større sammenheng har jeg gjort studier av relevant litteratur knyttet til kulturbaserte stedsutviklingsstrategier. Jeg har undersøkt ulike dokumenter fra statsforvaltningen om hvilke sammenhenger de knytter mellom kultur og økonomisk vekst og befolkningsvekst, undersøkelser som kartlegger hva kulturbaserte stedsutviklingsstrategier fører til av bostedsattraktivitet og forsøkt å finne relevant kritikk.

DEL II: URBANITET I INNLANDET

Kapittel 4. Hamars historiske utvikling

4.1 Bymodeller

Byers posisjonering i nettverket av norske og internasjonale byer har stor betydning for hva slags muligheter byene har for utvikling. Å skape og opprettholde en attraktiv by innebærer at byen må kjenne til hvordan de bør posisjonere seg i nettverket av byer og vite hvordan man kan konkurrere mot omkringliggende byer og regioner. Dersom man finner hvilke lokale fordeler en by har eller kan skape, kan en by skille seg ut fra konkurrerende nabobyer og komme seg høyere opp i hierarkiet av byer. Lokale fortrinn i en by finner man ofte gjennom byens egen historie og spesielle egenskaper som knytter seg til byens identitet og image.

De urbane strukturene og funksjonene som historisk sett kan knyttes til en by er viktig for hvordan en by fremstår og oppfattes. Med hensyn til strukturene som finnes i en by, kan det ofte være slik at de opprinnelige, grunnleggende strukturene som byplan, eldre bygninger og sammensetning har holdt seg lik. Men måten menneskene bruker strukturene har endret seg. Livsstil og levesett har endret seg ved at flere og flere familier bare består av én voksen og ett barn eller to voksne og ett barn. I tillegg til at måten vi bor og omgås på i byene ofte består av mindre leiligheter uten egen uteoppholdsplass og uten så mye kontakt med naboene. Det skaper mer behov for sosiale møteplasser utenfor jobb og hjem. Det er viktig å finne en god balanse mellom å beholde de opprinnelige strukturene som gir byen identitet og stedsfølelse, samtidig som strukturene tilpasses dagens samfunn.

De funksjonene en by har er også et trekk som endrer seg over tid. Byer kjennetegnes ved at de innehar én eller flere av disse fire funksjonene: de er økonomiske sentre, styringssentre, religiøse sentre og kulturelle sentre. De fire funksjonene ved byer er ofte vedvarende fra de urbane strukturene oppsto. Hvilke funksjoner som er sterkest og mest betydningsfulle for at byen eksisterer, endrer seg med tiden, etter samfunnsforholdene, andre omkringliggende byer og påvirkning av globale trender.

Eksterne drivkrefter som globale trender, samfunnsutvikling, politiske føringer og konkurranse fra omkringliggende byer og regioner har opp gjennom historien hatt betydning for hvordan byens fysiske struktur ser ut i dag og hvilken funksjon byen har. Også interne drivkrefter som næringsgrunnlag og politikk spiller en viktig rolle. I neste underkapittel vil jeg ta for meg den historiske utviklingen som har hatt betydning for hvordan Hamar har blitt formet som by.

4.2 Hamars opprinnelse og utvikling

Middelalderbyen Hamar

De første norske byene kom for omkring 1000 år tilbake. Drivkreftene i den tidlige norske bydannelsen på 900-1000-tallet var først og fremst kongemakten og dens organiserende evne. Også kirken var en viktig drivkraft til den tidlige bydannelsen i Norge. Kirkens makt i norsk byutvikling har vært avhengig av kongemakten fordi det var de som la vilkårene til rette for en norsk kirkeorganisasjon. Det var kongemakten som sto bak grunnleggingen av de faste bispesetene i Nidaros, Bergen, Oslo og Stavanger. Etter grunnleggingen av en egen norsk kirkeprovins under erkebiskopen i Nidaros i 1152/53, ble kirken en sterkere samfunnsaktør ved siden av kongedømmet, og kirken ble etter hvert en mer selvstendig bydannende faktor. Det kongemakten og kirken bidro med konkret i byutviklingen var at de utstyrte steder med bygninger og anlegg til personene som tjenestegjorde for dem. Dette bidro til å gjøre stedene til permanente oppholdssteder for deres folk. Videre førte dette til at stedene kunne bli handelsknutepunkter hvor man fikk vareinntekter fra underholdning av tjenestemennene og byggeinntekter for bygninger og anlegg. Flere av stedene kongemakten og kirken knyttet sin faste aktivitet til var ofte allerede etablerte handelssteder, og kongelige og kirkelige behov for varer og tjenester økte denne handelsaktiviteten. (Eliassen et al. 2006)

Hamar vokste fram mellom vikingtiden og middelalderen og finnes beskrevet i tekster fra 1000-tallet. Fra 1152/53 lå det er bispesete på Hamar (Eliassen et al. 2006). Ved Hamar lå det fra før av en *kaupang*, dvs. en mer midlertidig form for handelsplass. Det er sannsynlig at Hamar-kaupangen kan ha utviklet seg i sammenheng med høvdingsetet på Åker, like sør for Hamar. Åker er et sted hvor arkeologiske utgravninger viser at store og mektige høvdinge hadde tilgang til jern og fangstprodukter allerede fra 500-tallet. Utviklingen av Hamar kan også ha hatt sammenheng med at det norske kongedømmet trengte et støttepunkt i Opplandene ved Mjøsa. De østnorske byene på 1000-1100-tallet lå alle plassert langs kysten av Oslofjorden og Hamar var et støttepunkt ved Mjøsa. Grunnleggingen av bispesetet var en nødvendighet for den lille bydannelsen som skjedde på Hamar i middelalderen. (Eliassen et al. 2006)

Den kirkelige sentralfunksjonen var den viktigste årsaken til den beskjedne bydannelsen på Hamar i høymiddelalderen i 1152/53 (Eliassen et al. 2006). Sammen med den administrative funksjonen byen hadde for kongemakten, skapte den kirkelige aktiviteten økt handel og håndverk. Bybildet i det høymiddelalderske Hamar var preget av det

Figur 2: Maleri av domkirken i Hamar slik den kanskje så ut (Eliassen et al. 2006).

kirkelige anlegget som inneholdt domkirken, bispegård, kannikegård, skole og kloster. I ca. 1280-årene fikk Hamar også hospital med kirke. (Eliassen et al. 2006)

I løpet av 1200-tallet fikk kongen faste lokale representanter, lagmenn, som drev med domstolsvirksomhet og rettshåndheving, sammen med sysselmennene. Det ble opprettet lagting som ble lagt til faste seter i byer eller andre administrative sentre. Hamar var et slikt sted og med lagtinget fikk byen styrket sin kongelige sentralfunksjon (Eliassen et al. 2006). Eidsivating lagmannsrett har også i dag sete på Hamar og er en av Norges seks lagmannsretter.

Reformasjonen og kriger ødelegger Hamar

Hamar overlevde ikke reformasjonen som kom til Norge i 1537. Gjennom store deler av 1500-tallet var flere av de norske byene preget av krise. Det var reformasjonen, krig og bybranner som rundt midten av dette århundret var årsaken til at mange byer ble truet med nedleggelse. Hamar var en by hvor eksistensgrunnlaget var basert på kongemakt og kirken. I 1537 kom reformasjonen til Norge og klostre ble sekularisert og kirker brant ned. Spesielt bispebyene i Norge, herunder Hamar, ble hardt rammet av reformasjonen. Virkningene av reformasjonen fikk også andre følger rent økonomisk. Kongemakten konfiskerte klostrene og kirkens eiendom og dette førte til at inntekter som tidligere hadde gått til kirken nå ble statsinntekter. Hamar var en relativt liten by og svært avhengig av kirkens inntekter og biskopens virke. Nedgangen i byen hadde dessuten vært til stede allerede før reformasjonen fordi byen manglet et selvstendig borgerskap og handelsforbindelser til utlandet. Byen manglet altså en selvstendige økonomisk sentralfunksjon. Krieger og branner rammet Hamar hardt og var medvirkende til at byen gikk til grunne. Den nordiske sjuårskrigen i 1563-70 førte til branner i Hamar i 1567. Noen branner i norske byer var startet av svenske tropper, mens andre ble satt i gang av norske borgere for å hindre svenskene fra å sette seg fast i byene. Lensresidensen i Hamar ble ikke bygget opp igjen og lenet ble etter dette styrt fra Oslo, slik det hadde blitt for 30 år siden. Dermed mistet Hamar sin administrative sentralfunksjon som lensresidens og byen ble ikke bygget opp igjen. Oslo tok over handelen med indre Østlandet og Grundset i Østerdalen ble en mer gunstig markeds plass. (Eliassen et al. 2006)

Statlig byoppsettspolitikk i Innlandet og rivalisering mellom Lillehammer og Hamar

På 1800-tallet ble innlandsbyer anlagt for å drive større omsetning av jordbruksprodukter. Fra før hadde Norge bare innlandsbyene Kongsberg og Røros. Nå kom Lillehammer (1827), Hamar (1848), Hønefoss (1852), Kongsvinger (1854) og Gjøvik (1861) (Eliassen et al. 2006). Byene i denne perioden knyttes ikke til import/eksport, men de er nærhandelsbyer.

Perioden fra 1830-1920 var Norge preget av en sterk byvekst både demografisk, topografisk og geografisk. Antall byer og tettsteder økte, det tettbebygde arealet i byer og tettsteder økte og byene spredte seg til deler av landet som ikke tidligere var urbanisert. Opprettelsen av de tre Mjøsbyene, Lillehammer, Gjøvik og Hamar, var et resultat av at staten ønsket flere byer og økonomiske sentre som kunne fremme handel og produksjon. Innlandet hadde tidligere vært nærmest tomt for byer, men på midten av 1800-tallet fikk Mjøsbyene, i tillegg til Kongsvinger og Hønefoss, byrettigheter. Jernbane, vei og dampskip var gode hjelpemidler i etableringen og veksten i Innlandsbyene og følgelig hadde industrialiseringen og de nye kommunikasjonene som fulgte en stor innvirkning på disse byene. Lillehammer ble i 1827 utpekt som kjøpstedsanlegg av Stortinget. Det var ikke før i 1842 at byen fikk fulle kjøpstadsrettigheter. Hamar tapte den første kampen om lokaliseringen av en Innlandsby til fordel for Lillehammer. Komitéen som bestemte at Lillehammer skulle bli den første av Mjøsbyene argumenterte med at stedet lå i skjæringspunktet mellom vann- og landtransport, det var langt til nærmeste by, at det allerede var et etablert handelssted og at Mesnaelvas fosser kunne brukes til håndverk og industri. Dessuten kunne Lågen og Mesnaelva forsyne byen med trevirke. I 1848 ble i midlertid også Hamar tildelt kjøpstadsrettigheter. I konkurransen som lenge forgikk mellom de to Mjøsbyene Lillehammer og Hamar tok Hamar et steg frem da byen fikk jernbanetilnytning i 1862 til Elverum og i 1880 fikk forbindelse til Eidsvoll og hovedstaden. Jernbanen ble en sentral del av Hamars vekst og Hamar ble et knutepunkt og en stasjonsby. (Eliassen et al. 2006) Lillehammer ble liggende i en bakevje en tid, uten jernbanetilnytning, men fikk endelig jernbane som forbandt byen med hovedstaden i sør og Otta i nord i 1894.

Industrialiseringen i Norge og jernbanens betydning for Hamar

Kommunikasjoner er et viktig stikkord knyttet til utviklingen i norsk byhistorie fra tidlig 1800-tall til tidlig 1900-tall. I sammenheng med industrialiseringen og politikk fra norske myndigheter ble dampskip, jernbane, ny veiteknologi, telegraf, telefon og automobil en del av hverdagen i Norge. Myndighetene ønsker å integrere by og land og byene seg i mellom. Forbedrede og nye kommunikasjoner betydde mer handel og produksjon og følgelig mer velstand. Myndighetene ønsket flere byer som kunne bli økonomiske sentre for å drive handel og produksjon og drev en aktiv byoppsettspolitikk. Økonomisk framgang var avhengig av økt produksjon og omsetning og gode kommunikasjoner som jernbane var en forutsetning, slik at varene og arbeidskraften lettere kunne forflytte seg. Jernbane, vei og dampskip hjalp til i etableringen av innlandsbyene. (Eliassen et al. 2006)

Jernsiden av industrialiseringen var en svært viktig del av urbaniseringen på 1800-1900-tallet, fordi jernet ble brukt til konstruksjonen av jernbanen. Med jernbanen ble byene først og fremst forbundet med sitt oppland. Vi fikk «omlandsbaner» som forbandt byer og landsdeler sammen. I Hamar ble jernbanen en sterkere tilknytning til Hedemarken og Østerdalen. Hamar var en by som ble liggende sentralt i jernbanenettet fra 1894 og fremover, og jernbanen var derfor en stor årsak til vekst. Grundsetbanen kom til Hamar i 1862, 14 år etter at byen hadde fått kjøpstadsrettigheter. Banen gikk mellom Hamar og Elverum og var landets første statsbane (Eliassen m.fl., 2006). Etter at jernbanen ble forlenget nordover, ble den hetende Rørosbanen og Hamar ble da slik den er i dag: en terminal for Rørosbanen. Etter hvert ble Hamar også en viktig stasjon på Dovrebanen. Første del av Dovrebanen, strekningen Hamar – Eidsvoll, ble åpnet i 1880. I 1894 ble Hamar – Selbanen åpnet til Trettet (Norsk jernbanemuseum U.å.). Det var i denne sammenhengen at også Lillehammer fikk jernbaneforbindelse (Eliassen m.fl., 2006: s. 304). I 1896 ble banen forlenget til Otta. Forlengelsen gjorde Hamar til en sentral by for eksport av landbruksvarer fra omlandet og industrivarer. Handelen var i sterk konkurranse med de andre Mjøsbyene, Lillehammer og Gjøvik, men kanskje spesielt Lillehammer. Gjøvik fikk ikke jernbane før i 1900 (Norsk jernbanemuseum U.å.).

Moderniseringen av norske byer og reguleringsoppgaver

Fra 1850 kom industrialiseringen til Norge. Det ble arbeiderstrøk i de største byene. Man fikk lovgivning for byplanlegging for å hindre branner og sykdom, fremme sunnhet og estetikk og for å regulere trafikken (Eliassen et al. 2006). Fra arkitekter og ingeniører ble planleggeryrket utviklet til å bli en profesjon. De skulle håndtere reguleringsoppgaver for byer. Foregangslandet for planleggere i Norge var Tyskland.

Hamar vokste som tidligere nevnt frem mellom vikingtiden og middelalderen, men ble senere ødelagt av reformasjonen og kriger. Det nye Hamar ble anlagt i 1848 etter vedtak fra Stortinget. Det svakt bølgende terrenget som nå utgjør sentrum av Hamar var den gang landbruksareal for fire husmannsplasser. Byplanen for Hamar ble tegnet av ingeniørløytnant Røyem i 1849 (Riksantikvaren U.å.). Den besto av strengt regulerte kvartaler i et rutenetts mønster, der hovedgatene går parallelt med Mjøsa etter terrenget og tverrgatene går på tvers av terrenget med utsyn mot Mjøsa. Planen fikk en knekk mot sydøst ved Høiensalodden, for den østlige avslutningen av kvadraturen ved Disen gård.

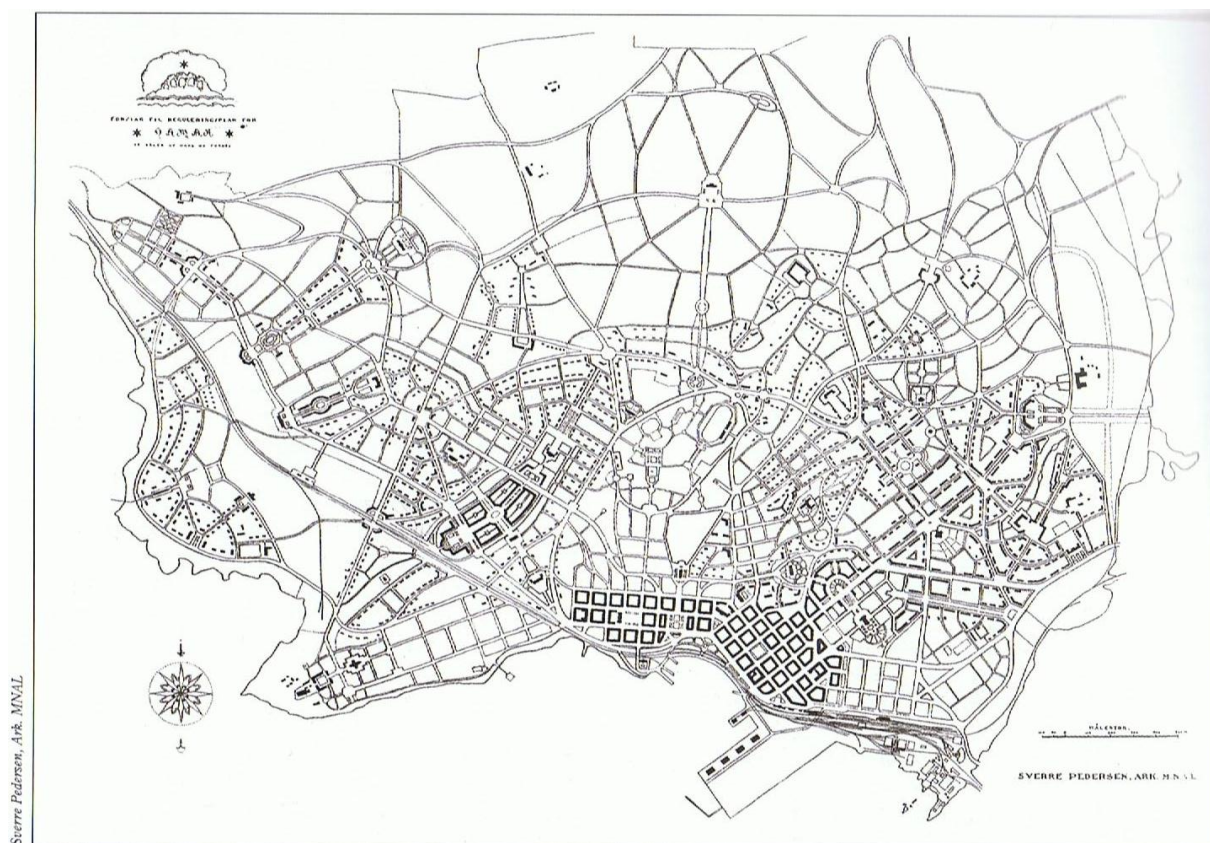

Figur 3: Hamars første byplan fra 1848 (Riksantikvaren U.å.).

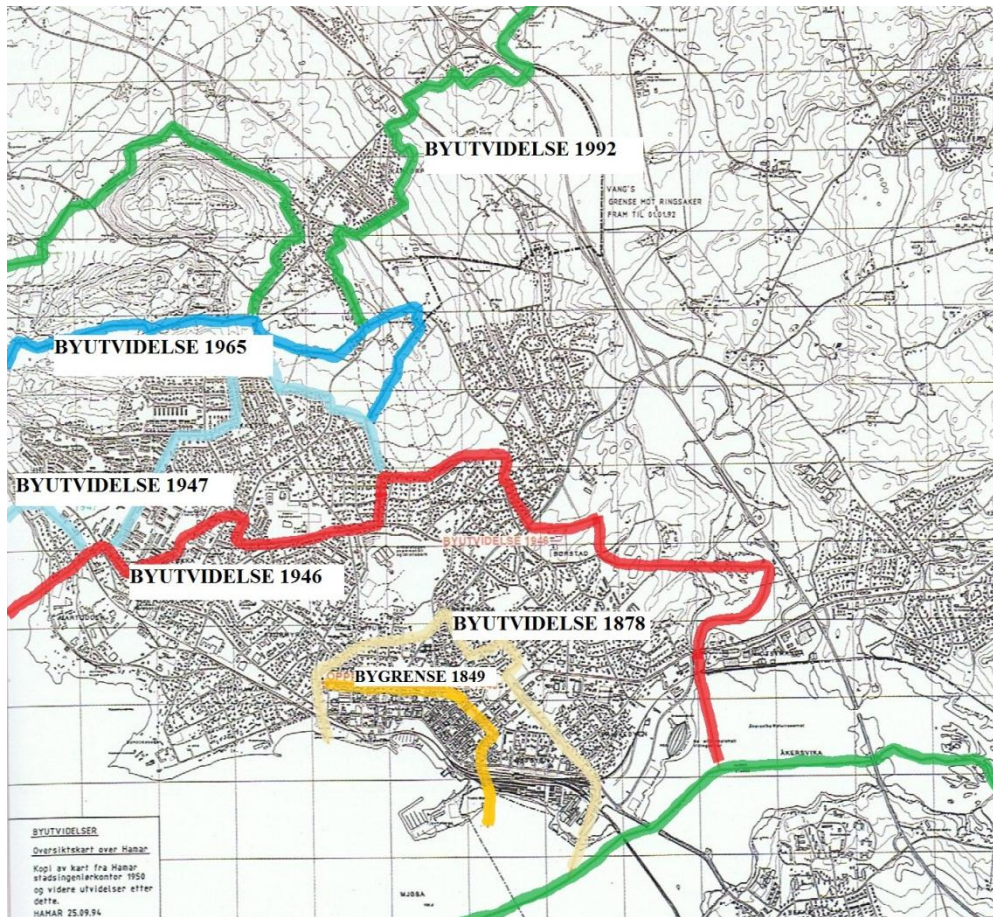
I begynnelsen av 1900-tallet ble de norske myndighetene opptatt av at byveksten ikke skulle skje tilfeldig, men reguleres og styres. Årsaker til at byer trengte ny eller oppdatert byplan var ofte bybranner eller byutvidelser. Det nye planbehovet som oppsto i norske byer førte til en ny bygningslov i 1924, den påla alle byer å ha en fullstendig byplan. (Eliassen et al. 2006)

I 1922 ble det avholdt arkitektkonkurranse om ny byplan for Hamar. Den norske arkitekten og professoren i boligbygging og byplanlegging ved *Norges Tekniske Høgskole*, Sverre Pedersen, vant konkurransen om generalplanen for Hamar-Vang-Furnes (Store norske leksikon). På grunn av økonomiske nedgangstider ble ikke byutvidelsen satt i gang før i 1946-47. Både mangel på vekst og planens forutsetning om samarbeid med nabokommunene gjorde det vanskelig å realisere planen da

den ble laget (Eliassen et al. 2006). Utvidelsen besto i et belte rundt den eksisterende byen. Planen ble kalt sommerfuglplanen. Pedersens byplan videreførte den gamle planen og var godt tilpasset terrenget. Akser og plassering av sentrale offentlig bygninger understreket de store landskapsdragene i byen. Sverre Pedersen engasjerte seg i gjennombyggingen av Norge både under og etter andre verdenskrig og var leder for *Brendte Steders Regulering* (Store Norske Leksikon). Området i Hamar er eksempel på Pedersen arbeid i fredstid. Byplanen ble fulgt opp og revidert helt frem til 1948. Siste byutvidelse var sammenslåingen med Vang i 1992.

Figur 4: Sommerfuglplanen, tegnet av Sverre Pedersen i 1922 (Gjerdåker 1998).

Figur 5: De ulike byutvidelsene Hamar har gjennomgått (Gjerdåker 1998).

Bykommunen Hamar var lenge begrenset av bygrensen. Hamar by var én størrelse og Hamar tettsted en annen som inkluderte tilgrensende bebyggelse utenfor byens grenser. Hamar fikk utvidet bygrensen for første gang i 1878 med 1.200 dekar. Det var mye strid og uenighet om hvordan Hamar burde utvides videre. I 1946 ble deler av Furnes kommune innlemmet i Hamar slik at kommunen kunne fortsette å vokse. Nye byutvidelser skjedde så i 1947, 1965 og senest i 1992 (Gjerdåker 1998).

Virksomhetsliv i Hamar

Fra tidlige og ekspansive år har Hamar-byen hatt særpreg som handels- og knutepunktsby, vært Hedmarks fylkeshovedstad og et sentralsted for Innlandsområdet. Ved mellomkrigstiden var det først og fremst statstilsatte og handelsnæringen som var det mest fremtredende (Gjerdåker 1998). Industrien har vært synlig i Hamar, om enn ikke så fremtredende som handelsnæringen. De beskjedne industrietableringene fra byens opprettelse til slutten av 1800-tallet skyldtes først og fremst at byen ikke hadde tilgang på en naturlig kraftkilde. Fra tidlig 1900-tall vokste det i midlertid frem flere større industribedrifter. De fleste var knyttet til byens jordbruksomland ved at bønder var dels kunder og dels råstoffleverandører. Industri som *Hamar jernstøperi (Hamjern)*, *Norrøna Skofabrik* og *Ideal Flatbrødfabrikk* med flere var industri som var knyttet til både den nasjonale og internasjonale økonomien med sin markedsorientering. Annen viktig industri for Hamar på 1930-tallet og fremover var *De Norske Melkefabrikker*, senere kjent som *Nestlé* og *Hamar bryggeri*.

Tilstedeværelsen av *Norges Statsbaner (NSB)* har hatt stor betydning for Hamars historie (Gjerdåker 1998). Særlig gjennom den påvirkningen de sysselsatte innenfor NSB hadde på Hamar-samfunnet, gjennom politisk engasjement for arbeidsklassen og kulturell aktivitet. I tillegg sysselsatte NSB mange, både kontorfolk, verkstedarbeidere og folk i utetjenesten.

Både handelen, industrien og NSB mistet noe av sin bredde og styrke med nedleggelse og omleggingen (Gjerdåker 1998). På 1970 og 80-tallet gikk varehandelen tilbake i Hamar, mens Lillehammer og Gjøvik opplevde stor vekst. Hamar bar ved inngangen til 1990-tallet preg av å være en funksjonær- og informasjonsby. Den store bedriften *Norsk Tipping* flyttet fra Oslo til Hamar i 1970-årene og var på den tiden den største enkelt-tilveksten i Hamars næringsliv.

Hamar som sentralsted har altså blitt oppbygd gjennom byens sentrale tilknytning til jernbanen og dens betydning som handels- og administrasjonsby for omlandet. Men sentraliteten ble svekket opp gjennom slutten av 1900-tallet på grunn av spredning i virksomheter og kulturliv til distriktene omkring. Blant annet kan nevnes eksempler som nedgraderingen av både Statsbanen, Postverket og Televerket på Hamar og begrensingene i Hamars vekst som følge av jordvern og distriktpolitikk (Gjerdåker 1998).

De Olympiske Vinterleker i 1994

Hamar og Lillehammer har stadig stått opp imot hverandre gjennom historien. De Olympiske Vinterleker på Lillehammer i 1994, ble i midlertid til ved et samarbeid mellom byene, da kunstløp- og kortbaneskøyteøvelsene ble stasjonert på Hamar. Hamar Olympiske Amfi, Nordlyshallen, ble i den forbindelse bygget i 1992 av arkitekt Ola Mowé. Også Vikingskipet i Hamar ble bygget i forbindelse med OL i 1994 og er Norges største nasjonal anlegg for skøyter. Biong & Biong er den kjente arkitekten bak bygget og dette er fortsatt et signalbygg i Hamar.

4.3 Lokal og regional utvikling

Middelalderbyen Hamar utviklet seg som følge av at den kirkelige sentralfunksjonen, bispesetet, ble plassert på Hamar. I tillegg hadde byen rolle som økonomisk sentralsted for handel og håndverk, en administrativ funksjon som kongemaktens støttepunkt i Innlandet og den var sete for lagtinget. Da byen mistet den religiøse aktiviteten, etter reformasjonen og sjuårskrigen på midten av 1500-tallet, ble også de administrative og økonomiske funksjonene svekket og grunnlaget for urbaniseringen i Hamar var borte.

Da Hamar ble opprettet på nytt etter stortingsvedtak i 1848, var det rollen som økonomisk sentralsted for handel og jordbruk som ble gjenopprettet. Politikerne ønsket å spre byene og lage økonomiske og administrative støttepunkter i Innlandet slik at omsetningen av jordbruksproduktene kunne øke. Fra opprettelsen i 1848 og frem til 1990-tallet har Hamar først og fremst vært en omlands- og bygdeby. Det meste av virksomhetslivet har, med unntak av noe produksjonsliv og samferdsel som trakk linjer ut i den større verden, vært vendt innover mot byens, tettstedets og omlandets egen befolkning. Jernbanen har vært en sentral del av Hamars utvikling fra byen ble liggende sentralt i jernbanenettet i 1894. Jernbanen har lettet og skapt muligheter for kontakt med Hedmark, Oppland og hovedstaden.

Utviklingen innad i Hamarsamfunnet har vært avhengig av de strukturelle forholdene. Kvartalsstrukturen fra 1848 og Sverre Pedersens byplan som ble igangsatt like etter annen verdenskrig skapte de første rammene for hvor veksten skulle komme. Mangel på areal i bykommunen Hamar var lenge en begrensning for veksten, ettersom Hamar tettsted strakk seg langt utover byens grenser. Byutvidelsen i 1992, da Vang kommune ble innlemmet i Hamar var viktig for byens mulighet til å fortsette veksten.

De funksjonelle og strukturelle utviklingstrekkene i Hamar har hatt betydning for de lokale og regionale forholdene. Både de lokale og regionale kontekstene i Hamar er i midlertid i ferd med å endre seg. Disse endringene kan knyttes opp mot eksterne drivkrefter som infrastrukturtiltak mellom hovedstadsregionen og Hamar, og interne drivkrefter som stedsutviklingstiltak i Hamar by. Med utviklingen som skjer i dagens Hamar kan det se ut som om byen Hamar er i ferd med å forsøke å hevde sin plass i regionale sammenheng. Hamar ønsker å forsterke sin posisjon i regionen og omstille økonomien sin fra det tradisjonelle industrisamfunnet til den nye voksende økonomien: kunnskapsøkonomien.

Kapittel 5. Hamars rolle i skiftende regionale kontekster

Hamar knytter seg til flere ulike regionale kontekster. Det er snakk om Osloregionen, Innlandsregionen, Mjøsbyregionen og Hamarregionen. Hamars rolle innenfor de fire regionale kontekstene er i dag i ferd med å endres som følge av virkemidler som infrastrukturiltak og stedsutviklingstiltak. Først skal vi se nærmere på hvilken plass Hamar har i hver av de regionale kontekstene. Deretter vil jeg i neste kapittel vise hvordan Hamars strategier for å styrke sin rolle i de regionale kontekstene har endret seg de siste 15-20 årene.

Figur 6: Hamar befinner seg i flere ulike regionale kontekster - Osloregionen, Innlandsregionen, Mjøsbyene og Hamarregionen (Gehl Architects 2013).

5.1 Osloregionen

Osloregionen omfatter Oslo, Akershus og flere kommuner i fylkene Vestfold, Buskerud, Østfold og Oppland. Osloregionen kan deles opp i områdene Oslo by, indre deler av Stor-Oslo, ytre deler av Stor-Oslo, Drammensregionen og Mosseregionen.

Faktorer som tidligere har styrket Hamars tilknytning til Osloregionen er flere. Flyttingen av Norges hovedflyplass fra Fornebu til Gardermoen ga muligheter for en sterkere tilknytning mellom Hamar og Osloregionen, fordi avstanden mellom Hamar og nasjonal hovedflyplass ble mindre. Det såkalte Intercity-triangelet, jernbanestrekningen mellom Halden – Skien – Lillehammer, har betydd mye for Hamars tilknytning til nasjonal hovedflyplass og Osloregionen og pendlermulighetene inn og ut av byen. Byggingen av Gardermobanen og den nye tunellen, Romeriksporten, på slutten av 1990-tallet styrket jernbanetilknytningen ytterligere. Nærhet til landets hovedflyplass og hovedstadsregionen kan ha stor betydning for attraktiviteten til en by eller region, fordi det gir grunnlag for regionforstørring og kan skape alternative bo-, arbeids- og serviceregion.

5.2 Innlandsregionen

Innlandsregionen beskrives vanligvis som bestående av kommunene innenfor Hedmark og Oppland fylke. Til sammen har de to fylkene nærmere 350 000 innbyggere og byene med størst bo- og arbeidsmarked er Hamar, Elverum, Lillehammer og Gjøvik (Kommunal- og regionaldepartementet 2011). Hamars tilknytning til Innlandsregionen har vært sentral siden opprettelsen av middelalderbyen Hamar og byens gjenopprettelse i 1848.

Hamars posisjon i Innlandet har utviklet seg til å bli sentral, men Innlandets plass i det øvrige hierarkiet av byer i Norge er mer beskjedent. I både *Storbymeldingen* fra 2003 og Kommunal- og regionaldepartementets rapport, *Regionale utviklingstrekk 2011*, fastslås det at Norge kan deles inn i de seks storbyregionene Stor-Osloregionen, Bergensregionen, Stavangerregionen, Trondheimsregionen, Kristiansandregionen og Tromsøregionen (Kommunal- og regionaldepartementet 2011; St. meld. nr. 31 (2002 - 2003)). Mens Innlandet klassifiseres som en byregion utenfor det distriktpolitiske virkeområdet med 5 000 – 50 000 innbygger i senteret av regionen. Dersom Innlandet i fremtiden skal kunne klassifiseres som en storbyregion i Norge er de avhengig av en større befolkningsvekst og et mer samlende senter. En tettere sammenknytning med Osloregionen gjennom infrastrukturtiltak kan muligens binde Innlandet sammen med Osloregionen og i fremtiden bli en lignende region som Drammensregionen eller Mosseregionen.

5.3 Mjøsbyene

Mjøsbyene består av de tre byene Lillehammer, Gjøvik og Hamar og er den mest sentrale konsentrasjonen av byer i Innlandsregionen. Både Lillehammer, Gjøvik og Hamar er sentre i Mjøsbyregion. Byene har oppstått på omtrent samme tid og utviklet seg ganske likt, til tross for noe ulike drivkrefter for utvikling. En slik byregion betegnes i Storbymeldingen som en *flersenter-region* (St. meld. nr. 31 (2002 - 2003)). I de senere år har også steder som Moelv og Brumunddal fått bystatus, noe som gjør at også Ringsaker kommune kan betraktes som en del av Mjøsregionen.

Kommunikasjonen mellom Mjøsbyene ble styrket i 1985 da Mjøsbrua mellom Moelv og Biri ble bygget. Dagens kommunikasjoner trenger i midlertid oppgraderinger dersom Mjøsbyene skal utvikle seg som en region. Pendleravstanden mellom byene er på 45 minutter og det mye mellom byer som i utgangspunktet ikke ligger så langt unna hverandre.

Fra opprettelsen av Mjøsbyene har det, kanskje spesielt mellom Lillehammer og Hamar, vært et sterkt konkurranseforhold mellom byene. Denne konkurransen er fortsatt tilstedeværende og Hamar forsøker igjen å hevde seg i Mjøsbyregionen ved å markedsføre seg som Innlandets hovedstad.

5.4 Hamarregionen

Hamarregionen består av de fire tilgrensende kommunene Hamar, Ringsaker, Løten og Stange. Åmot kommune har større tilknytning til Sør-Østerdalen. Samlet hadde hele regionen en befolkning på ca. 89.000 i 2012, mens befolkningsframskrivinger med middels nasjonal vekst viser at Hamarregionen kan vente seg ca. 108.000 innbyggere i 2040 (Statistisk sentralbyrå 2012b).

Hamar tettsted ligger innenfor de tre kommunene Hamar, Ringsaker og Stange, med størst konsentrasjon av befolkning i Hamar kommune. Handels-, pendlings- og bo- og arbeidsmarkedet viser at Hamar har en sentral rolle i Hamarregionen. Byen og regionen rundt er gjensidig avhengig av hverandre.

Figur 7: Hamar kommune og nabokommuner.

Kapittel 6. Dagens byutviklingsprosesser i Hamar

6.1 Et nytt kommunalt fokus

Det funksjonelle og strukturelle rammeverket for en by faller sammen med de oppgaver og hensyn man plikter å følge etter plan- og bygningsloven § 3-1a: «*Innenfor rammen av §1-1 skal planer etter denne lov: sette mål for den fysiske, miljømessige, økonomiske, sosiale og kulturelle utviklingen i kommuner og regioner, avklare samfunnsmessige behov og oppgaver, og angi hvordan oppgavene skal løses (...)*» (Plan- og bygningsloven 2008). Hamars kommuneplaner fra de tre siste årene viser hvilke visjoner og virkemidler Hamar kommune har og har hatt og gir et bilde av hvordan Hamar ønsker å satse fremover. I tillegg viser andre strategiske dokumenter hvilke muligheter Hamar ser for utvikling og hva slags virkemidler de ønsker å bruke for å oppnå en sterkere posisjon i den regionale konteksten.

Hamar kommuneplans langsiktige del fra 1995

Kommuneplanen fra 1995 var den første som ble laget etter at Hamar kommune ble slått sammen med Vang kommune og en mindre del av Ringsaker kommune i 1992. I denne kommuneplanen står Hamar ovenfor utfordringer og muligheter knyttet til at lokaliseringen av ny nasjonal hovedflyplass på Gardermoen ble vedtatt. I likhet med den situasjonen Hamar har i dag, med utbyggingen av intercity-triangelet som står for tur, så kommunen på mulighetene for at lokaliseringen av ny nasjonal hovedflyplass kunne gjøre byen mer attraktiv og forsterke Hamars vekst i befolknings-, service- og arbeidsliv (Hamar kommune 1995).

I kommuneplanen vises det til St. meld. nr. 33 (1992-1993), *By og land hand i hand*, hvor det uttrykkes at kommunene i Norge står overfor store endringer både nasjonalt og globalt. Stortinget signaliserte med denne stortingsmeldingen at det i tiden fremover skulle satses mer på regionene enn enkeltkommunene når det gjaldt næringspolitikk, og at man ønsket å legge større vekt på byens betydning og ansvar for utvikling i regionene (St. meld. nr. 33 (1992-1993)). Hamar kommune pekte på at utviklingen av regionen ville bli viktig i tiden fremover og at samarbeidet i mellom Mjøsbyene burde styrkes.

Visjonen for en kommuneplan er interessant å se på, ettersom den uttrykker hvilke mål kommunen har for fremtiden. Hamar kommunes visjon i 1995 besto av ni punkter som sammen dannet Hamar kommunes «ønskedrøm» for fremtiden (Hamar kommune 1995). Bruken av ordet ønskedrøm sier noe om hva slags type visjon dette dreier seg om og hvilken tyngde det ligger bak visjonen. En ønskedrøm lyder ikke som et håndfast mål, men heller som et vidløftig ønske som kommunen «ønsker» å følge opp, men ikke tør å satse fullt og helt på. Noen av de viktigste punktene fra 1995-visjonen, sett ut ifra et regionalt perspektiv, er at kommunen ønsker at Hamar skal være et senter innenfor Mjøsområdet og

sammen med Lillehammer og Gjøvik betjene det indre Østlandet med spesialfunksjoner, i tillegg til at Mjøsområdet kan være et alternativt lokaliseringssted for Oslo-området. Det er interessant at man kan se en tendens til at Mjøsbyene i denne planen er mer i fokus enn Innlandet for øvrig. Senere kommuneplaner viser at fokuset skifter til satsing på vekst som senter for Innlandet. I 1995-planen slås det fast at Hamar har en funksjonell rolle som fylkeshovedstad for Hedmark, mens Hamars rolle innen for Innlandsregionen ikke defineres nærmere.

Et annet viktig punkt på 1995-planens visjonsliste er at kommunen uttalte at Hamar skal være kjent for satsning på kultur og at kommunen skal «(...) oppfattes som så attraktiv å bo i at det blir en viktig lokaliseringsfaktor når ny næring vurderes etablert.» (Hamar kommune 2010). I dagens kommuneplan er dette tyngdepunktet for den visjonen kommunen har for fremtidig utvikling.

Kommuneplanmelding 1999

Hamars kommuneplanmelding i 1999 er i bunn og grunn en videreføring av planen fra fire år tidligere. I denne planen blir det vist til en ny stortingsmelding, *Om distrikts- og regionalpolitikken*, hvor det påpekes at målet for distrikts- og regionalpolitikken er å beholde bosettingsmønsteret som er og utvikle robuste regioner i alle deler av landet (St. meld. nr. 31 (1996 - 1997)). I 1999-planen står det at Hamar vil fortsette arbeidet med å styrke Mjøsby samarbeidet og at kommunen skal jobbe for en mer robust region i Innlandet. Ved utgivelsen av denne kommunemeldingen har Gardermoen flyplass blitt åpnet og Hamar har fått en styrket tilkobling mot landets hovedflyplass med kortere avstand (Hamar kommune 1999).

Kommunen påpekte at de viktigste utfordringene med hensyn til regional og lokal utvikling er at Hamar har en uklar regional profil i forhold til fylket og til Mjøsbyene. I tillegg påpekes det at Hamar er del av et tettsted som er underlagt tre forskjellige lokalforvaltninger og byen har en sentrumskerne med liten vitalitet utenom forretnings- og arbeidstider. En viktig endring siden forrige kommuneplan når det gjelder utfordringene knyttet til sentrum av Hamar, er at byen har klart å organisere gårdeierne i sentrum, at deler av Torggata er nyopprustet som gågate og man ser en mer positiv utvikling i sentrumshandelen. Visjonen i denne kommuneplanen er en videreføring av Hamars «ønskedrøm» fra 1995-planen (Hamar kommune 1999).

Hamar kommuneplan 2005 – 2016

Samfunnsdelen av Hamars kommuneplan for 2005 -2016 viser store endringer i både utforming og innhold, «ønskedrømmen» fra 1995 -og 1999-planen er endret til en konkret visjon: «Hamar skal være sentrum for det mest attraktive boområdet i Innlandet» (Hamar kommune 2005). Visjonen Hamar kommune har for hva Innlandshovedstaden bør inneholde er: «(...) kompetanse, kultur og kommunikasjon som er nødvendig for å representere et verdiskapningsmiljø for hele Innlandet» (Hamar kommune 2005). I denne kommuneplanen kan man se et tydelig skifte fra fokuset på

Mjøsbyene og sammenkoblingene mellom Hamar, Lillehammer og Gjøvik, til fokuset på Hamarregionen og ny posisjonering i Innlandsregionen. Kommunen argumenterer for at Hamar har en funksjonell rolle som sentralsted for Innlandet og kan kalle seg for Innlandets hovedstad. Det begrunnes med at Hamar er et administrasjonssenter med tyngdepunkt for regional administrasjon, at Hamar innehar en sterk historisk identitet, de mange kulturinstitusjonene, de urbane kvalitetene og den store befolkningskonsentrasjonen som finnes i Hamarregionen (Hamar kommune 2005).

Både kultur- og boligutvikling er viktige temaer i planen og ønsket om etableringen av et kulturhus i Hamar er presentert i denne kommuneplanen. Kultur har ikke fått en egen temaside, slik vi ser i dagens plan, men kultur nevnes ved flere sammenhenger som et viktig virkemiddel for kommunens utvikling og vekst. En ny satsing på flere boliger og bedre bokkvalitet har fått sterk betydning i denne planen. Det store fokuset på sentrums- og næringsutvikling ved forrige kommuneplanperiode medførte nemlig at boliger og bokkvalitet ble nedprioritert. Kommunen er tydelig på at bokkvalitet er en like viktig faktor for å skape vekst i næringslivet som de nye infrastrukturtiltakene som er under planlegging for E6 og jernbane inn mot hovedstadsregionen (Hamar kommune 2005).

Hamar kommuneplan 2010 – 2022

Hamar kommunes gjeldende samfunnsdel viderefører sin visjon fra forrige plan, som nå lyder: «*Hamar – sentrum for det mest attraktive boområdet i Innlandet*» (Hamar kommune 2010). Ordene *skal være* er fjernet fra forrige visjon og erstattet med en bindestrek. Det kan virke som om Hamar med dette konstaterer at Hamar *er* sentrum for det mest attraktive boområdet i Innlandet. Visjonen for Hamar kommune kan kanskje oppfattes som bastant, særlig i forhold til Lillehammer som også er en sentral by både i Mjøsbyregionen og i Innlandsregionen. Men kommunen fastholder at man må satse for å oppnå resultater, og sett ut i fra statistikk på arbeidsplasser, administrative funksjoner og hvor mange som bor i Hamarregionen så ser det ut til at visjonen noe for seg (Representant fra Hamar kommune 2013).

Hamar kommune har store forventninger til virkningene byggingen av dobbeltsporetjernbane til Oslo og firefelts motorvei, noe som også ble introdusert i forrige kommuneplan. Kommunen fokuserer på at en tettere tilknytning til Osloregionen kan føre til stor vekst i Hamarregionen. De ser for seg at den kortere avstanden på litt i overkant av 30 minutter til nasjonal hovedflyplass på Gardermoen vil gi Hamars befolkning mulighet til å komme seg til de europeiske storbyene på kort tid, samtidig som de håper at befolkningen i Europa kan få øynene opp for Hamar og besøke Hamar (Representant fra Hamar kommune 2013). Samtidig legges det vekt på at tilknytningen til Gardermoen og Osloregionen ikke må føre til at Hamar blir en «soveby» til Oslo.

Fokuset på flere boliger og bedre bostedskvalitet er også stort i denne kommuneplanen. Kommunen fastslår at et attraktivt boområde er nøkkelen til å få folk til å flytte til byen og for å få næring til å bli værende eller etablere seg i byen. Det poengteres at attraktive boområder er mer enn bare tilgjengelige

boliger, man trenger den sosiale infrastrukturen som barnehager, skoler, sykehus og arbeidsplasser og man trenger møteplasser og kulturelle tilbud (Representant fra Hamar kommune 2013).

Sentrumsutvikling med bevaring av den historiske kvartalsstrukturen og skape et sentrum som er vitalt og attraktivt er et viktig satsingsfelt i gjeldende kommuneplan. Byggingen av kulturhuset for et styrket kultur- og aktivitetstilbud og opprusting av sentrale torg og gater i sentrum er virkemidler kommunen peker på som viktige tiltak for å styrke byens sentrum og for være et attraktivt bosted.

6.2 Strategiske dokumenter

Andre strategiske dokumenter som beskriver Hamar kommunes planer for fremtiden er Østlandsforsknings (ØF) to rapporter *Befolkning, næringsliv og attraktivitet i Hamar* (Alnes et al. 2009) og *Hamars rolle som regionsenter* (Alnes et al. 2010). ØF-rapporten fra 2010 vurderer også Hamars rolle som regionsenter og Hamarregionens rolle som motor i utviklingen av Innlandet (Alnes et al. 2010). Rapporten viser at i følge pendlingsmønstre, varehandel og kulturtilbud er Hamarregionen en funksjonell region med Hamar som regionsenter. Hamar er også fylkeshovedstaden i Hedmark og rapporten fastslår at i den grad man kan tildele Innlandet en administrativ hovedstad, er det Hamar som har den rollen. Når det gjelder pendlingstallene har ikke Hamar en tilsvarende rolle som Innlandshovedstad. Kommunene i Hamarregionen har klart høyere pendlingstall inn til Hamar enn noen andre regionsentre, men det er likevel ikke nok til å skille seg ut fra de andre Innlandsbyene. Inntektene fra varehandel i Hamar pr. innbygger ligger klart over de andre varehandelssentrene i Innlandet og Hamars andel av samlet omsetning i Mjøsbyene har økt de siste årene. ØF-rapporten peker også på mulighetene for regionforstørring gjennom en bevisst satsning mot Oslo-området og i tillegg mot øst-vestaksen, Elverum, Hamar, Gjøvik og Raufoss, gjennom blant annet infrastrukturtiltak.

I Østlandsforskningsrapport 02/2010 blir begrepet «den kreative klasse» av Richard Florida vurdert i forhold til om innhold og betydning kan identifiseres i Hamarregionen (Alnes et al. 2010). Ut i fra rapporten scorer Hamar bra når det gjelder andel kreativ klasse i befolkningen samt tilbudet for kultur og opplevelser. Spesielt med tanke på tall for høyt utdannede mennesker og analyse av kultur og opplevelser ligger Hamar høyt i forhold til de andre byene på Østlandet. I intervjuer med aktuelle representanter scorer Hamar også høyt som et kvalitativt godt sted å bo og rapporten fastslår at de mener det foreligger et godt grunnlag for en strategi som baserer seg på Floridas idéer (Alnes et al. 2010).

6.3 Muligheter i nye regionale kontekster

Hamar kommune ser altså store muligheter for å øke sin attraktivitet som bo- og arbeids- og servicested i Innlandet de kommende årene samt styrke Hamars rolle som sentralsted i Innlandet og som et regionsenter tilknyttet Osloregionen. Hamars bakgrunn som Innlandets første by i middelalderen og som kirkelig og administrativt sentralsted kan være med på å gi byen et historisk tyngdepunkt. I gjenoppbyggelsen av Hamar ble jernbanen en viktig vekstfaktor for befolkning og næringsliv, og jernbanen ble det elementet i byen som trakk linjer utover byens tradisjonelle omland. Mjøsbyene ble vektlagt som viktig satsingsfelt på 90-tallet, i forbindelse med distrikts- og regionalpolitikk, men byene fikk aldri de sterke sammenknytningene som skal til for å danne en samlet byregion. Byene ligger dessuten i ulike fylker og spesielt har forholdet mellom Hamar og Lillehammer vært preget av konkurranse. Med den historiske bakgrunnen, tallet i arbeidsplasser og befolkning, lokaliseringen av administrative funksjoner og den gode sammenknytningen til nasjonal hovedflyplass og hovedstadsområdet, ser Hamar muligheter for at Hamar som senter for et omland og som funksjonelt senter for Innlandet kan skape seg et navn som Innlandets hovedstad. Med ett sterkt sentralpunkt i Innlandet kan det tenkes at muligheten for at Innlandet i fremtiden defineres som en egen landsdel vil øke, ettersom de landsdelene som per nå omtales, f.eks. i Storbymeldingen, alle har en veldig tydelig storby knyttet til seg. Virkemidlene som kan være med på å forsterke Hamars posisjon i Innlandet knytter seg både til eksterne drivkrefter, infrastrukturtiltak, og interne drivkrefter, stedsutviklingstiltak.

6.4 Virkemidler for nye regionale kontekster

Infrastrukturtiltak

Strekningen Eidsvoll – Hamar er per i dag en av Norges mest trafikkerte enkeltsporede strekninger. Med bygging av dobbeltspor på denne strekningen vil togkapasiteten fordobles og reisetiden mellom Hamar og Oslo sentralstasjon vil bli på under én time. Med et dobbeltspor på plass på denne strekningen vil det i fremtiden også bli muligheter for å bygge høyhastighetsbaner i forlengelse av intercity-nettet (jernbaneverket.no 2012).

Dobbeltsporsatsningen vil få stor betydning for Hamar som by fordi reisetiden inn til nasjonal hovedflyplass på Gardermoen og til Oslo vil forkortes. Det vil gi muligheter for Hamar til å utvikle seg som en alternativ bo-, arbeids-, og serviceregion til hovedstaden. Lillehammer er også tilknyttet intercity-triangelet og vil få fordeler av den planlagte utbyggingen. Ved regjeringens fremlegg av *Nasjonal Transportplan 2014 - 2023* er i midlertid ikke togstrekningen Hamar – Lillehammer planlagt

for utbedring i denne omgang og dette gir viktige fortrinn til Hamar, i kampen om å hevde seg i en regional kontekst.

En utvidelse til firefelts E6 mellom Kolomoen og Hamar vil også gi Hamar sterkere tilknytning til nasjonal hovedflyplass og Osloregionen. Strekningen har i dag to eller trefelts vei og den planlagte utbyggingen vil gi hele strekningen firefelts E6 med midtdeler for økt trafiksikkerhet (vegvesen.no u.å.).

Både jernbane- og motorveitbyggingen som er planlagt vil styrke den sammenknytningen Hamar har med Osloregionen. Med kortere reiseavstander kan Hamar bli en alternativ bo- arbeids- og serviceregion til Oslo. I tillegg vil Hamars rolle som sentralsted i Innlandet kunne øke fordi utbyggingen gir byen et fortrinn i forhold til Lillehammer og Gjøvik som ligger lenger unna Oslo og til nå ikke har blitt prioritert i infrastrukturbyggingen.

Stedsutvikling i Hamar

En rekke stedsutviklingstiltak er satt i gang i Hamar. Årsaken til at Hamar utfører stedsutviklingstiltakene kan knyttes opp mot deres forsøk på å omstille seg til en kunnskapsøkonomi. Kommunen ser for seg at en utbedring av Hamars fysiske og sosiale strukturer kan være med på å tilføre verdier som åpenhet, toleranse, kreativitet og kompetanse blant befolkningen (Representant fra Hamar kommune 2013). Utredninger har blitt foretatt av Hamar kommune for å undersøke slike verdier i Hamar. Disse verdiene er de samme som Richard Florida (Florida 2012a) legger vekt på som forutsetning for vekst og utvikling. Ved å utbedre fysiske strukturer kan man se for seg at sosiale strukturer også vil påvirkes og at Hamar kan bli mer attraktiv for mennesker med høy kompetanse og kreative evner, noe som igjen gir lokaliseringsgrunnlag for nye virksomheter og kan skape økonomisk vekst og fremgang i Hamar.

Både boliger, kultur-, idretts-, og fritidsarenaer, handelsstruktur og gate- og byromsstruktur er gjenstand for endringer kommunen ser på som nødvendig for å skape eller opprettholde den regionale posisjonen, og for å tilpasse seg kunnskapsøkonomien.

Hamar Kulturhus

Et av de store stedsutviklingstiltakene som er i gang i Hamar er byggingen av et kulturhus. Hamar Kulturhus bygges i byens verneverdige kvartalsstruktur fra 1848 som utgjør den mest sentrale handelskonsentrasjonen i Hamar sentrum. Byggingen av kulturhuset ble påbegynt høsten 2011 og det skal etter planen stå ferdig våren 2014 (Hamar kommune u.å.).

I Hamar kommuneplan er det fastslått at kulturhuset i Hamar skal være innbyggernes mest brukte møteplass, huset skal ha landsdelsfunksjon, regionale og lokale kulturfunksjoner. Kulturhuset skal både tiltrekke seg de som skaper kultur, de som søker kulturopplevelse og de som ønsker sosialt samvær. Kulturhuset er ventet å ha mer enn 700 000 besøkende i året og det legges vekt på at det skal være en arena for både profesjonelle og amatører (Hamar kommune u.å.).

Kommunens visjon for kulturhuset er: «*Hamar kulturhus skal være et kulturelt kraftsenter og en arena for kulturproduksjon og kunstnerisk utvikling i Innlandet*» (Hamar kommune 2011). Målene for hva kulturhuset kan oppsummeres i denne listen:

- være et åpent og inkluderende samlingspunkt for kulturarbeidere i Innlandet - både profesjonelle kunstnere og amatører
- gi Teater Innlandet utviklingsmuligheter i gode produksjonslokaler
- tilby profesjonelle kulturaktører og amatører i Innlandet tilpassede øvings- og produksjonslokaler på tvers av sjangre og uttrykk
- være et opplevelses-, service- og kompetansesenter for kultur
- tilby lokaler for kulturformidling
- formidle scenekunst med høy kvalitet og stor bredde til befolkningen i Innlandet
- gi gode rammevilkår for produksjon, administrasjon og drift for leietakerne
- være en kulturell utviklingsarena for barn og ungdom i byen og regionen i samspill med kulturskoler, frivillig kulturliv og de nasjonale utdanningene i musikk ved Høyskolen i Hedmark og Toneheim folkehøyskole
- være en viktig uformell kulturell møteplass i bysentrum og medvirke til å styrke livskraften i nordre del av den nasjonalt verneverdige kvadraturen

DEL III: STRATEGIER FOR KULTURBASERT STEDSUTVIKLING I HAMAR

Kapittel 7. Kulturbasert stedsutvikling

7.1 Kultur som strategi

Kulturledet vekst

I kulturpolitikken settes ofte kultur i sammenheng med vekst. Internasjonalt refereres dette til som såkalt «kulturledet vekst», noe som innebærer at kultur brukes som virkemiddel for vekst (Horrigmo et al. 2012). Vekstbegrepet knytter seg til to former for vekst, økonomisk vekst og befolkningsvekst. Den økonomiske veksten oppnås ved satsing på ulike former for kulturprodukter som kan skape økonomisk vekst og kan settes i sammenheng med utvikling av næringslivet. Kultursektoren og kulturlivet har egenskaper som formidling og kreativitet, mens næringslivet har egenskaper som kompetanse og kunnskap. Kultur og næringsliv kan nyte godt av hverandres egenskaper dersom det tilrettelegges for samarbeid. Østlandsforskning ga i 2004 ut rapporten *Kartlegging av kulturnæringene i Norge – økonomisk betydning, vekst- og utviklingspotensiale*, med formålet om å undersøke hva som ligger i begrepene kulturbaserte næringer og kreative næringer og undersøke hvilken betydning disse næringene har i norsk økonomi (Flygind et al. 2004). Nærings- og handelsdepartementet var oppdragsgiver for rapporten og den slår fast at det er tre hovedårsaker til at kulturnæringene har fått større oppmerksomhet de siste årene:

- kulturnæringene har et stort verdiskapingspotensial både gjennom egen produksjon og gjennom innsatsfaktorer i annen næringsvirksomhet
- kulturnæringene har flere av de egenskapene som andre vare- og tjenesteproduserende næringer ønsker, som f.eks. at de betraktes som innovative og lærende næringer
- en dynamisk kultursektor kan være med på å skape mer attraktive steder når det gjelder befolkning, næringsliv og tilreisende

De to første punktene dreier seg om de sammenhenger nærings- og handelsdepartementet ser mellom kultur og økonomisk vekst, mens det siste punktet handler om befolkningsvekst. Kulturbaserte stedsutviklingsstrategier har blitt et stort satsingsfelt i norske kommuner både for å skape økonomisk vekst og befolkningsvekst. Østlandsforskningsrapporten viser at kulturnæringer innenfor språk og litteratur, visuell kunst som levende bilder, maleri og foto, reklame, kunsthåndverk, teater, dans, musikk, arkitektur og design, inkludert motedesign, utgjør ca. 3,5 prosent av Norges bruttonasjonalprodukt og at kulturnæringene skaper verdier for 33,6 millioner kroner brutto per år (Flygind et al. 2004). Dette kan synes beskjedent, men sammenlignet med andre næringer som nærings- og nytelsesmiddelindustrien, jordbruk, skogbruk og fiske er tallene ganske høye. Rapporten slår også fast at kulturnæringene har et betydelig vekst- og utviklingspotensial.

I Kultur- og kirkedepartementets stortingsmelding fra 2005, *Kultur og næring*, slås det i likhet med Østlandsforskningsrapport fra 2004 fast at kultur er en viktig kilde til vekst (St. meld. nr. 22 (2004 - 2005)):

- kulturlivet er en egen verdiskapende næring som utgjør en viktig del av norsk økonomi
- det ligger store synergipotensial i samspillet mellom kultur og annen næringsvirksomhet fordi kulturlivet innehar de kreative og innovative egenskapene næringslivet etterspør
- kultur og kulturbaserte næringer kan spille en stor rolle i lokal- og regional utvikling

Flere planer, veiledere og tiltak viser hvilken sentral prioritering kultur har i norsk politikk. Nærings- og handelsdepartementets handlingsplan for kultur og næring fremsetter for eksempel 25 nye tiltak til 50,5 millioner kroner som skal bidra til at kulturnæringene kan skape mer kreativitet og innovasjon i samfunnslivet (Nærings- og handelsdepartementet 2007). Målet med denne handlingsplanen er å styrke næringsutvikling og kreative bedrifter over hele Norge og skape attraktive lokalsamfunn, tettsteder og byer. Også Statsbyggs veileder *Kulturplanlegging i norske byer og tettsteder* viser til den gevinsten samspillet mellom kultur, næringsliv og kommune kan ha (Statsbygg 2005). Veilederen uttaler at gevinsten fra et samspill mellom kultur, næringsliv og kommune kan skape store verdier både menneskelig og økonomisk, og veilederen bruker flere eksempler på europeiske byer som har lykket med kultur som stedsutviklingsstrategi. Fordelene veilederen peker på er blant annet at en kulturbasert utvikling kan skape flere arbeidsplasser, skape attraktive bolig-, arbeids- og rekreasjonssteder, tiltrekke seg turister og skape en sterkere tilhørighet blant innbyggerne.

Tanken om at kultur gir økonomisk vekst og befolkningsvekst har også fått støtte politisk gjennom Kommunal- og regionaldepartementets tiltak *Bulyst*, et satsingsfelt som ble lansert i 2008, hvor det hvert år gis økonomisk bistand til å skape bolyst i distriktskommuner (St. meld. nr. 25 (2008 - 2009)). I *Kulturløftet*, som for første gang ble lansert av regjeringen i 2004 og for annen gang i 2009, har hovedprioriteringer for Norge som kulturnasjon blitt fastslått og det ble bestemt at bevilgningene til kulturlivet skulle økes til 1 prosent av statsbudsjettet innen 2014 (Kulturdepartementet u.å.). *Kulturutredningen 2014* viser at mange av målene som har blitt satt i regjeringens Kulturløftet I og II er nådd. Etter innføringen av Kulturløftet har bevilgningene til kultur økt fra 5 milliarder kroner i 2005 til 9,95 milliarder kroner i 2013. Kulturbudsjettet har altså doblet seg siden 2005 (NOU 2013:4).

Flere offentlige dokumenter og rapporter ser ut til å mene at det er en stor gevinst i kultur som strategi for stedsutvikling og som verdiskaper for næringsliv. En stadig rikere stat sammen med en bredere definisjon av kulturbegrepet gjør at kulturfeltet får stadig større økonomisk støtte. Sammenhengen mellom kultur og attraktivitet på steder blir trukket frem som store fordeler ved bruk av kultur i stedsutvikling. Men hvilket grunnlag har vi for å si at kultur skaper attraktive steder?

Skaper kultur attraktive steder?

Telemarksforskning har med bakgrunn i sin rapport fra 2011, *Norsk kulturindeks 2011*, laget et notat som heter *Skaper kultur attraktive steder?* (Kobro & Vareide 2012). Dette notatet setter spørsmålstegn ved om den kulturbaserte stedsutviklingen medfører de ringvirkningene norske myndighetene mener. I *Norsk kulturindeks 2011* har Telemarksforskning gjort rangeringer av norske kommuners kulturaktivitet målt etter 10 hovedkategorier av variabler og 28 ulike indikatorer (Kleppe 2011). Kategoriene måler både aktiviteter og tilbud og er lagt opp slik at de ikke skal favorisere verken små eller store kommuner. Poengene fra hovedkategoriene er summert opp og kommuner og fylker er på denne måten rangert etter hvor omfattende aktiviteter og tilbud det er. Notatet som følger opp kulturindeksen, *Skaper kultur attraktive steder?*, har brukt resultatene fra undersøkelsene av kultur sammenholdt med tall for innflytting i kommunene. Dersom det er slik at kultur skaper høyere attraktivitet som bosted burde Telemarksforskningens analyser vise at steder med mye kultur har flere innflyttere enn steder med lite kultur. Analysene notatet bygger på viser derimot at kultur ikke har noen signifikant påvirkning på nettoinnflyttingen. Telemarksforskning har med dette notatet for så vidt ikke motbevist at kultur skaper bostedsattraktivitet, men de har heller ikke funnet noen sammenheng mellom det. Dersom bostedsattraktivitet defineres som å tiltrekke seg innflyttere og motvirke utflytting, viser analysene at det ikke er noen sammenheng mellom dette og kulturnivået i norske kommuner. Hvis Telemarksforskningens undersøkelser ikke blir tilbakevist vitenskapelig, er det naturlig å spørre seg om resultatene fra undersøkelsen bør få konsekvenser for stedsutvikling og regional utvikling i Norge.

Telemarksforskning påpeker selv visse svakheter ved analysene. Analysene bygger på tall fra kun ett år. Kanskje hadde man sett sammenheng mellom endringer i flyttemønster og endring i kulturnivå dersom man hadde sett på utviklingen det siste tiåret. Dessuten er ikke all kultur målbar og kanskje mangler noen elementer som bestemmer lokal kultur. Likevel mener Telemarksforskning at analysens resultater klart viser at kultur ikke er drivkraft for bostedsattraktivitet og at dersom kultur er viktig for flyttemønster, så burde analysene funnet spor av dette.

Bruken av Richard Floridas teorier i Norge

Richard Floridas teorier om den kreative klasse og konsentrasjonen av de fire T-er som kilde til økonomisk vekst er hyppig brukt som forklaring på konkurransekraften i kulturbasert stedsutvikling. Florida (2012a) legger vekt på at *peoples climate* er viktigere enn *business climate*. Det vil si at bostedsattraktivitet i følge Florida er viktigere enn næringslivsstruktur når det gjelder utvikling av regioner. Dette er et viktig poeng hos Florida, som hevder at de kunnskapsintensive virksomhetene flytter til attraktive steder, fordi det er der den kreative klasse bosetter seg. Tanken er at den kreative klasse kommer før arbeidsplasser og at når «de kreative» velger bosted er blant annet kultur en viktig faktor.

Richard Florida sine eksempler og teorier passer godt for de amerikanske byene og regionene han beskriver. I Europa og Norden er forholdene annerledes og man bør derfor være forsiktig med å adoptere Floridas idéer blindt. Professor Arne Isaksen ved Universitetet i Agder er svært skeptisk til bruken av Floridas teorier. Han skriver i en artikkel i tidsskriftet *Stat og Styring* at «Floridas perspektiv er først og fremst relevant for hovedstedene og i noen grad andre større byer i Norden» og at «hans tenkesett må ikke uten kritisk vurdering legges til grunn for utforming av politikk i Norge» (Isaksen 2011). I USA er det et 50-talls millionbyer der kreative mennesker kan finne relevante arbeidsplasser mange ulike steder, og stedskvaliteter kan derfor være svært avgjørende for bostedsvalg. Mens i Norge har personer med kreative yrker og med utdanning, spesielt samboerpar der begge to skal finne relevant arbeid, langt færre alternativer til å velge steder etter bostedskvaliteter. Isaksen (2011) mener at en mer tradisjonell strategi med å satse på næringsrettede tiltak skaper større regional utvikling enn Floridas anbefalinger om *peoples climate*. I den grad Floridas teorier er overførbare til Norge mener Isaksen at det uansett kun dreier det seg om storbyregioner med innbyggertall på over 100 000.

Ved å fokusere ensidig på *peoples climate* som kilde til regionale vekst, slik Florida legger vekt på, kan man støte på problemer. I Østlandsforsknings notat *Indre Skandinavia i et Florida-perspektiv* legges det vekt på at det finnes tre hovedårsaker til at Floridas teorier bare delvis er overførbare til Norge (Ales et al. 2012). Disse kan oppsummeres slik:

- selv om *peoples climate* er viktig for den kreative klasse er fortsatt jobbmarkedet i Norge viktigere, ettersom vi i Norden har ulik regional fordeling av interessante jobber der høyt kvalifiserte arbeidstakeres jobber konsentrerer seg i regionale sentre
- velferdsstaten Norge gjør at viktige faktorer for et godt *peoples climate* er mer jevnt fordelt utover landet
- det er ingen felles enighet om hva som utgjør et godt *peoples climate*

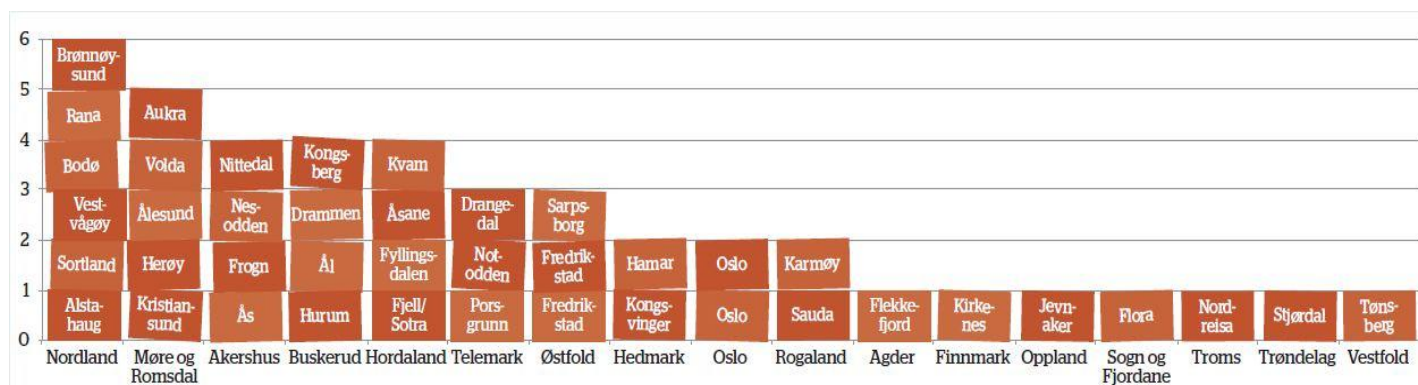

Irene Tinagli (2012) har i samarbeid med Richard Florida skrevet en rapport: *Norway in the Creative Age*. I rapporten er Floridas teorier om den nye trenden i økonomi og sosial struktur er tilpasset norske forhold. Det er kanskje ikke så uventet at Tinagli i samarbeid med Florida er positiv til Floridas rammeverk for regionale analyser. Hun konkluderer med at den kreative klasse først og fremst finnes i Osloregionen og at mindre steder som har en rask og grei transportmulighet til større byregioner har høyere konsentrasjon av den kreative klasse enn det mindre isolerte steder har. Til tross for at politikerne forsøker å spre befolkningsveksten og legge til rette for utvikling i distriktene, finner rapporten tydelige spor av at kreative ressurser og innovasjon ser ut til å konsentrere seg geografisk. Store deler av den kreative klasse ser for eksempel ut til å konsentrere seg i Osloregionen og i Stavanger – Sandnes – Haugesund – Bergen-regionen. Byene som opplever høyest nivå og høyest vekst av kreative yrker er Stavanger, Sandnes, Trondheim, Bergen, Oslo, Bærum og Asker (Tinagli 2012). Den geografiske konsentrasjonen av innovasjon (målt i antall patenter) viser at 60 prosent av patentene i Norge som ble tatt i 2007 var lokalisert til Oslo og Akershus og kommunene som grenser til Akershus (Tinagli 2012). Nøkkelen for små og mellomstore byer som ønsker å lykkes kan se ut til å være nærhet og sammenknytninger med en nærliggende storby. Den avgjørende egenskapen kan sies å være sentralitet, med det menes nærhet til større byer eller regioner og gode tilknytninger og kommunikasjoner med denne storbyen eller regionen.

7.2 Kulturhustrenden i Norge

Bygging av kulturhus har blitt en stor trend i Norge. Kommunene ønsker å skape attraktive steder, der kultur kan tiltrekke seg både flere innbyggere og turister og skape et konkurransefortrinn i forhold til omliggende steder. Mange steder bygger argumentasjonen omkring nytten av kulturhuset på lignende trender som Richard Florida m.fl. beskriver. Nemlig at steder som klarer å tiltrekke seg den kreative klasse og skape innovative miljøer er morgendagens vinnere i et stedsutviklingsperspektiv. Flere byer og tettsteder satser på kulturhus og konserthus av ulike slag som kilde til et mer attraktivt sosialt miljø for kreative og kompetente mennesker.

En undersøkelse gjort av magasinene Kultmag og Agenda Mandag Morgen i samarbeid med kulturhuskonsulent Rune Håndlykken, i selskapet Kulturhusplan, viser at det planlegges og bygges omkring 40 større eller mindre kulturhus i Norge (Hoff 2013). En kostnadsoversikt basert på de ulike prosjektene viser at de rundt 40 kulturhusene som planlegges eller bygges til sammen koster ca. 10 milliarder kroner (Hoff 2013). Undersøkelsen fastslår at selv om staten finansierer en del av utgiftene er det fylkeskommunene og kommunene som må ta en stor bit av regningen og det er kommunene som sitter med de fremtidige drifts- og vedlikeholdskostnadene. Kortsiktig kan man si at det lønner seg å bygge stort, ettersom jo større bygg, jo større statlig støtte får man. Men da sitter kommunene riktignok igjen med tilsvarende større driftskostnader. Aktører og kulturhusforskere mener at vi nærmer oss en smertegrense for antall kulturhus i landet (Hoff 2013). Oversikten på figur 8 viser de mange store konsert- og kulturhusene som har åpnet eller er under bygging i Norge.

Figur 8: En oversikt over konsert- og kulturhus som planlegges og bygges i Norge (Hoff 2013).

Alle er ikke udelte positive til at kulturhusene vil fungere som de kreativitetmagnetene mange forutsier. Professor Arne Isaksen skriver at det er lite sannsynlig at kulturhus i byer med mindre enn 100 000 innbyggere vil fungere som kreativitetmagneter (Isaksen 2011). Det er kun seks slike byer med omland som omfatter mer enn 100 000 innbyggere i Norge: Oslo, Bergen, Stavanger/Sandnes, Trondheim, Fredrikstad/Sarpsborg og Drammen. Analysene fra Telemarksforskning *Skaper kultur attraktive steder*, viser i likhet med det Isaksen fastholder, at man ikke kan sette likhetstegn mellom høyt kulturnivå og innflytting (Kobro & Vareide 2012). Også Aase Marthe J. Horrigmo (2011) skriver i en artikkel i *Stat & Styring* at flere av kulturhusene i Norge etableres på grunnlag av feilaktige myter om at husene vil skape økonomisk vekst, flere arbeidsplasser, tiltrekke seg turister og gjøre kommunene mer attraktive for innflyttere. Horrigmo uttaler at kommunene burde være flinkere til å bygge kulturhusene etter et faktisk behov og et marked. Ved å se utover sin egen kommune og mot andre kulturhus i regionen kan steder bli flinkere til å differensiere tilbudet slik at ikke alle satser på det samme feltet. Det er dessuten viktig å passe på at kulturhuset er forankret i befolkningen og at innbyggerne faktisk ønsker tilbudet.

Den store veksten i antall kulturhus er i midlertid ikke kun negativ. Direktør i Harstad kulturhus og avgående styreleder i Norsk Kulturhus Nettverk, Ola Løkholm, viser til fordelene ved at kulturhusene kan gi et oppsving i lokalt kulturmiljø (Hoff 2013). Det kan utvikles nye fagmiljøer for kulturproduksjon, innenfor sceneteknikk, scenografi, regi, koreografi, sminke og maske. I tillegg har noen kommuner høgskoler som kan utvikle sitt studietilbud direkte knyttet til kulturhuset.

Kulturpolitikkforsker Georg Arnestad, ved Høgskulen i Sogn og Fjordane, er positiv til at kulturhusene som bygges i Norge er verdt pengene (Hoff 2013). Arnestad poengterer likevel at kommunene burde være mer kritiske til hvordan driftskostnadene skal håndteres og antyder at vi nå er i ferd med å få et kommunalt finansiert overskuddsfenomen, der kommunene sitter igjen med en høy kommunal lånegjeld.

I et forsøk på å oppsummere en suksessformel for kulturhusene kan disse 4 punktene nevnes:

- et klart definert behov for kulturhuset
- et godt lederskap for planlegging og bygging
- et realistisk budsjett som holdes for hele byggeperioden
- et godt oppsett for inntektskilder i etterbruksfasen

Eksempler på nylig oppførte eller planlagte kulturhus

Fellestrekk for kulturhusene som er oppført de siste årene, eller er under oppføring/planlegging er at de er svært store hus, signalbygg, gjerne ved sjøkanten der det er mulig, byggematerialet består av mye store glassflater, store, åpne arealer også innendørs som gjør at det virker kolossalt. Det er fokuset på innsyn: man skal kunne observere det som foregår fra utsiden. Beliggenhet er ofte ved åpne plasser eller torg. Kulturhusene som bygges i dag er klart større en de som ble bygget for 10-15 år siden.

Figur 9: Bodø kulturkvartal er planlagt åpnet i 2014 og vil inneholde kulturhus og bibliotek.

Figur 11: Stjørdal kulturhus er planlagt å stå ferdig i 2015.

Figur 10: Kilden teater- og konserthus i Kristiansand.

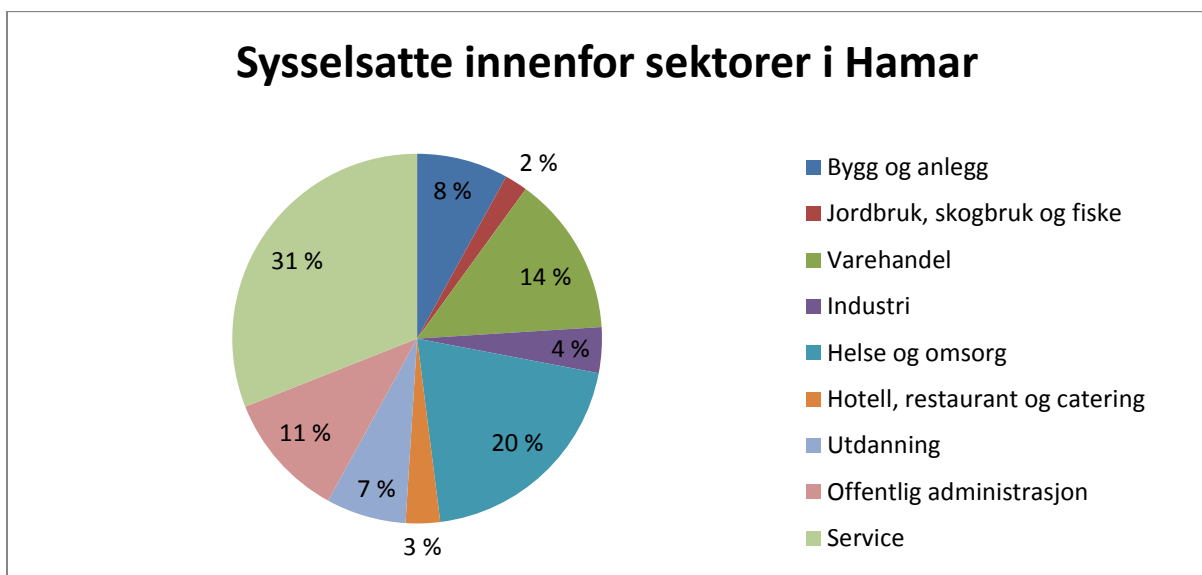
Kapittel 8: Hamar lokalsamfunn

8.1 Næringsstrategi

Næringsgrunnlag og sysselsetting

Hamar kommune er fylkeshovedstad for Hedmark og administrasjonssted for kommune, fylke og statlige etater. Hamars sentrale administrative rolle kommer til uttrykk ved at Hamar er senter for Hamar bispesete, Eidsivating lagdømme, Statsarkivet, Statens kartverk og Eidsiva Energi. Flere av administrative enhetene i Hamar har også nasjonale og/eller regionkontorfunksjon for større regioner enn Innlandet, som for eksempel Norsk Tipping, Senter for statlig økonomistyring (SSØ), Vernepliktsverket, Helse Sør-Øst, Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE), Arbeidstilsynet og flere institusjoner innenfor Landbrukssamvirket.

Den administrative rollen Hamar har kan vi se spor av i byens sysselsetting. Over 40 prosent av arbeidsstokken i kommunen er sysselsatt i tjenesteytende næringer, 20 prosent av arbeidsstokken er sysselsatt i helse- og sosialtjenester og litt over 10 prosent i offentlig administrasjon (Hamar kommune 2010). Hamar skiller seg fra landsgjennomsnittet ved at de har en høy andel ansatt ved fylkeskommunale og statlige arbeidsplasser. I tillegg er finansiell tjenesteyting og forretningsmessig tjenesteyting overrepresentert i forhold til resten av landet og har hatt høyere vekst siden 2000 (Alnes et al. 2010). Figuren 12 viser fordelingen av sysselsatte etter sektor i Hamar. Der man kan se at service, helse og omsorg og varehandel er de største sektorene med henholdsvis 31 prosent, 20 prosent og 14 prosent.

Figur 12: Sysselsatte innenfor ulike sektorer i Hamar (Arnesen 2012).

En stor del av de som sysselsettes i Hamar kommune har bosted i regionen rundt, særlig i de tre kommunene Ringsaker, Stange og Løten. 35 prosent av alle Hamars sysselsatte innbyggere jobber utenfor kommunen. Og 50 prosent av alle arbeidsplassene i Hamar er besatt av personer som er bosatt utenfor kommunen (Hamar kommune 2010). Det vil si at det er en veldig stor andel av de som jobber i Hamar som bor i regionen rundt og Hamar er gjensidig avhengig av regionen rundt.

Hele Innlandet har vært preget av en svakere næringsutvikling enn landet som helhet i perioden fra 1986-2005, målt etter utviklingen i arbeidsplasser (Hagen & Ørbeck 2007). Antallet arbeidsplasser økte med ca. 13 prosent på landsbasis mellom 1986 og 2005, mens veksten i Innlandet bare var på 4-5 prosent. Spesielt på første delen av 1990-tallet hadde Hedmark en svak arbeidsplassvekst, fordi konjunkturoppgangen resten av landet opplevde først kom 2-3 år senere i Hedmark. Naboregionen Lillehammer opplevde derimot en større vekst som følge av vedtaket om å legge vinter-OL i 1994 til regionen. Fra 2000 til 2009 har Hamar hatt en vekst i antall arbeidsplasser som er høyere enn gjennomsnittet for resten av landet og høyere enn nabobyene Lillehammer, Gjøvik, Kongsvinger og Elverum (Alnes et al. 2009).

Den svake arbeidsplassutviklingen i forhold til landsgjennomsnittet som spesielt Hedmark, men også Oppland, opplevde fra 1986 til 2005 skyldes at Innlandet har vært preget av en næringsstruktur med tungt innslag av næringer i generell sysselsettingsmessig tilbakegang, slik som for eksempel jord- og skogbruksbaserte næringer, og lite av næringer i generell sysselsettingsmessig vekst, som for eksempel forretningsmessig tjenesteyting (Hagen & Ørbeck 2007).

Regional og distriktspolitikken i Norge har tidligere basert seg på strategier om å skape attraktivitet for eksisterende og nye foretak eller bedrifter. De siste årene har vi i midlertid sett en grunnleggende endring i den regionaløkonomiske sammenhengen som utfordrer slike strategier. Overgangen fra primærnæringen og industri til tjenestesektoren gjør at størsteparten av de sysselsatte i Norge i dag jobber med personrettede tjenester, slik som skole, helse, omsorg, varehandel, bygg og anlegg, kultur og fritid, restauranter osv. Det er en antagelse i norsk politikk at slike arbeidsplasser i stor grad etablerer seg der hvor folk bor. I mange av de voksende næringene i dag er menneskelige ressurser den viktigste innsatsfaktoren og tilgang på kompetent arbeidskraft er derfor sett på som en viktig lokaliseringsfaktor. Slike strategier for næringsutvikling sammenfaller med Richard Floridas teorier. Hamars næringsstrategi er i tråd med tankene om at *peoples climate* er viktigere enn *business climate*. Strategien de har for å utvikle næringslivet er (Alnes et al. 2009):

- sats på infrastruktur og pendlingsmuligheter
- skaff attraksjonskraft som bosted – skaff tilflytting
- tilrettelegg for «medfølgende» næringsliv
  - de som flytter etter kundene
  - de som flytter etter rekrutteringsmulighetene

Klyngedannelse i Hamar

Hamarregionen har en lang tradisjon for næringer knyttet til jordbruk og skogbruk, noe som i likhet med resten av Hedmark fylke har hatt stor betydning for den økonomiske strukturen i byen (Arnesen 2012). Regionen har et høyt ekspertisenivå innenfor felter som bioteknologi og treforedlingsteknologien, noe som også utdannings- og forskningsprogram knyttet til Høgskolen i Hedmark viser spor av. Innovasjon og utvikling av næringsklynger er et prioritert satsingsfelt i Hamarregionen. BIOINN er en næringsdrivende stiftelse bestående av mer enn 20 små eller middels store bedrifter, private og offentlige virksomhet, Høgskolen i Hedmark og andre tilknyttede institusjoner, og det kommende BioHus, som skal bli et senter for bioteknologi i Hamarregionen (*Hedmark BIOINN* u.å.). Hedmark Kunnskapspark er en pådriver for denne utviklingen av innovative produkter og tjenester innenfor bioteknologi i Hamarregionen. Kunnskapsparken har finansiering gjennom det statlige Arena programmet.

Hamar har også en næringsklyngevirksomhet knyttet til spillsektoren. Norsk Tipping har hatt tilholdssted på Hamar siden 1975 og rundt Norsk Tipping har det utviklet seg en klynge av spill- og mediebedrifter. Høgskolen i Hedmark har studietilbud tilknyttet dataspillbransjen og Hamar Game Studio er en spillinkubator som ble opprettet i 2005 for å drive med veiledning for forretningsutvikling innen spillbransjen.

Undersøkelser kommunen har gjort av Hamars næringsliv i 2009 viser at det i dag ikke finnes en spesielt høyteknologisk næringsstruktur. Satsingen på næringsklynger og etablererkultur er én av syv prioriterte strategier Hamar kommune har for vekst og utvikling i fremtiden (Alnes et al. 2009). Begrunnelsen for satsingen er at slike næringsklynger kan bidra til å skape nettverk av bedrifter og regionale innovasjonssystemer både i form av utdannings- og forskningsinstitusjoner og næringsliv. Hamar kommune ønsker at Hamarregionen skal bli et senter for slike næringsklynger i Innlandet.

8.2 Demografi

Befolkningsstruktur

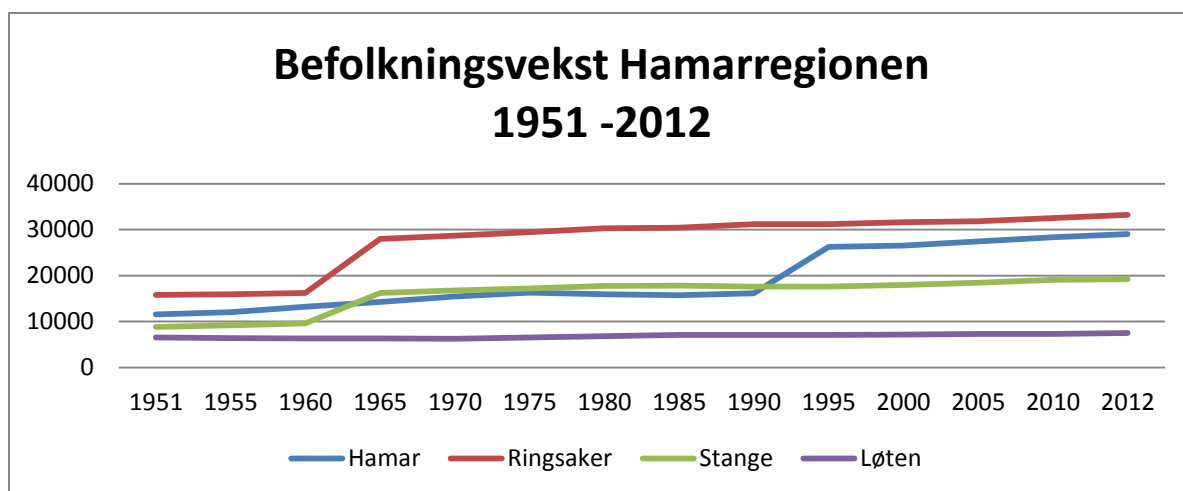
Befolkningsstrukturen i Hamar viser at kommunen i 2011 hadde litt flere eldre enn landsgjennomsnittet, og litt færre barn og unge. Per 1.januar 2010 hadde kommunen 28 344 innbyggere, hvor 6 prosent av befolkningen gikk i barnehage, 8 prosent tilhørte barneskolen, 4 prosent ungdomsskolen og 5 prosent videregående skole. 61 prosent av befolkningen var i aldersgruppen 20 – 66 år, 10 prosent var i aldersgruppen 67 – 80 og 6 prosent var over 80 år (Hamar kommune 2010). Når det gjelder andelen kvinner og menn i de ulike aldersgruppene er det lite eller ingenting som skiller tallene. I de eldste aldersgruppene er det skilnader på 2 prosent der kvinnene er bredere representert. (Alnes et al. 2009)

Av Hamars innbyggertall på i underkant av 30 000 var det i 2009 over 6 500 innbyggere med universitets- eller høyskoleutdanning i kommunen. Dette er i følge de beregninger Østlandsforskning har gjort høyere enn de fleste andre sammenlignbare byer og det er bare de norske storbyene og omkringliggende kommuner, i tillegg til Kongsberg, som har en høyere prosentandel (Alnes et al. 2009). Høgskolen i Hedmark, med Campus Hamar, er nok en medvirkende årsak til Hamars høye andel. Målinger gjort av Østlandsforskning viser at Hamar mangler et mangfold i befolkning, når det gjelder etnisk bakgrunn, økonomisk status og alder. I en evaluering av tilstedeværelsen av Floridas T-er påpeker kommunen at Hamar har mange høyt utdannede mennesker, men mangler en høyteknologisk næringsstruktur og egenskaper som toleranse. Ut fra kartlegging intervjuer av «den kreative klasse» i Hamars befolkning er menneskene fornøyd med de stedsspesifikke kvalitetene i Hamar.

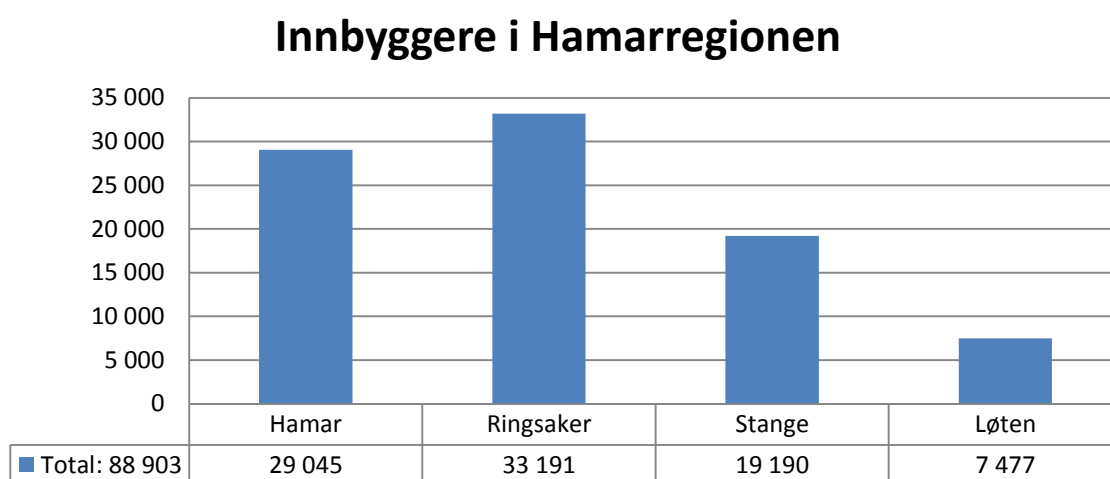
Befolkningsvekst

Befolkningsveksten i både Hamar kommune og i Hamarregionen ligger noe bak landsgjennomsnittet på grunn av aldersstrukturen, med flere eldre enn landsgjennomsnittet, og på grunn av fødselsunderskudd (Alnes et al. 2009). Veksten i befolkning i Hamar har de siste ni årene blitt sikret gjennom nettoinnflytting. Fra 2000 – 2010 hadde Hamar kommune en befolkningsvekst på 6,8 prosent. Det er bedre en de fleste andre kommuner i Innlandet, men under gjennomsnittet på landsbasis som var på 8,5 prosent.

Figur 13: Figuren viser befolkningsvekst for Hamarregionen fra 1951 til 2012 (Statistisk sentralbyrå 2012a). Endringer i kommunestrukturen er årsaken til de kraftige befolkningsøkningene vi ser på 1960-tallet og i 1992.

Figur 14: Antall innbyggere i Hamarregionen fordelt på de fire kommunene Hamar, Ringsaker, Stange og Løten. Tallene er hentet fra 2012 (Statistisk sentralbyrå 2012a).

Totalt antall innbyggere i Hamarregionen er 88 903. Figur 14 viser en oversikt over fordelingen i de fire kommunene. Ringsaker består av to byer, Moelv og Brumunddal, og har større areal enn Hamar. Dette er noe av årsaken til at de går forbi Hamar i innbyggertall.

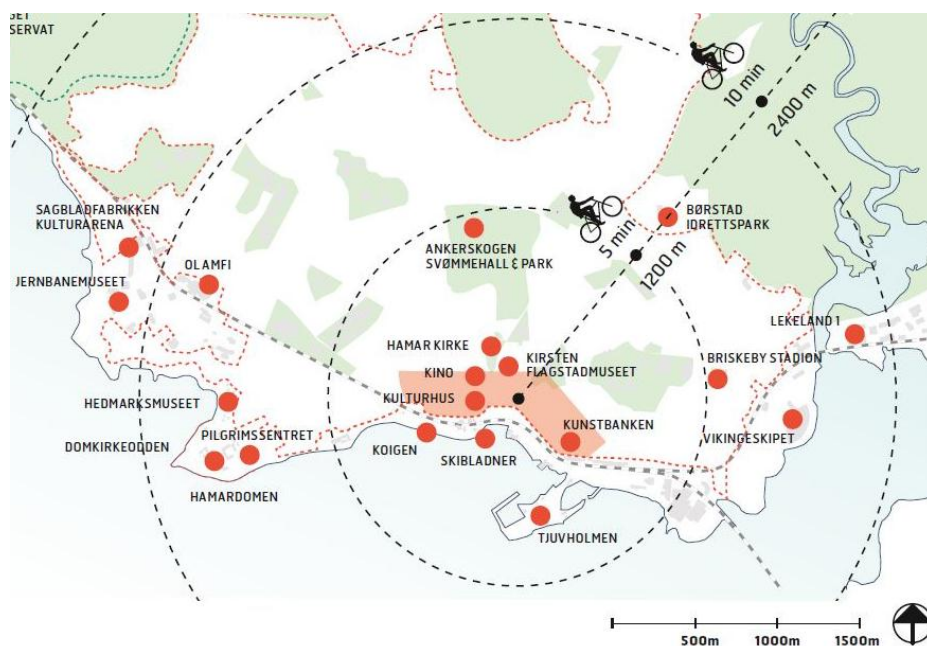
Menneskelige ressurser i Hamar

I Hamar kommunes strategier for næringsutvikling stadfester kommunen at de ønsker å være et sted som tiltrekker seg talentfulle, kompetente og kreative mennesker som kan gjøre det attraktivt for nye næringsvirksomheter å etablere seg i Hamar. Dersom Hamar og Hamarregionen skal bli mer attraktiv for høyt kvalifisert arbeidskraft er det viktig å være klar over hvilke faktorer som gir god livskvalitet i Hamar og hvilke faktorer som eventuelt gir dårlig livskvalitet.

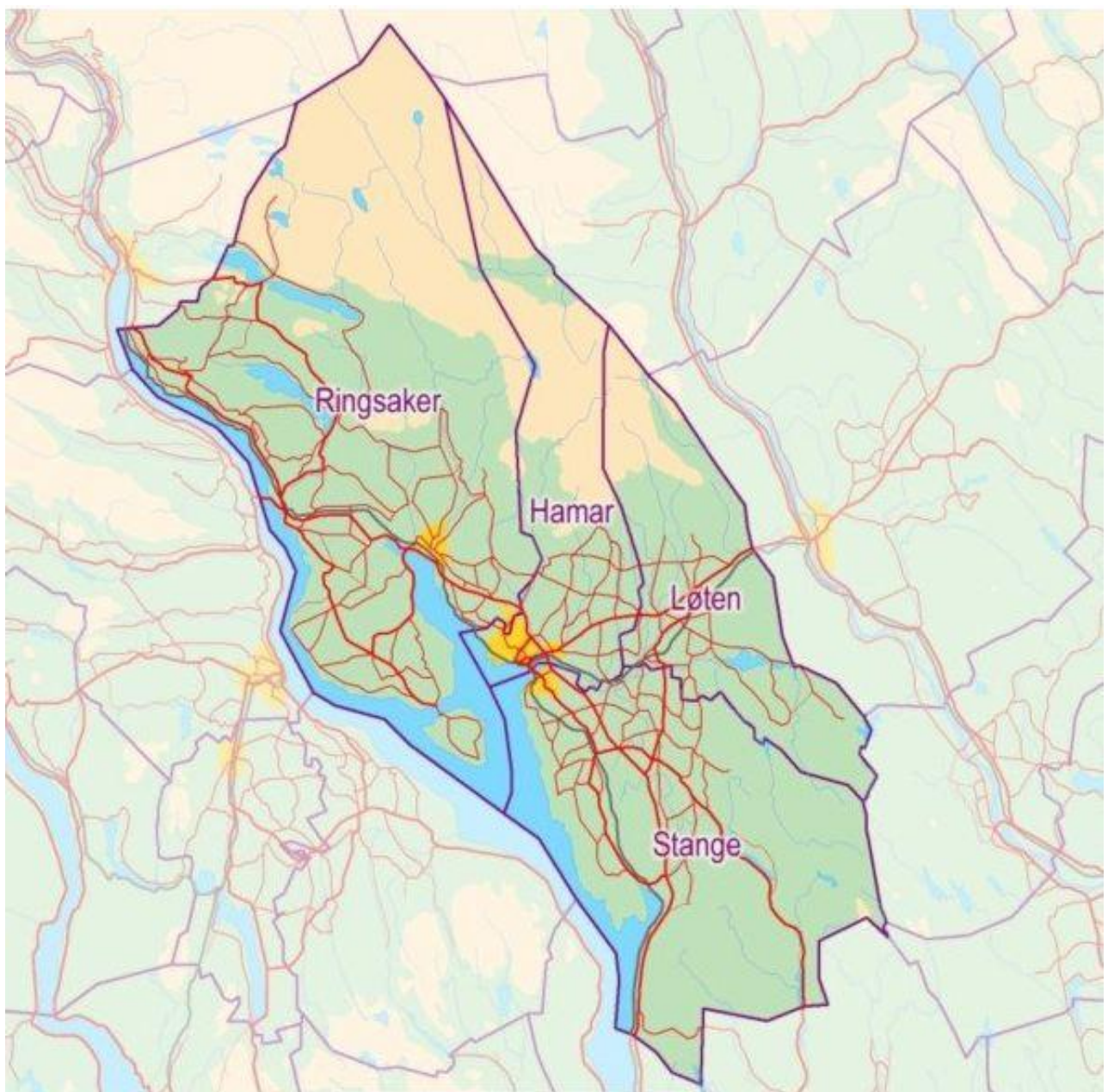
Gjennom Interreg-prosjektet *Quality of Life for Talents (QoL)* ble det i 2012 foretatt en undersøkelse som viser livskvalitet for høyt kvalifiserte arbeidstakere i Hamarregionen (Arnesen 2012). Undersøkelsen hadde som mål å finne hvilke ønsker og behov regionens høyt kvalifiserte innbyggere ønsker for et godt sted å bo. QoL-undersøkelsen i Hamarregionen viser at det er sterke sammenhenger mellom hvorfor de utvalgte 20 talentfulle menneskene ønsket å flytte til regionen, fordelene ved regionen og den generelle definisjonen på hva livskvalitet er. De fordelene ved Hamarregionen som var nevnt flest ganger var naturen, Mjøsa, Hamarregionens sentrale beliggenhet og nærheten til nasjonal hovedflyplass på Gardermoen og Oslo (Arnesen 2012). Ulempene som var nevnt flest ganger var mentaliteten ved befolkningen, liten vilje til å endre seg, konflikter mellom kommunene, mangelfullt offentlig transporttilbud og at bysenteret ikke var tilstrekkelig attraktivt. Alle talentene mente at det var satt i gang tiltak for å løse noen av disse problemene, men at de enten var satt i gang for sent eller tok for lang tid å virkeliggjøre. Tiltakene talentene siktet til som løsninger på problemene var tiltak knyttet til utvikling av indre sentrum av Hamar, offentlig infrastruktur og transport og etablering av et Innlandsuniversitet og et nytt hovedsykehus for Innlandet. Dersom disse resultatene er generaliserbare for andre mennesker med høy utdanning og kompetanse som bor eller kan tenke seg å flytte til Hamarregionen, kan forbedring av ulempene som nevnes være en strategi for å tiltrekke seg flere slike mennesker.

8.3 Kulturliv

Hamar har flere viktige kulturhistoriske besøksmål: domkirkeruinene og museet på Domkirkehalvøya er en viktig del av Hamars middelalderhistorie, kvadraturen i indre deler av Hamar sentrum er en viktig bevart struktur fra 1848, Vikingskipet er en arena som viser spor etter OL i 1994 og ved Mjøsas bredder ligger Skibladner, verdens eldste fungerende dampskip. I tillegg har Hamar museer som Norsk Jernbanemuseum, Kirsten Flagstadmuseet og fotballarenaen Briskeby stadion.

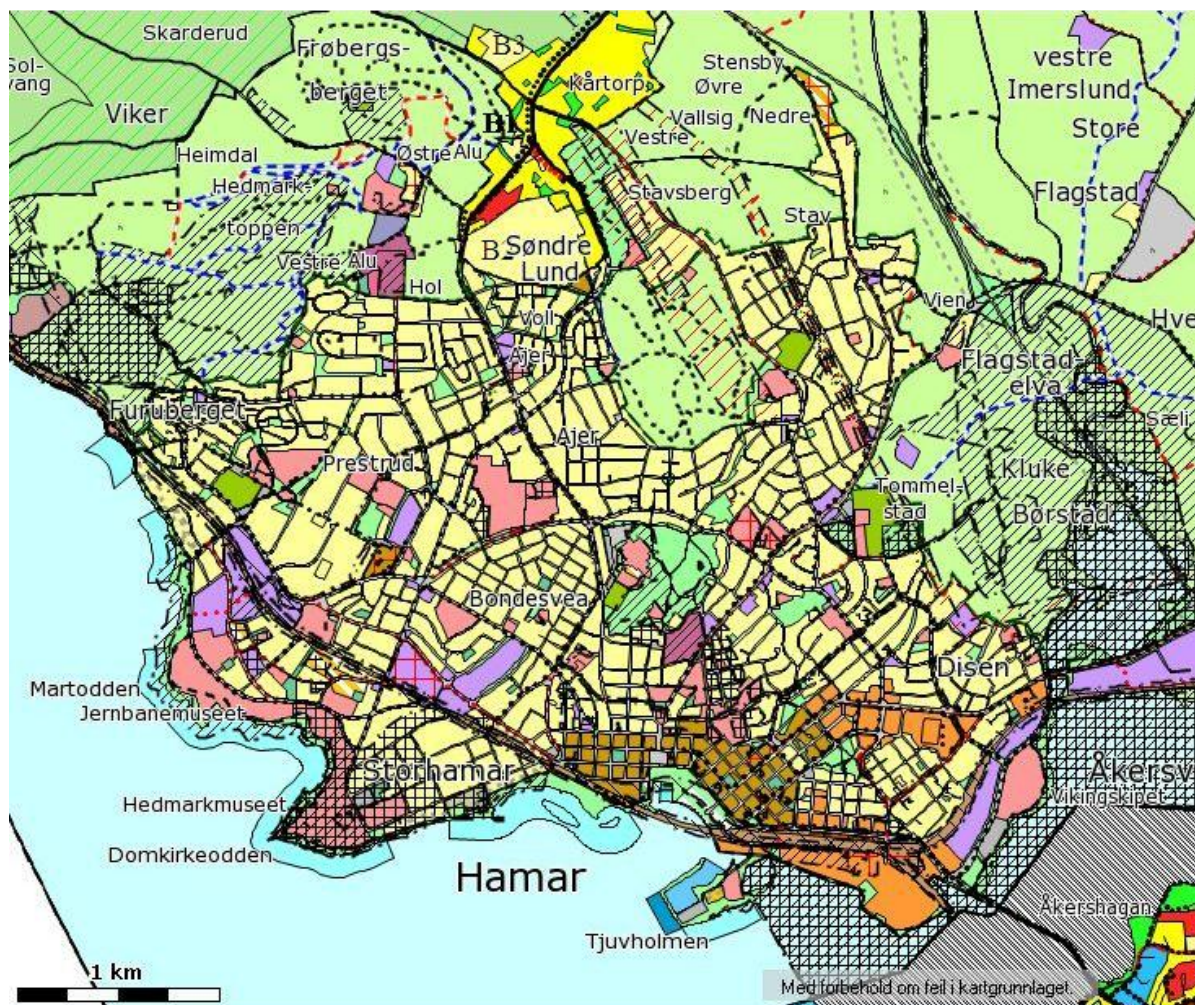
Figur 16: Hamar kommune, med nabokommunene Stange, Løten og Ringsaker. Hamar by er området merket i gult innenfor Hamar kommune. Kilde: Hamar kommunes kartportal på nett.

Kapittel 9. Hamar by

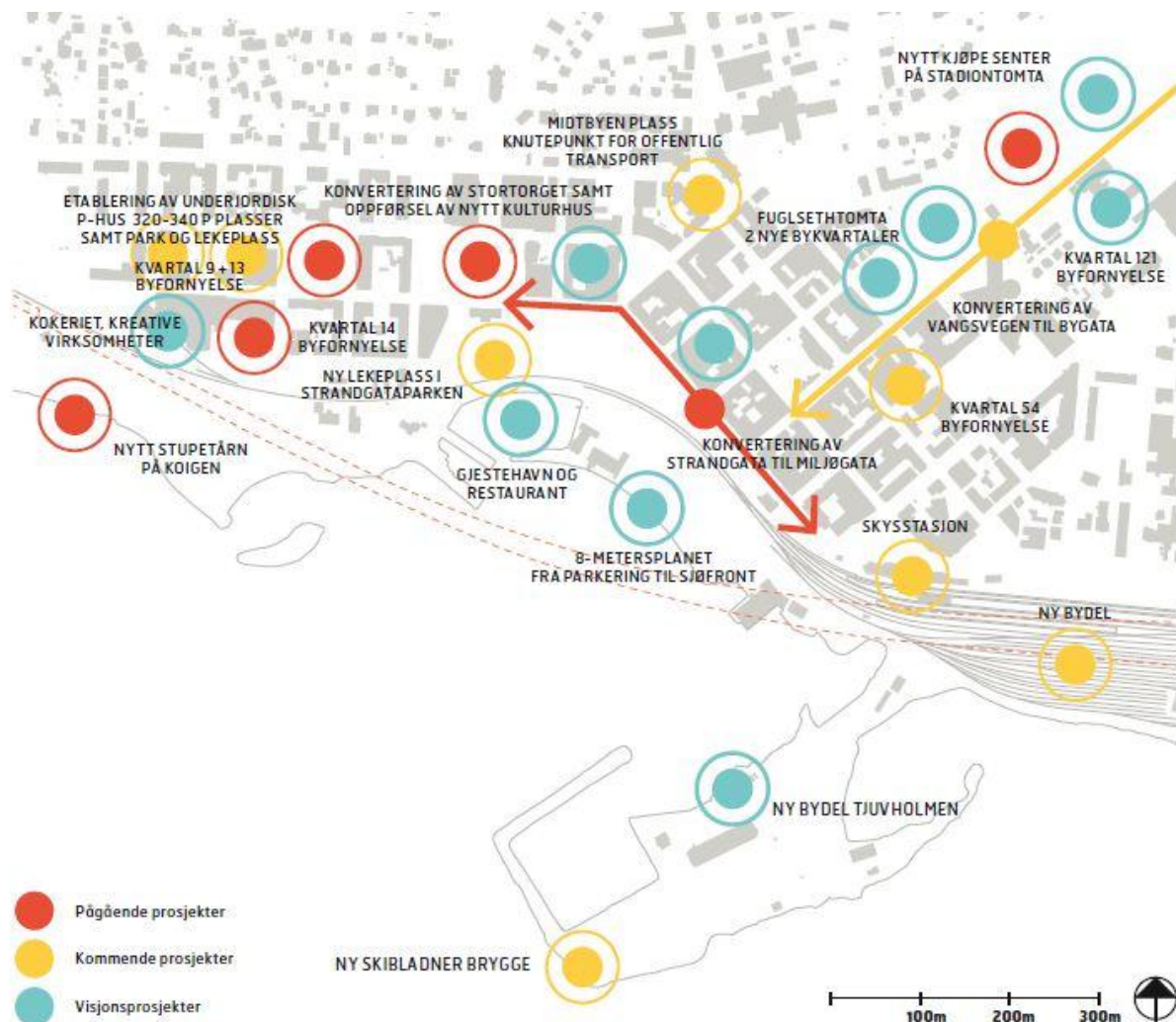
9.1 Bystrukturen i Hamar

Hamar kommune er langstrakt i formen, består av mye jord- og skogbruksarealer og grenser til Ringsaker, Løten, Stange og Åmot. Hamar by avgrensnes av den konsentrerte bebyggelsen i og rundt sentrum. Det er her den største andelen av boligarealene ligger, i tillegg til handels-, service- og næringsfunksjoner. Hamars indre sentrum består av den verneverdige kvartalsstrukturen fra byens opprettelse i 1849. Sverre Pedersens byplan fra 1924 er godt synlig i bybildet i utkanten av sentrum. Dagens sentrumsområde har sine begrensinger ut i fra de avgrensningene kvadraturstrukturen gir, med bruddet mot sørøst. Røyems byplan fra 1849 var utstyrt med flere forholdsvis store byrom for en by på Hamars størrelse. De tre torgene Vestre torg, Østre torg og Stortorget er fortsatt synlige i kvartalsstrukturen. Både Vestre torg og Stortorget er i forbindelse med byutviklingsprosjekter i Hamar i ferd med å bli fornyet. Hamar Kulturhus bygges i sammenheng med det mest sentrale byrommet i Hamar sentrum – Stortorget.

Figur 17: Kart over Hamar by, med eldre kvartalsstruktur farget i brunt for sentrumsformål. Kilde: Hamar kommunes kartportal på nett.

Byutviklingsprosjekter i Hamar

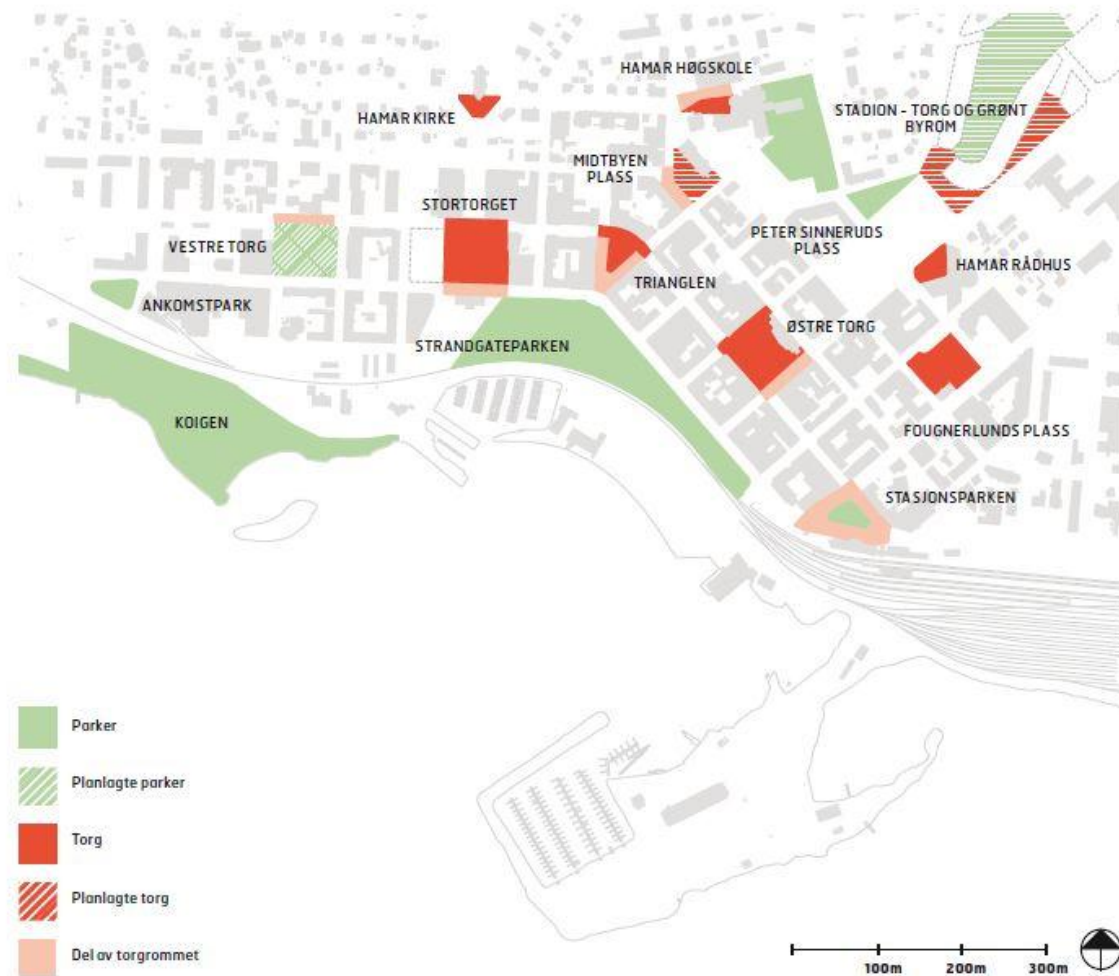
Figur 18: Kartskisse av pågående prosjekter, kommende prosjekter og visjonsprosjekter i Hamar sentrum (Gehl Architects 2013).

Dette er en oversikt over de største byutviklingsprosjektene som er gjennomført eller skal gjennomføres i Hamar sentrum (hamarkommune.no u.å.-a):

- Strandgata og Strandgateparken rustes opp og skal stå ferdig sommeren 2013
- Stortorget rustes opp og skal stå ferdig sommeren 2014
- Triangelplassen står ferdig med ny utforming
- Vestre Torg får underjordisk parkeringsanlegg og parkanlegg ferdig til sommeren 2014
- stupeanlegget på Koigen blir et nytt anlegg i strandsonen som skal stå ferdig sommeren 2013
- Ankerskogen svømmeanlegg fornyes og åpner høsten 2013
- Børstad Idrettspark er et nytt idrettsanlegg som skal stå ferdig sommeren 2014
- Hamar Kulturhus settes opp ved Stortorget og være ferdig i desember 2013

9.2 Byrom i Hamar

Figur 19: Nåværende og fremtidige torg og parker i Hamars indre sentrum (Gehl Architects 2013).

Hamar har en rekke forholdsvis store, åpne byrom, sett opp mot sentrumets størrelse. Stortorget, Østre Torg, Triangelplassen, Vestre Torg og Strandgateparken er de mest sentrale og viktigste byrommene i tilknytning til sentrum når det gjelder hvor handel og aktivitet samler seg (Gehl Architects 2013). Alle disse plassene, bortsett fra Østre Torg, er en del av de nevnte byutviklingsprosjektene Hamar kommune har gjennomført eller er i gang med. Hamar Kulturhus vil få en meget sentral plassering i byens kvartalsstruktur, med tilknytning til Stortorget, som er det største og mest sentrale torget i Hamar. I tillegg binder gågata (i Torggata) Stortorget og kulturhuset sammen med andre byrom som Triangelplassen og Østre Torg. Torggata er den mest sentrale gata når det gjelder handelsvirksomhet i sentrum. Dagens situasjon er at Torggata mangler aktivitet og tilstrekkelig attraktivitet. Men byutviklingstiltakene i Hamar og opprettelsen av en gårdeierforening i samarbeid mellom Hamar kommune og de største gårdeierne er tiltak som skal forsøke å motvirke stillstand i sentrum og skape en mer attraktiv by (Hamar kommune 2010). Byggingen av kulturhuset er en veldig viktig del av visjonen om et mer levende Hamar sentrum.

Figur 20: Illustrasjon fra skisseprosjektet for Stortorget i Hamar (ostlendingen.no 2012)

Figur 21: Triangelplassen (hamarkommune.no 2012).

Stortorget (Figur 20) er det største av Hamars byrom og ligger sentralt plassert i Hamars kvartalsstruktur. Denne planskissen viser hvordan ansvarlig arkitektkontor, Ecosistema Urbano, ser for seg plassen. Vannspeilet i midten kan benyttes som amfi ved å fjerne vannet.

Triangelplassen (Figur 21) er en trekantformet plass skapt av krumningen i kvartalsstrukturen avgrenset av Torggata, Liebakken og Seminargata. Plassen ble oppgradert med utemøblement, belegning og beplantning i 2012.

9.3 Hamar Kulturhus og arkitektur

Kulturhusets forhold til byrom og bygninger

Hamar Kulturhus bygges i tilknytning til byens Stortorg, i den nordre delen av den verneverdige kvartalsstrukturen i Hamar sentrum. Kvartalsstrukturen er fra byens første byplan i 1848 og danner kjernen av handelssentrumet i dagens Hamar. Kulturhuset bygges sammen med et eksisterende bygg, Folkets Hus, som inneholder blant annet kino, kafé, forretninger og kontorer. Stortorget er det største av torgene i Hamars kvartalsstruktur. Det er kvadratisk formet og ligger i skrånende terreng ned mot Mjøsa. Torget er avgrenset av bykvartaler på tre sider, i øst, nord og vest. De omkransende bygningene har ulik form og funksjon der aktiviteten preges av handels-, restaurant- og kontorvirksomhet. Den vestlige delen vil snart bli fylt med det nye kulturhuset. Nederst på torget, sør for Strandgata, ligger Basarbygningen. Det er en paviljongbygning fra 1896, opprinnelig bygd for handelsvirksomhet knyttet til Mjøsa og handelen på Stortorget og sentrum. Kirkegata krysser Stortorget i aksene Mjøsa – Hamar domkirke, og den hvite kirken er et flott blikkfang i det skrånende terrenget. Kirkegata vil i fremtiden bli stengt for bilbruk, slik at sammenknytningen mellom Stortorget og kulturhuset blir enda tettere.

Stortorgets funksjon har i de senere år vært preget av å ha blitt brukt som parkeringsareal. Stortorget skal nå opprustes og plassen skal tilpasses større og mindre arrangementer og gi rom for folkeliv og aktivitet. Det spanske arkitektbyrået *Ecosistema Urbano* har prosjektert det nye torget, etter en kreativ medvirkningsfase hvor befolkningen har blitt oppfordret til å delta i prosessen. Skisseprosjektet blir sannsynligvis ikke gjennomført i sin helhet med den planlagte torgboden og vinterhagen pga. kostnadene. Men det blir et vannspeil på midten av plassen, med mulighet for fjerne vannet og ha et amfi, i tillegg vil kommunen gi gårdeiere som driver spisesteder mulighet til å kjøpe uteareal til uteservering (Representant fra Hamar kommune 2013).

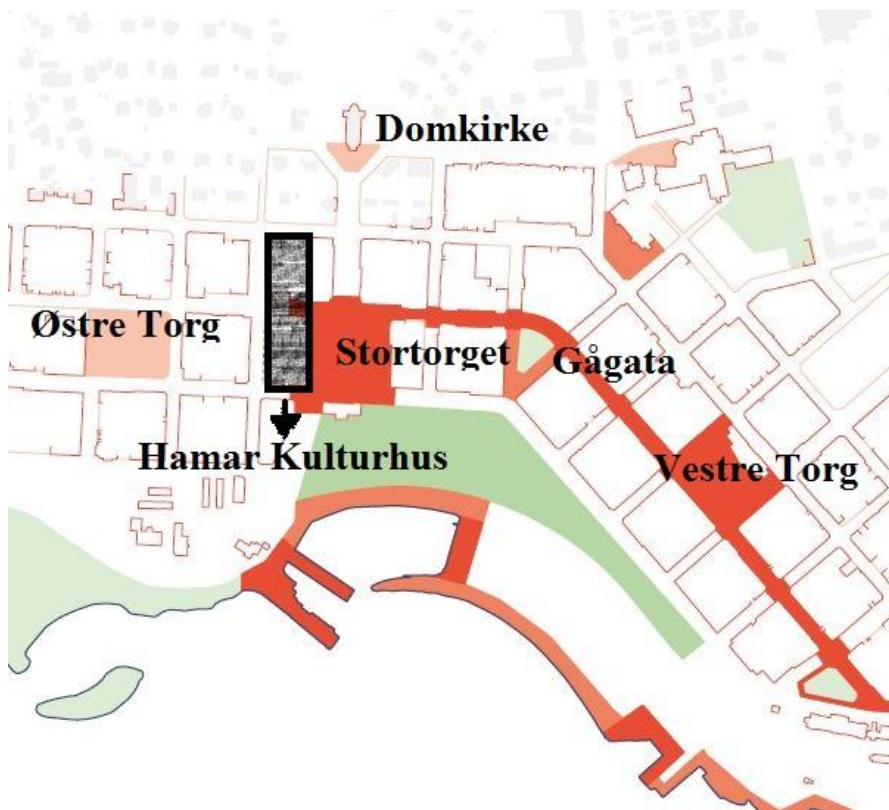
Byens gågate, som ligger i Torggata, passerer ved Stortorgets nordre avgrensning og krysser gjennom kulturhuset på bakkenivå. Torggata binder byen handelssentrum og byrom sammen med avslutningen i vest, i kvartalet før Vestre Torg, forbi Stortorget, passeringen av Triangelplassen der kvartalsstrukturen får en knekk mot sørøst, og avslutter ved Østre Torg i øst. Parallelt med Torggata ligger Grønnegata i nord og Strandgata i sør og danner avgrensningen for den største handelskonsentrasjonen i sentrum.

Kulturhusets plassering sentralt i Hamars kvartalsstruktur, i direkte tilknytning til Stortorget og gågata, har stor betydning for både hvilken virkning et kulturhus kan få på bylivet og for hvilken betydning bylivet kan gi til kulturhuset. Den sentrale plasseringen kan gi flere besøkende ettersom sentrale handelsfunksjoner og byrom finnes i nærheten. I tillegg kommer byggets moderne arkitektur og

uttrykk godt frem i et åpent torgrom, med siktlinjer gjennom gågate, mot domkirka og basarbygningen.

Figur 22: Stortorget sett mot nord-øst (dreamhamar.org 2011).

Figur 23: Skisse av Hamar sentrum.

Figur 24: Stortorget sett mot vest. Bygningen midt på bildet er i dag revet for å gjøre plass til det nye kulturhuset. Bygningen til høyre i bildet er Folkets Hus som skal kobles sammen med kulturhuset. (ostflendingen.no 2010)

Figur 25: Basarbygningen fra 1896 danner den sørlige avgrensningen av byrommet ved Stortorget.

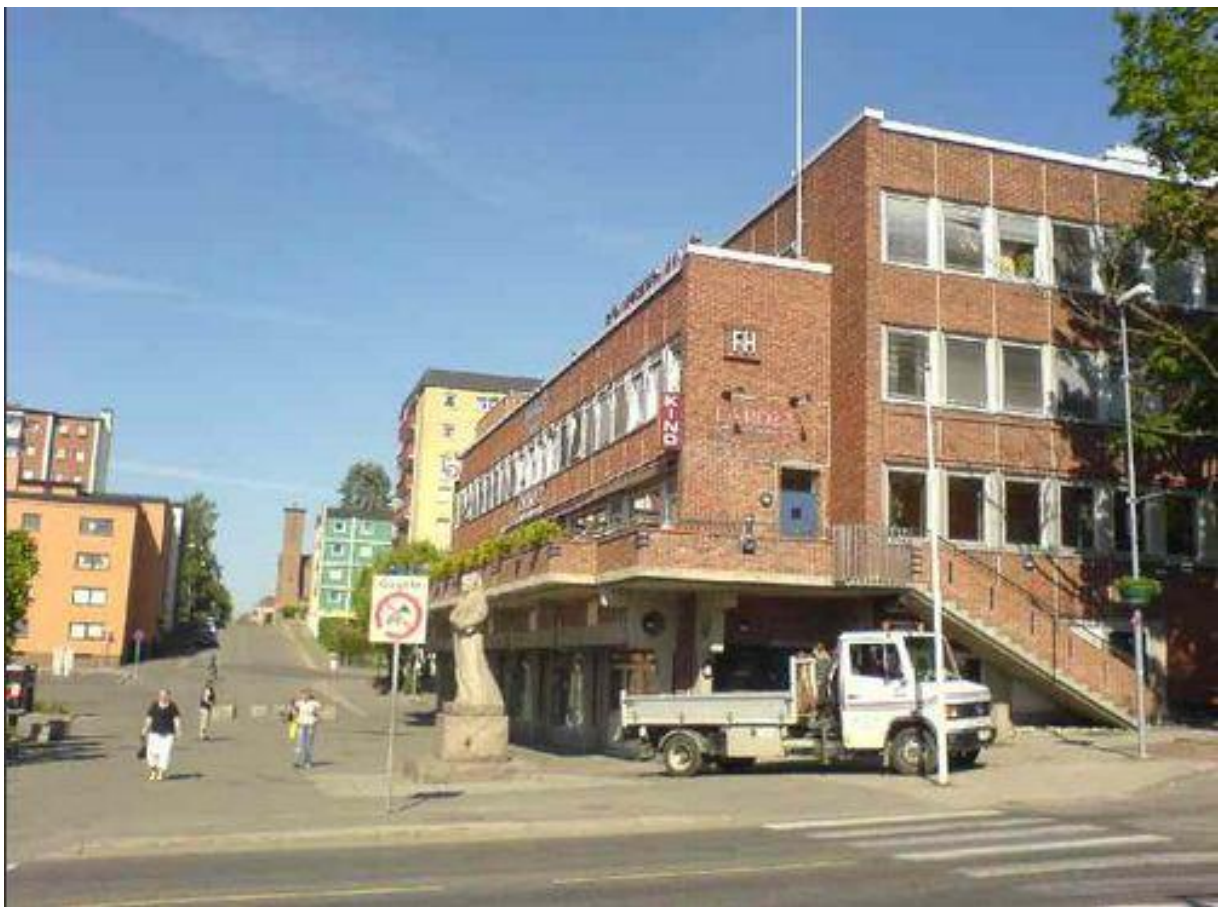
Figur 26: Hamar Domkirke.

Arkitektur og form

Kulturhuset strekker seg over to kvartaler i lengde og et halvt kvartal i bredden, dvs. en grunnflate på ca. 130 x 33 meter. Bygget har en åpning slik at Torggata bryter gjennom byggets bakkenivå med full gatebredde. Hele bygget vil bestå av totalt 15 000 m². Kulturhuset vil bestå av tre etasjer over bakkenivå og en kjelleretasje.

Selv om Torggata passerer gjennom bygget i sin opprinnelige trasé, bryter selve bygningsformen fortsatt med den gamle, verneverdige kvartalsstrukturen. Torggatas trasé er der fortsatt, men avtrykket av bygningen og det visuelle inntrykket strider i mot den opprinnelige gatestrukturen. Det kan gi bygget en gjenkjennbar og tydelig tilstedeværelse i byrommet, samtidig som den kan være med på å gjøre kulturhuset til et signalbygg i Hamar.

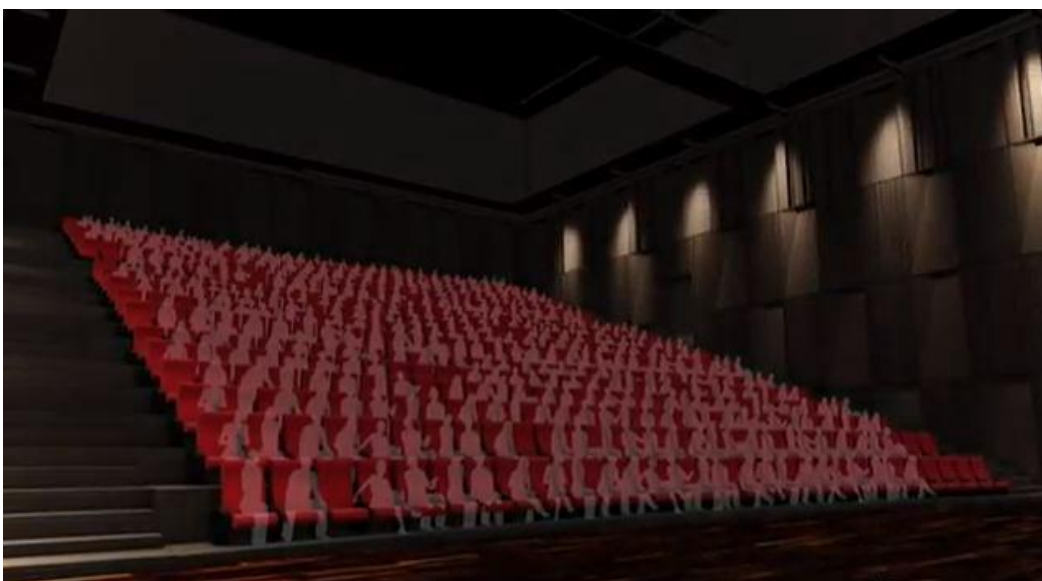

Figur 27: Krysset mellom Torggata og Kirkegata ut før Hamar Kulturhus ble påbegynt (dreamhamar.org 2011).

Kulturhuset har en moderne arkitektur, bestående av store glassfasader som reflekterer lys inn i bygget og gir innsyn for mennesker som oppholder seg i byrommet rundt. En visjon rundt slike bygg er ofte at de kan skape åpenhet og inkludere aktiviteten utenfor med det som skjer innenfor. Hamar kommune ønsker at mennesker som beveger seg på torget skal kunne titte inn på de som befinner seg i øvingslokaler, bibliotek og vranglearealet i kulturhuset (Representant fra Hamar kommune 2013). Store vindusflater og mye innsyn skaper ikke nødvendigvis de store interaksjonene mellom ute- og innerom. Eksempler på at det ikke gjør det er den typiske kjøpesenterformen som består av en stor innelukket form der alle besøkende ledes gjennom en stor hovedinngang, hvor aktiviteten skjer innenfor kjøpesenterets vegger. Kulturhuset har i midlertid flere innganger og en kafé som kan åpnes ut mot byrommet rundt. Dette kan være med på å skape større interaksjon mellom byrommet og kulturhuset.

Figur 28: Kulturhuset i Hamar med Stortorget i forkant (Hamar kommune 2011).

Figur 29: Den store kultursalen inne i kulturhuset, med plass til ca. 480 mennesker (Hamar kommune 2011).

Funksjoner

Kulturhuset skal dekke en rekke funksjoner, både for lokalbefolkning og regionen rundt:

- kultur- og konsertsal med ca. 480 sitteplasser
- bibliotek
- to nye kinosaler (i tillegg til tre eksisterende i Folkets Hus)
- foajé som kan brukes til konserter og utstillinger
- kunstutstillingsarealer
- konferansesal
- øvingslokaler for kor, korps, dans og teater
- Ungdomskulturhus med kunst- og musikkverksted, scene og kafé
- øvingsrom og verksteder for Kulturskolen
- voksenopplæring for innvandrere
- lokaler for Teater Innlandet med administrasjon, saler og lager
- kontorer og øvingsareal for Musikk i Hedmark
- kontorlokaler for Hedmark og Oppland Musikkråd

Med scenefasilitetene vil Norges Riksteater igjen kunne legge sin turné til Hamar, etter at forestillinger i Hamar nå har vært umulig pga. for dårlig sceneløsninger i det gamle rådhuset (Festiviteten), hvor Hamar teater holder til i dag.

Figur 30: Kulturhuskisse med folkelivet i front slik kommunen ser for seg (Hamar kommune 2011).

Forløpere og inspirasjon til kulturhuset i Hamar

Kulturhuset på Sergels Torg i Stockholm

I bymiljøet ser Hamar kommune for seg at det nye kulturhuset skal fungere som kulturhuset ved Sergels Torg i Stockholm, men tilpasset Hamars størrelse og utfordringer i dag (Hamar kommune 2011). Måten kulturhuset forholder seg til Stortorget er brukt som sammenligning for hvordan kulturhuset i Stockholm forholder seg til Sergels Torg.

Kulturhuset ved Sergels Torg sto ferdig i 1974 og er tegnet av Peter Celsing (kulturhuset.stockholm.no u.å.). Kulturhuset forholder seg, i likhet med det kulturhuset som bygges i Hamar, til et tilliggende torg og har gjennomgang gjennom huset på bakkenivå, slik at bygget ikke virker som en vegg. En slik gjennomgang vil også bli etablert ved Hamars kulturhus, med åpningen av bygget slik at Torggata krysser gjennom. Kulturhuset på Sergels Torg har for øvrig også en fasade bestående av mye glassflater slik Hamar kulturhus også vil ha. Åpenhet og innsyn var viktig når bygget ble designet. Kulturhuset på Sergels Torg er i midlertid av helt andre proporsjoner enn Hamars fremtidige kulturhus og torget det forholder seg til er større og mer komplekst enn Stortorget på Hamar, med flere platåer og inngang til metroen.

Figur 31: Kulturhuset ved Sergels Torg i Stockholm (<http://www.vexx2013.se/20th-anniversary/> 2013)

Papirbredden i Drammen

Arkitektoniske inspirasjonsbygg fra Norge kan tenkes å være Papirbredden i Drammen. Papirbredden er en kunnskapspark i Drammen som består av et moderne glassbygg, integrert med gamle verneverdige fabrikkbygninger (papirbredden.no u.å.). Bygget rommer svært mye og er av størrelsesforhold større enn kulturhuset i Hamar, med høyskoler, bibliotek, bokhandel, karrieresenter og et innovasjonsmiljø. Papirbredden er tegnet av arkitektbyrået LPO arkitektur og design. Åpenhet og mangfold var viktig elementer da bygget skulle realiseres og bygningen har svært mye glass. Glassfasaden ut mot Drammenselva er designet for fullt innsyn og for å gi mye dagslys inn i selve bygget.

Figur 32: Papirbredden i Drammen. Foto: Drammens Tidende

Pompidou-senteret i Paris

Inspirasjonskilde for selve byutviklingsperspektivet i et kulturhus og ideen om at kultur og kulturbygg kan skape attraksjon kan være *Centre George Pompidou*, i Paris. Pompidou-senteret sto ferdig i 1977 og er tegnet av arkitektene Renzo Piano og Richard Rogers. Bygningen er et kultursenter og inneholder bibliotek, museer, kino, mm. Pompidou-senteret har en unik design, svært radikalt i 1977, med store glass- og stålflater uten fasadebekledning som f.eks. betong som var mer vanlig i Frankrike på den tiden. Senteret tiltrekker seg svært mange besøkende både pga. den revolusjonerende arkitekturen og senterets spennende innhold.

Bærende konstruksjoner og tekniske installasjoner er plassert utenpå bygningen og det er brukt sterke fargekoder på de ulike elementene. Bygget skiller seg fra lignende kulturinstitusjoner i datidens Frankrike ved at bygningen er svært åpent, i motsetning til mer innelukkede tradisjonelle kunst- og kulturbygninger.

Figur 33: Pompidou-senteret i Paris (architravel.com u.å.).

Kapittel 10. Beslutningsprosesser

10.1 Prosess og finansiering av kulturhuset

Initiativet til kulturhuset ble tatt i 1999 av Hamar kommune, Hedmark Teater og Folkets Hus. I 2002 bevilget Stortinget penger til utviklingen av prosjektet. Det var det danske arkitekturkontoret Vandkunsten Tegnastue som ble valgt ut som arkitekter i 2002 og deres skisseprosjekt ble godkjent i 2004. Først i 2008 ble reguleringsprosessen avsluttet. Deretter ble forprosjektet for kulturhuset godkjent av Hamar kommunestyre i 2009, mens detaljprosjektet ble godkjent i juni 2011. (Hamar kommune u.å.) Byggestart var i september 2011 og bygget skal ferdigstilles i november 2013. Fra januar 2014 skal det være prøvedrift av kulturhuset og det offisielle åpningsarrangementet er satt til 14.-16. mars 2014.

Tidslinjen fra Hamar Kulturhus ble vedtatt ser slik ut (Hamar kommune 2011):

- **1999:** *Hamar kommune, Folkets hus og Hedmark teater* startet prosessen om et nytt kulturhus i 1999.
- **2002:** I 2002 ble det bevilget penger til kulturhuset fra *Stortinget*.
- **2002:** I 2002 ble det danske arkitektbyrået *Tegnastuen Vandkunsten* valgt til å utforme skisseprosjektet for kulturhuset.
- **2004:** *Skisseprosjektet* ble godkjent av kommunestyret i 2004.
- **2008:** En lang reguleringsprosess ble avsluttet i 2008, da var *reguleringsplanen* for bygget klart.
- **2009:** *Forprosjekt* ble godkjent av kommunestyret i 2009 og detaljprosjektet ble så igangsatt.
- **2010:** Økonomiplan for kulturhuset vedtas av kommunestyret.
- **2011:** *Detaljprosjekt* godkjent
- **2011:** *Byggestart* 2011.
- **2014:** Formell *åpning*.

Hamar Kulturhus vil koste 675 millioner kroner å bygge og det er Hamar kommune som er byggherre for kulturhuset (hamarkommune.no u.å.-b). Finansieringen av bygget er dekket gjennom statlig tilskudd for nasjonale kulturhus, spillemidler fra Hedmark, tilskudd fra Hedmark fylkeskommune, statstilskudd til Teater Innlandet, bruk av fond, salg av tomter og Sangen og musikkens hus og lån. Lånefinansiering er på i underkant av 400 millioner kroner. Hamar Kulturhus har fått offentlig støtte både gjennom ordningen for nasjonale og regionale kulturbygg. Ved at kulturhuset har både lokale-, regionale- og nasjonale funksjoner har ulike støtteordninger gjort det mulig å få mer støtte (Hamar kommune u.å.).

10.2 Lokalisering av Hamar kulturhus

På tomten hvor Hamar Kulturhus bygges, lå Hamar bibliotek. Hamar bibliotek var et frittstående bygg fra 1985 og denne bygningen ble revet i sin helhet for å gjøre plass til kulturhuset (*Hamar kulturhus* u.å.). I tillegg ble tilbygget på Folkets Hus med to mindre kinosaler, fra 1995 revet, og servicehallen som lå i tilknytning til Folkets Hus fra 1983 ble også fjernet (*Hamar kulturhus* u.å.). Det var en diskusjon blant politikere og innbyggere i byen om biblioteket burde beholdes, ettersom det bare var 20 år siden biblioteket ble bygget da kulturhusprosessen ble igangsatt og dersom man beholdt biblioteket kunne man spare kostnader. Det ble foreslått at biblioteket kunne bygges inn i kulturhuset, men dette ble avfeid da biblioteket ikke hadde kapasitet til å bære én til etasje (Berntsen 2010).

Lokaliseringen midt i Hamars kvartalsstruktur og tilknytning til det mest sentrale åpne byrommet i Hamar, Stortorget, har vært viktig for hvilke virkninger Hamar kommune håper at kulturhuset skal gi byen. Kommunen ønsker at kulturhuset skal bidra til å styrke sentrum med mer menneskelig aktivitet og stryke de urbane strukturene med et ikonisk bygg.

Figur 34: Bygningen til venstre i bildet er Hamar Bibliotek som ble revet i forbindelse med klargjøringen av tomten til kulturhuset (Frilseth 2010).

10.3 Strategier bak etableringen av Hamar Kulturhus

Det finnes ulike strategier bak byggingen av et kulturhus. Disse strategiene kan sees ut i fra aktørers forskjellige perspektiver på saken og egne interesser. Aktørene kan være enig om behovet for et kulturhus, men har kanskje ulike interesser og argumenter for hvorfor kulturhuset er nødvendig. Eksempel på ulike involverte aktører kan være arkitektene som utformet planene, en lokalpolitikers sterke visjoner om realisering av egne prosjekter, en interessegruppes kampsak i lokalsamfunnet, eller et sterkt enkeltindivid med påvirkningskraft.

På et overordnet nasjonalt nivå finner vi strategier for kulturhusbyggingen i Norge fastsatt i veiledere, rapporter og notater om kulturpolitikken. I tillegg skaper utvikling i andre samfunnsfelt ofte en mulighet og en forutsetning for de utviklingene som skjer på kulturfeltet. Nasjonale strategier som er medvirkende til at Hamar kulturhus blir bygget er stortinget og regjeringens utredninger og handlingsplaner som viser til at det finnes en positiv sammenheng mellom kultur og næringslivet, mellom kultur og regionale og lokal utvikling og kultur og attraktivitet. I tillegg spiller økte bevilgninger til kultursektoren gjennom Kulturløftet og Bulyst en stor rolle.

Behovet for kulturhuset fra et kommunalt perspektiv er forankret i kommunale planer og strategier der kommunen begrunner behovet med at de trenger et mer attraktivt sentrum, vil utnytte infrastrukturiltakene til å posisjonere seg annerledes i Innlandet. Dette bygger på tanker om at et mer attraktivt sentrum og et større kulturtilbud er nødvendig for å tiltrekke seg flere innbyggere.

Individuelle aktører kan være vel så betydningsfulle som de to nevnte, dersom personen har stor makt til å få gjennomført ideen sin. By-og bygdelista ordfører Einar Busterud trekkes frem som en avgjørende person i beslutningsprosessen rundt kulturhuset i Hamar (Arnestad 2012). Da detaljprosjektet for kulturhuset var ferdig i 2011 var både pensjonistpartiet, Frp og flertallet og Ap-representantene mot oppstart av byggingen fordi deler av kulturhuset manglet finansiering. Ny Ap-ordfører, Morten Aspeli, ville vente med byggeprosessen men kommunestyret stemte likevel gjennom bygget. Kritiske røster i byen har stilt spørsmål om hvor vidt Hamar Kulturhus er veien til vekst og om kostnadene er for store (Bjurling 2012).

DEL IV: KULTURBYGGING OG PLANLEGGING

Kapittel 11. Oppsummering og drøfting

11.1 Oppsummering av hovedfunnene i del II og III

Den historiske beskrivelsen av Hamar viser hvordan byen har utviklet seg gjennom vekst og fall som et resultat av eksterne og interne drivkrefter. Urbaniseringsprosessen i Hamar begynte i middelalderen med byens kirkelige sentralfunksjon, administrativ funksjon for kongedømmet og som økonomisk senter for handel i Innlandet. Den nordiske sjuårskrigen og reformasjonen avviklet den religiøse funksjonen, noe som medførte ringvirkninger for Hamars grunnlag som administrativ og økonomisk sentralfunksjon og for byen og befolkningen. Helt fra Hamars opprinnelse i middelalderen og frem til i dag har byens funksjoner vært knyttet til Innlandet. I middelalderen var Hamars beskjedne urbane bosetting viktig for Innlandet fordi den var kongemaktens støttepunkt ved Mjøsa og fordi bispesetet var en viktig funksjon. Ved gjenopprettelsen av Hamar by i 1848 var den kirkelige sentralfunksjonen ikke lenger et grunnlag for urbanisering. Hamar ble tildelt handelsrettigheter fra myndighetene fordi man så nødvendigheten av flere sentere for handel og foredling av jordbruksprodukter i Innlandet. Urbaniseringen skjedde nå først og fremst på grunn av administrative og økonomiske funksjoner.

Vekst og fall i Hamars eksistensgrunnlag har vært grunnlag for hvordan byen har posisjonert seg i en regional kontekst i hierarkiet av omkringliggende byer i Innlandet. Konkurransen fra kanskje først og fremst Lillehammer har vært årsak til både fremgang og stillstand i Hamars utvikling. Veksten i den urbane bosettingen har vært avhengig av frie arealer for å kunne utvikle seg. Både mangel på areal før byen ble slått sammen med nabokommuner og jordvern har begrenset utviklingen av byen, noe som førte til at omlandet fikk mye av veksten som egentlig kunne vært tilskrevet Hamar.

Dersom vi setter Hamar inn i en regional kontekst har byen forholdt seg til flere ulike regioner. I 1848 var det først og fremst byens nabokommuner, Mjøsbyene og de andre omkringliggende Innlandsbyene Hamar hadde et nettverk med og posisjonerte seg i forhold til. Bedre jernbanetilknytning til hovedstaden og flytting av nasjonal hovedflyplass til Gardermoen har bidratt til at Hamar ble knyttet nærmere sammen med Osloregionen. Som by har Hamar gjennom historien trukket få tråder ut i det nasjonale nettverket av byer, mens byens posisjon i Innlandet har vært relativt sentral fra opprettelsen til i dag.

Nye, eksterne drivkrefter gjør at Hamar har fått en mulighet til å posisjonere seg annerledes eller forsterke sin posisjon ytterligere i bysystemet i Innlandet. De planlagte infrastrukturtiltakene knyttet til forbedret vei og jernbane mellom Hamar og Oslo kan løfte Hamar innenfor regionale kontekster som Hamarregionen, Mjøsbyene og Innlandet, i tillegg til at Hamar og Osloregionen knyttes tettere sammen. Hamar forsøker å posisjonere seg annerledes i disse regionale sammenhengene og heve sin posisjon i den urbane Innlandsregionen. For å nå denne målsettingen om posisjonering ser Hamar det som nødvendig å tilpasse seg den nye økonomien og skape vekst i befolkning og næringsliv.

Mulighetene ved en ny regional posisjonering er flere: å få en høyere hierarkisk plass i det regionale bysystemet; tettere tilknytning til hovedstaden og nasjonal hovedflyplass, noe som har stor betydning for attraktivitet og sentralitet i bysystemet; øke konkurransevnen i forhold til omkringliggende byer; og markedsføre seg annerledes ut fra lokale fortrinn i Hamar. Som følge av målet om en forsterket regional posisjon har Hamar satt i gang flere tiltak som de mener er nødvendig for å bli et attraktivt bosted for mennesker med høy kompetanse og utdanning og som har kreative evner. Slike menneskelige ressurser er svært verdifulle i dagens samfunn, fordi evnene kan være en kilde til nyskaping og innovasjon og settes i sammenheng med fremgang i den kunnskapsbaserte økonomien.

En rekke stedsutviklingstiltak er igangsatt i Hamar og disse tiltakene kan knyttes til planer og strategier for regional posisjonering. De konkrete tiltakene som er planlagt eller igangsatt dreier seg blant annet om å få tilrettelagt for flere boliger, gjøre sentrum mer attraktivt med opprustet gatestruktur og byrom, bygge kulturhus, bygge ny idrettsarena og bygge nytt sentrumsnært kjøpesenter. Disse tiltakene er virkemidler Hamar kommune har tatt i bruk for å forsøke å skape seg en mer attraktiv kommune. Kulturhuset er et viktig tiltak i denne sammenhengen fordi kulturbaserte stedsutviklingsstrategier knyttes til å kunne gjøre steder mer attraktive. Kulturbasert stedsutvikling er et virkemiddel mange norske kommuner har tatt i bruk. Kultur er lenket til politikk gjennom antagelser om at kultur kan skape verdier i næringslivet og i regional og lokal utvikling. Det finnes uttalte påstander om at kultur kan være en kilde til både vekst i befolkning og økonomi.

Teoriene Richard Florida fremsetter om den kreative klasse som kilde til økonomisk vekst og de fire T-ene som viktige egenskaper for bostedsattraktivitet og lokal og regional utvikling er mye referert til og brukt i Norge. Floridas teorier om hva som skaper attraktive steder og hvordan man tiltrekker seg menneskelige ressurser og næringsliv er først og fremst tilpasset amerikanske byer. Man skal være forsiktig med å overføre dette direkte til mindre norske byer. Norge og norske byer skiller seg fra USA ved å være et velferdssamfunn hvor lønn, arbeidsforhold og fordelingen av offentlige goder reguleres på en slik måte at det ikke er like stor forskjell på sosioøkonomiske grupper som i USA. Florida forutsetter billig arbeidskraft fra mennesker med lavere utdanning og mindre ressurser for at den kreative klasse skal kunne dominere bylivet. Norges bystruktur er dessuten annerledes: de har tettere bysentrum og er ikke like bilbaserte som det amerikanske byer er. Norske byer har derfor andre sosiale arenaer som lettere gir kontakt mellom individer. I tillegg er utdannede mennesker i Norge avhengig av å bosette seg der det finnes relevante jobber fordi de største konsentrasjonene av attraktive arbeidsplasser finnes i storbyregionene.

De mange kulturhusene som etableres i Norge bygger i noen grad på lignende teorier som Florida fastholder, nemlig at *peoples climate* er viktigere enn *business climate* når mennesker skal velge hvor de skal bosette seg. Det er basert på en antagelse om at kultur kan skape et attraktivt *peoples climate*

som kan gi stedet et fortrinn. Med menneskelige ressurser som den mest avgjørende forutsetningen for innovasjon og vekst i den kunnskapsbaserte økonomien, forsøker steder å tiltrekke seg flest mulig mennesker med evner som kreativitet og «talent» fordi disse egenskapene er sett på som nøkkelen til vekst og utvikling i den nye kunnskapsøkonomien. Ved å være en attraktiv by for de rette menneskene og ha et godt *peoples climate*, er man i følge Florida også mer attraktiv for ny næringsvirksomhet.

I et forsøk på å omstille seg til kunnskapsøkonomien er Hamar ute etter å tiltrekke seg mennesker som kan bidra til innovasjon og utvikling. Forutsetningen for innovasjon, slik Gunnar Törnqvist beskriver det, er menneskelige egenskaper som kreativitet og kompetanse og et mangfold av mennesker i både ulik alder, kjønn og utdanning. Som et ytre vilkår for kreative og innovative miljøer påpeker også Törnqvist viktigheten av det fysiske rommet og personlige møter. Den fysiske utformingen av Hamar by kan være avgjørende for om miljøet muliggjør kreative og innovative prosesser og om byen evner å tiltrekke seg de «rette» menneskene. Byutviklingstiltakene i Hamar er et forsøk på å gjøre Hamar mer «urban». Hamar har allerede en urban struktur, men behovet for nye funksjoner i en by vil endre seg over tid, og det vil også den urbane kulturen og bylivet. De urbane strukturene i Hamar må tilpasses dagens behov. Dersom Hamar skal vokse og kunne skape en troverdig rolle som Innlandets hovedstad trenger de et attraktivt sentrum hvor innbyggerne finner nødvendige handels- og servicetilbud og møteplasser hvor mennesker kan møtes på tvers av sosiale grupper.

Byutviklingstiltakene som gjennomføres i Hamar gjøres på bakgrunn av en målsetting om å styrke bysentrum og en overordnet visjon om å være det mest attraktive boområdet i Innlandet. Bak visjonen om å være Innlandets mest attraktive boområde ligger det et ønske om at Hamar skal tiltrekke seg de «rette» menneskene» og de «rette» virksomhetene. Det vil si menneskelige ressurser og virksomheter som kan være grunnlag for økonomisk vekst og utvikling i Hamar-samfunnet.

Beslutningsprosessene ved byggingen av et kulturhus er viktige i forhold til hvilket behov som egentlig ligger bak, og hvilke interesser og aktører som har preget strategiene. Hamar kommunes behov for kulturhuset kan synes å være reelt i forhold til at aktørene som vil få tilholdssted i bygget kan gi befolkningen et tiltrengt tilbud i biblioteks-, teater-, musikk-, dans- og kunstlivet. Kulturhuset vil også gi det moderne uttrykket i sentrum som dagens mennesker sannsynligvis ønsker seg. Størrelsen på kulturhuset og kostnadene knyttet til planlegging og bygging er saker som er debattert i lokal media i Hamar og generelt blant forskere på kulturhustrenden. Man kan sette spørsmål ved om kulturhuset som bygges i Hamar er verdt pengene, eller om det eventuelt kunne vært gjennomført på en billigere måte og fortsatt dekket det tiltrengte behovet.

Begrunnelsen for hvorfor en kommune trenger et kulturhus kan sees fra flere perspektiver. Den symbolske fortjenesten er ikke nødvendigvis den samme som den samfunnsøkonomiske fortjenesten. Enkelte aktører kan ha personlig fortjeneste ved å få gjennomført et kulturhusprosjekt som et slags symbol på sitt eget virke. Den symbolske fortjenesten kan også knyttes opp mot den fortjenesten et

kulturhus er ment å gi kommunen som et ikonbygg og i form av et styrket image. Hva byen faktisk tjener på et kulturhus er et annet spørsmål. Det finnes en del uklarheter rundt hvilket behov som egentlig ligger bak byggingen av Hamar Kulturhus. Særlig når det gjelder hvor vidt kulturhuset skaper den attraksjonskraften på menneskelige ressurser og kreative virksomheter som populære teoretikere mener og som legges til grunn for distrikts- og regionalpolitikken i Norge. Dette er ting jeg skal forsøke å besvare med forskningsspørsmålene for i oppgaven.

11.2 Drøfting av forskningsspørsmålene

I denne drøftingen vil jeg først ta for meg delspørsmålene for oppgaven. Disse underproblemstillingene bygger på hverandre og gir sammen grunnlaget for å svare på hovedspørsmålet i oppgaven. Underproblemstillingene tar for seg ulike faktorer som får betydning for spørsmålet jeg stiller i hovedproblemstillingen. Faktorene dreier seg om de delene av et samfunn kulturbaserte stedsutviklingsstrategier er ment å forbedre: ved at tilgangen på menneskelige ressurser i befolkningen forbedres, ved at flere kreative og innovative virksomheter vil etablere seg på stedet, og ved å generere utvikling og vekst og omstille stedet til den kunnskapsbaserte økonomien, der store deler av verdiskapningen i dagens samfunn foregår.

Hva er næringsgrunnlaget i Hamar og hvilken strategi har Hamar for å utvikle dette?

Næringsgrunnlaget i Hamar var tidligere preget av tilknytningen til jord- og skogbruksnæringen som siden 1980-tallet har hatt liten vekst i Norge. Det skyldtes at primærnæringene har hatt en større tilbakegang som følge av omstilling i økonomien fra industrisamfunnet til kunnskapsøkonomien. I kunnskapsøkonomien er det tjeneste-, kunnskaps-, og opplevelsesbaserte næringer som har hatt den største fremgangen. Hamar har i dag en overrepresentasjon i forhold til landsgjennomsnittet på tjenesteytende næringer, helse- og sosialtjenester og offentlig administrasjon. Undersøkelser gjort av næringslivet viser at Hamar ikke har en spesielt høyteknologisk næringsstruktur. Byen har riktignok et voksende miljø innenfor næringsklyngevirksomhet innen bioteknologi, treforedling og spillsektoren. Det er et virksomhetsområde byen ønsker å utvikle videre, slik at Hamar kan skape et nettverk av regionale innovasjonssystemer.

Strategiene Hamar kommune har for å utbedre næringslivet er å satse på å utbedre kvaliteter ved Hamar som bosted. Det er en strategi i tråd med Richard Floridas teorier om at bostedskvalitet er viktigere enn arbeidsplassene og at virksomheter som trenger kreative og «talentfulle» mennesker flytter dit man finner konsentrasjon av slike menneskelige ressurser. I tillegg satser Hamar på at en utbedring av infrastrukturen og pendlingsmulighetene skal styrke næringslivet, slik at Hamar får en mulighet til å bli del av en stadig større bo- og arbeidsmarkedsregion. Infrastrukturiltakene som planlegges på vei og jernbane mellom Hamar og Oslo er viktige virkemiddel i denne sammenheng.

Hvilken befolkningsstruktur finner vi i Hamar og hvordan må de sosiale strukturene endres dersom næringsgrunnlaget skal utvikles?

Hamars befolkningsstruktur avviker noe fra landsgjennomsnittet ved at de har prosentvis større andel av eldre og færre av barn og unge. Andel av innbyggerne i Hamar med høyere utdanning er høy i forhold til sammenlignbare byer. Å få flere av den yngre aldersgruppen til å flytte til Hamar eller bli værende i Hamar er viktig for å kunne skape et mangfold i befolkning som kan være med på å skape verdier i fremtiden. Hamar trenger ikke bare en yngre befolkning for å styrke de sosiale strukturene, men de trenger også en yngre befolkning med høyere utdanning. Hamar kommune har en strategi om at en «forbedring» av befolkningsstrukturen, ved å tiltrekke seg flere mennesker med høy kompetanse, utdanning og kreative egenskaper, er nøkkelen for utvikling av næringsgrunnlaget i byen. Næringsvirksomhetene Hamar ønsker å tiltrekke seg er virksomheter som gir grunnlag for vekst i kunnskapsøkonomien og virksomheter som kan danne grunnlag for innovasjon og utvikling.

En kartlegging i Hamar kommune av tilstedeværelsen av Floridas T-er, teknologi, talent, toleranse og territorielle kvaliteter viser at Hamar mangler både den høyteknologiske næringsstrukturen og et tilstrekkelig mangfold i befolkningen. Befolkningen i Hamar er homogen i forhold til alder, økonomisk status og etnisk bakgrunn. Hamar kommune har en strategi om å satse på en utbedring av Floridas T-er for å tiltrekke seg personer med den «kreative klasse».

Kommunen strategier for å skape en mer mangfoldig og kompetent befolkning er å satse på stedsutviklingstiltak, som skal styrke visjonen kommunen har for fremtiden: Hamar skal være det mest attraktive boområdet i Innlandet. Kommunen ønsker å satse på tiltak som skaffer Hamar en attraksjonskraft som bosted og en bostedsbasert næringsutvikling. Det vil si å tilrettelegge for et godt *peoples climate* som skaper tilflytting og «medfølgende» næringsliv. Slike tanker sammenfaller med det Florida legger vekt på i regional utvikling. Det kan stilles spørsmål ved om en slik type strategi er samfunnsøkonomisk tjenlig for Hamar kommune. Hamar er en relativt liten by som ikke nødvendigvis passer inn i de teoriene Florida har for regionale utvikling. Dersom et samboerpar hvor begge har høyere utdanning og spesiell kompetanse skal flytte til Hamar, er de avhengig av at begge kan skaffe seg en relevant jobb. På mindre steder vil derfor arbeidsmulighetene kunne være vel så viktig som bostedskvaliteter, i form av et attraktivt sentrum og et godt kulturliv. I så fall vil det være mer økonomisk riktig og først og fremst satse på å tilrettelegge for nye næringslivsetableringer, framfor kulturtilbud.

Hvilken påvirkning får den kulturelle infrastrukturen som kommer med kulturhuset på sosial struktur og næringsgrunnlaget i Hamar?

Charles Landry og Gunnar Törnqvist fastslår at sosiale møteplasser utenfor hjemmet og arbeidslivet er en viktig forutsetning for at mennesker skal trives og for nettverksbygging i mellom mennesker som driver kreative og innovative prosesser. Kulturhuset i Hamar gir befolkningen en mulighet til å gå på

kulturelle arrangementer som teater, musikk, dans og kunstutstillinger, og benytte seg av tilbud som bibliotek, kafé og kino. Disse tilbudene har vært til stede i byen tidligere også. Men ettersom kulturhuset vil samle en rekke kulturtilbud og styrke muligheter for bedre øvingslokaler, scenefasiliteter, kino, bibliotek mm., kan kulturhuset danne grunnlaget for en viktig sosial møteplass, hvor befolkningen i Hamar møtes på tvers av sosiale lag, alder og kjønn. På denne måten kan den kulturelle infrastrukturen som skapes med kulturhuset gi et mer åpent og mangfoldig Hamarsamfunn, hvor mennesker kan danne sosiale nettverk. Kulturhuset kan altså gi et styrket kulturliv og en møteplass for innbyggerne som allerede bor i Hamar. Om dette er kvaliteter som kan gjøre at flere mennesker velge å flytte til byen, og om disse menneskene har foretrukne egenskapene som høy utdanning, kompetanse og kreativitet er et annet spørsmål.

Hvor mye et kulturhus kan gjøre med de sosiale strukturene og næringsgrunnlaget i Hamar er etter min mening usikkert. Det knytter seg til hva som danner den generelle begrunnelsen for hvorfor noen velger å flytte til et sted. Hamar kommunes tanke er i tråd med politiske føringer og ledende teoretikere på området om at satsing på kultur vil gjøre byen mer attraktiv for kreative, høyt utdannede og kompetente mennesker. Videre er tanken at dette vil kunne føre til en vekst i næringslivet fordi flere virksomheter vil etablere seg i Hamar. I forhold til satsingen på kulturhus i Norge kan man se en uoverensstemmelse mellom den politisk-økonomiske retorikken, det vil si argumentasjonen for hvorfor man skal satse på kultur og kulturhus, og de samfunnsøkonomiske virkningene, det vil si fakta om hva kultur og kulturhussatsingene egentlig fører til og hvem det gagnar. Enklere sagt kan man si at det er forskjell på fakta og argumentasjon. Alle kulturhusene som settes opp i Norge har til en viss grad blitt en slags trylleformel for næringslivet og det er fare for at man ser for isolert på kulturhuset som faktor for attraktivitet.

Hamar kommune er et relativt lite sted sett i forhold til storbyregionene i Norge. Det økte nivået av kulturtilbud og aktiviteter et kulturhus skaffer er ikke nødvendigvis nok til å tiltrekke seg kompetente og kreative mennesker alene. Det knytter seg en del usikkerheter til hva som er hovedårsaken til at mennesker velger å flytte til et sted. Er flyttevalget basert på kvaliteter ved stedet eller kvaliteter ved arbeidsmarkedet som finnes på stedet? Dersom det er slik at den norske befolkningen i hovedsak velger å flytte til et sted på grunn av mulighetene for arbeid kan det tenkes at tilstedeværende menneskelig kompetanse i en by ikke har like stor tiltrekningskraft på næringslivet. Men at næringslivet etablerer seg der de først og fremst finner et nettverk av andre næringsvirksomheter, slik man gjerne finner i storbyregionene. Dessuten er kvaliteter ved stedet ikke bare avhengig av kulturlivet. Kulturhus er ikke den eneste faktoren for å bosette seg i en by. Valget vil også være avhengig av andre preferanser: bolig, stedlig tilhørighet, herunder hvor du er oppvokst og har familie, naturkvaliteter og nærhet til friluftsområder. Dette kan være like viktige kvaliteter som et kulturhus når det gjelder valg av bosted. Dessuten er arbeid også en viktig faktor når man skal bosette seg på et

sted som Hamar, ettersom byen ikke har et like stort mangfold i arbeidsmarkedet som de største byene i Norge.

Endringene som skal gjennomføres på vei og jernbane inn til Hamar og byutviklingstiltakene som skjer i Hamar sentrum er sammen med byggingen av kulturhuset en større satsning for vekst og utvikling av Hamarsamfunnet. Som en brikke i en større utvikling av Hamar som sted kan kulturhuset være avgjørende for at attraktiv befolkning og næringsvirksomheter velger å etablere seg i byen.

Hvordan kan det nye kulturhuset i Hamar bidra til å styrke kommunens visjon om å være et attraktivt bo- og arbeidssted?

Kulturhuset som bygges i Hamar er et virkemiddel for å styrke kommunens visjon om å være sentrum for det mest attraktive boområdet i Innlandet. Byggingen av kulturhuset er en overordnet strategi om å tiltrekke en mer attraktiv befolkningsstruktur og et mer attraktivt næringsliv i Hamar. I tillegg har kommunen målsettinger om at Hamar Kulturhus vil bidra til å bevare liv og attraktivitet i sentrum og styrke kulturlivet med en stor samlet arena for kulturell aktivitet.

De urbane strukturene og bylivet i Hamar sentrum vil kunne bli påvirket av kulturhuset. Hamar Kulturhus arkitektur av betong og store glassflater skaper en kontrast til den historiske kvartalsstrukturen og de resterende bygningene i Hamar sentrum. Kulturhuset vil bli et fremhevet element i Hamar sentrum på linje med andre bygninger, slik som rådhuset og domkirken. Et nytt moderne kulturhus kan bidra til å gi byen et preg av det 21. århundret og skape et ikonbygg i Hamar, som viser kontrasten mellom moderne kvaliteter og det historiske. Tilknytningen mellom kulturhuset og gågata og Stortorget er viktig. Denne tilknytningen gjør at man kan skape synergier mellom det som skjer i handlegata, på torgplassen og i kulturhuset. Undersøkelsen av hva høyt utdannede og kompetente mennesker i Hamar ser på som fordeler og ulemper ved å bo i Hamar viser at de ønsker seg et mer attraktivt sentrum. Dersom dette er generaliserbart for andre mennesker som bor eller kan tenke seg å flytte til Hamar kan kulturhuset som en del av en sentrumsutvikling være en viktig brikke i å oppnå kommunens visjon om å være et mer attraktivt bo- og arbeidssted. Arkitekturen og lokaliseringen sentralt i Hamar sentrum kan altså bidra til bedre kvalitet på sentrum. Hva selve kulturaktivitetene og -tilbudene kan gi Hamar i form av attraktivitet er et annet spørsmål.

Veiledere, notater, stortingsmeldinger og rapporter fra statsforvaltningen snakker om fordelene ved kulturplanlegging. Telemarksforsknings notat, *Skaper kultur attraktive steder*, konkluderer med at det ikke finnes noen målbar sammenheng mellom kulturnivået i norske kommuner og tilflyttingen. Kulturnivået består av kvalitative variabler og kan være vanskelig å måle på en god måte. Selv om kulturbaserte stedsutviklingsstrategier ikke nødvendigvis gjør at mange nye flytter til sted, eller at flere turister kommer dit, kan det skape et tiltrengt tilbud for innbyggerne som allerede bor på stedet. Dessuten kan det motvirke at folk velger å flytte *fra* stedet, det kan på sikt medføre at innbyggertallet

øker. Dette er en positiv virkning, men kanskje ikke den brede virkningen et sted har tenkt seg, i form av attraksjonskraft på nye innbyggere.

Ulike typer kulturbygg planlegges og bygges flere forskjellige steder i Norge. Det har blitt en trend å satse på kulturhus som ledd i regional og lokal utvikling. Den trendbaserte stedsutviklingen som foregår i Norge i dag og i kommuner som Hamar er et forsøk på å hevde seg i forhold til omkringliggende byer og skape et bedre omdømme for et sted. Når noe blir en trend gjør det at stedene blir mindre originale. Steder som satser på å bygge kulturhus ønsker gjerne å styrke identiteten, omdømme og imaget og å skape et fortrinn sammenlignet med andre steder. Når mange steder satser på den samme strategien og det samme tiltaket skaper det ikke originalitet.

Det er videre viktig at kulturhusene som bygges etableres etter et tiltrengt behov, slik at det ligger et grunnlag for bruk og at tilbudet differensieres fra andre omkringliggende tilbud. Dette leder videre til hovedspørsmålet for oppgaven om hvilket behov som egentlig ligger til grunn for det nye Hamar Kulturhus.

11.2 Konklusjon

Drøftelsen av delspørsmålene for oppgaven viser at Hamars strategier for å utvikle næringsgrunnet dreier seg om utbedring av infrastruktur og bedre bostedskvalitet for kreative, høyt utdannede og kompetente mennesker. Med et attraktivt bosted håper Hamar kommune å tiltrekke seg flere næringsvirksomheter. Byggingen av Hamar Kulturhus er et forsøk på å bedre Hamars urbane struktur, både gjennom mentaliteten til befolkningen og den materielle utformingen av byen.

Hvilket behov har Hamar for den kulturelle infrastrukturen som oppstår med det nye kulturhuset?

Forskere på kulturhusfeltet påpeker at mange av de kulturhusene som bygges i Norge burde differensiere seg tydeligere fra omkringliggende kulturhus i nabokommuner og se til at de bygges ut i fra et faktisk behov og marked (Hoff 2013). Forutsetningen for at befolkningen vil benytte seg av tilbudet kulturhuset gir er at det finnes et klart og tydelig behov. Det er tross alt kommunens egne penger som ofte går til driften av husene og dersom kulturhuset ikke kommer til den nytten det var planlagt for, kan man stille seg kritisk til om pengene burde brukes til andre fellesgoder.

Kulturhuset i Hamar bygger slik jeg ser det på et tiltrengt behov: Teater Innlandet mangler en egen scene og administrative bygninger, korpslivet i Hamar er sterkt og trenger øvingslokaler, Hamar kino trenger en oppgradering og Riksteateret trenger en storsal dersom de skal legge Hamar på spilleplanen igjen. I tillegg vil biblioteket få en oppgradert funksjon og det vil bli en samlet arena for både amatører

og profesjonelle aktører innenfor et bredt spekter av kulturlivet. Resultatet av den nye kulturelle infrastrukturen er at både sentrale aktører i Hamar kommunes kulturliv får forbedrede fasiliteter og befolkningen i Hamarregionen får et styrket kulturtilbud. I tillegg er virkningen av selve kulturhuset som bygning og aktivitetsskaper at det sannsynligvis vil styrke sentrums attraksjon og livskraft, og skape en ny sosial møteplass. Men vil kulturhuset dekke de behovene Hamar kommune ønsker? Dersom Hamar skal klare å opprettholde den posisjonen de ønsker som Innlandets hovedstad, trenger byen et slikt tilbud som kulturhuset kan gi. Kulturhuset alene vil etter min mening ikke kunne forsterke rollen som Innlandets hovedstad. Effektene av et kulturhus på et mindre sted som Hamar vil sannsynligvis ikke skape attraksjonskraft for og grunnlag for en tilflytting av kreative og høyt utdannede mennesker. Sammenholdt med de andre stedsutviklingsprosjektene som gjennomføres i Hamar, mener jeg derimot at Hamar Kulturhus vil kunne påvirke stedets attraksjon som bo- og arbeidssted og rollen som Innlandets hovedstad.

Avsluttende refleksjoner

Jeg startet arbeidet med denne masteroppgaven med ønsket om å studere de bakenforliggende strategiene for byggingen av et kulturhus i Hamar. Ved undersøkelsene av Hamar kommunes strategiske planer ble det klart for meg at byen ønsket å bruke kulturhuset som et sentralt satsingsfelt i et større stedsutviklingsprosjekt, der sterkere posisjonering i Innlandsregionen var et viktig mål.

Det finnes en del antagelser om at kultur skaper attraktive steder. Mine studier av Norges kulturpolitiske strategier samt det forskningsresultater fra uavhengige forskningsinstitutt og forskere sier, viser at det finnes en for svak sammenkobling mellom anvendt teori, praksis og resultater. Det kan settes spørsmålsteget ved om kulturplanleggingsaktørene i Norge burde stille seg noe mer kritisk til de rådende oppfatninger om at kultur er viktig faktor for steders attraktivitet. Jeg mener riktignok at kultur skaper verdier gjennom det tilbudet, den aktivitetsformen og viktige formen for utfoldelse kultur er. Spørsmålet er om det burde være en større grad av innsikt i at kultur ikke nødvendigvis vil fungere som «kreativitetsmagneter» og gi økonomisk fremgang på steder, uavhengig av stedets størrelse og sentralitet.

Funnene jeg presenterer i denne oppgaven tror jeg kan være interessante opp mot den planleggingspraksisen vi ser i norske kommuner og den kulturpolitikken som legger føringer for kultursatsing i lokal og regional utvikling. Det finnes et avvik mellom argumentene og fakta for hvilke virkninger en kulturbasert stedsutvikling skaper.

Referanseliste

- Alnes, P. K., Hagen, S. E., Vasaasen, A. & Ørbeck, M. (2009). Befolkning, næringsliv og attraktivitet i Hamar. *ØF-rapport nr. 09/2009*. Lillehammer: Østlandsforskning. 96 s.
- Alnes, P. K., Hagen, S. E., Hauge, A., Skålholt, A. & Ørbeck, M. (2010). Hamars rolle som regionsenter. *ØF-rapport nr. 02/2010*. Lillehammer: Østlandsforskning. 102 s.
- Alnes, P. K., Gløtvold-Solbu, K., Hauge, A. & Ørbeck, M. (2012). Indre Skandinavia i et Florida-perspektiv. Lillehammer: Østlandsforskning. 86 s.
- architavel.com. (u.å.). *Centre George Pompidou*. Tilgjengelig fra: <http://www.architavel.com/architavel/building/centre-george-pompidou> (lest 14.05.2013).
- Arge, N., Berglund, F., Selstad, T., Grimsrud, G. M., Hagen, S. E., Køhn, E., Overvaag, K. & Ros, J. v. d. (2004). *Kapittel 3 Robuste byregioner*. Regionenes tilstand. 50 indikatorer for vekstkraftige regioner. Lillehammer: Østlandsforskning. Tilgjengelig fra: http://www.regjeringen.no/upload/kilde/krd/rap/2004/0007/ddd/pdfv/219358-enri_rapport_kapittel_3.pdf (lest 01.05.2013).
- Arnesen, O. A. F. (2012). Quality of Life for Talents in the Hamar Region. *Part of the INTERREG IVC Mini-Programme "BrainFlow"*: Hedmark Fylkeskommune og Hamarregionen Utvikling,. 15 s.
- Arnestad, G. (2012). *Kulturhusvekst uten kontroll*: Aftenposten. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Kulturhusvekst-utan-kontroll-7049518.html#.UZMDz7WeMZ5> (lest 14.05.2013).
- Berntsen, R. (2010). *Strid om riving*: Hamar Arbeiderblad. Tilgjengelig fra: <http://www.h-a.no/?ModuleId=102533&articleView=true&tabId=72> (lest 12.05.2013).
- Bjurling, R. (2012). *Hamar Kulturhus - "monumentet"*. Tilgjengelig fra: <http://zapinn.no/hamar-kulturhus-monumentet/> (lest 14.05.2013).
- Christaller, W. (1933). *Die zentrale Orte in Süddeutschland*. Jena: Gustav Fischer.
- Dale, B., Selstad, T. & Sjøholt, P. (2002). Sentralsted og agglomerasjon. Servicesamfunnets begreper og teorier. *Trøndelagsprosjektet*. Trondheim: NTNU Geografisk Institutt.
- dreamhamar.org. (2011). *DrømHamar*. Tilgjengelig fra: <http://www.dreamhamar.org/2011/09/dreamhamar-apningsarrangement-fra-parkeringsplass-til-et-fargerikt-kreativt-torg/> (lest 05.05.2013).
- Eliassen, F.-E., Helle, K., Myhre, J. E. & Stugu, O. S. (2006). *Norsk byhistorie - Urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo: Pax Forlag.
- Florida, R. (2012a). *The Rise of the Creative Class, Revisited*. New York: Basic Books.
- Florida, R. (2012b). *What Draws Creative People? Quality of Place*. Tilgjengelig fra: <http://urbanland.uli.org/Articles/2012/Oct/FloridaCreative> (lest 02.05.2013).
- Flygind, S. K., Haraldsen, T., Overå, K. & Power, D. (2004). Kartlegging av kulturnæringene i Norge - økonomisk betydning, vekst- og utviklingspotensiale. Lillehammer: Østlandsforskning. 88 s.
- Frilseth, S. (2010). *Her kommer kulturhuset*: Hamar Arbeiderblad. Tilgjengelig fra: <http://www.h-a.no/Nyheter/Nyheter/tabid/72/Default.aspx?ModuleId=96743&articleView=true#.UX57LW eMZ4> (lest 14.05.2013).
- Gehl Architects. (2013). Hamar byromsplan. 64. Tilgjengelig fra: http://www.hamar.kommune.no/getfile.php/Bilder/Hamar/Artikkelbilder/Organisasjonen/Plan%20og%20utvikling/20130321_Hamar%20byromsplan_final%20mindre.pdf (lest 29.04.2013).
- Gjerdåker, B. (1998). *Stiftstad og bygdeby. Hamars historie 1935 -1991*. Hamar: Hamar kommune.
- Gregory, D. (red.). (2009). *The Dictionary of Human geography*. 5th ed. utg. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Hagen, S. E. & Ørbeck, M. (2007). Innlandet 2030 - næringsstruktur og næringsutvikling. Lillehammer: Østlandsforskning. 46 s.
- Hamar kommune. (1995). *Kommuneplanens langsiktige del. Mål og retningslinjer*. Hamar: Hamar kommune.
- Hamar kommune. (1999). *Kommuneplanmelding 1999*. Hamar Hamar kommune.

- Hamar kommune. (2005). *Kommuneplan 2005 - 2016. Samfunnsdel*. Hamar: Hamar kommune.
- Hamar kommune. (2010). *Kommuneplan 2010 - 2022. Samfunnsdel*. Hamar: Hamar kommune.
- Hamar kommune. (2011). *Hamar kulturhus. Beskrivelse av kulturhusprosjektet*. Tilgjengelig fra: <http://www.hamar.kommune.no/getfile.php/Bilder/Hamar/Artikkelbilder/Organisasjonen/Kultur/Prosjektpresentasjon.pdf> (lest 19.02.2013).
- Hamar kommune. (u.å.). Hamar kulturhus. Tilgjengelig fra: <http://www.hamar.kommune.no/getfile.php/Bilder/Hamar/Artikkelbilder/Organisasjonen/Kultur/Kulturhuset%20-%20presentasjon%20web%20kortversjon%20NY.pdf>.
- Hamar kulturhus. (u.å.). AF-gruppen. Tilgjengelig fra: <http://www.afgruppen.no/Riving-og-gjenvinning/Referanseprosjekter/Hamar-kulturhus/> (lest 29.04.2013).
- hamarkommune.no. (u.å.-a). *Bygg Hamar*. Tilgjengelig fra: <http://www.hamar.kommune.no/category6589.html> (lest 12.02.2013).
- hamarkommune.no. (u.å.-b). *Kulturhus i Hamar*. Tilgjengelig fra: <http://www.hamar.kommune.no/category5230.html> (lest 13.05.2013).
- Hedmark BIOINN. (u.å.). Tilgjengelig fra: http://www.style-kueste.de/scanbalt/daten/bio_regions_07_hedmark_bioinn.html (lest 12.04.2012).
- Hermansen, C. (2004). Modernitet og mangetydighet i Ildefonso Cerdàs 'Teoría General de la Urbanización'. *Agora*, Nr. 1-2 04: 46-73.
- Hoff, E. (2013). Kulturhus-kø til 10 milliarder. *Mandag Morgen*.
- Hohenberg, P. M. & Lees, L. H. (1985). *The making of Urban Europe 1000-1950*. Massachusetts - London: Cambridge.
- Horrigmo, A. M. J. (2011). Kulturhus er ikke næring. Tilgjengelig fra: <http://www.statogstyring.no/forsiden/80-kulturhus-er-ikke-naering> (lest 10.05.2013).
- Horrigmo, A. M. J., Matre, A. K. F. & Meisingset, K. (2012). Kulturpolitikens historie. I: *Kultur for kulturens skyld*: Civita. <http://www.vexx2013.se/20th-anniversary/>. (2013). Tilgjengelig fra: <http://www.vexx2013.se/20th-anniversary/> (lest 14.05.2013).
- Isaksen, A. (2011). Kulturhus som kreativitetsmagnet? *Stat & styring*, nr. 3.
- jernbaneverket.no. (2012). *Dette er Eidsvoll - Hamar*. Tilgjengelig fra: <http://www.jernbaneverket.no/no/Prosjekter/Prosjekter/Eidsvoll---Hamar1/Dette-er-Eidsvoll-Hamar/> (lest 11.05.2013).
- Johannessen, A., Kristoffersen, L. & Tufte, P. A. (2010). *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Kleppe, B. (2011). Norsk kulturindeks 2011. Revidert versjon. *Norsk kulturindeks*, 2011:13. Bø i Telemark: Telemarksforskning. 30 s.
- Kobro, L. U. & Vareide, K. (2012). Skaper kultur attraktive steder? *Norsk kulturindeks*. Bø i Telemark: Telemarksforskning. 30 s.
- Kommunal- og regionaldepartementet. (2011). Regionale utviklingstrekk. 96 s.
- Kulturdepartementet. (u.å.). *1 Kulturløftet II*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/prop/2011-2012/prop-1-s-20112012/1.html?id=658384> (lest 04.05.2013).
- kulturhuset.stockholm.no. (u.å.). *Historia*. Tilgjengelig fra: <http://kulturhuset.stockholm.se/Om-Kulturhuset1/Historia/> (lest 14.05.2013).
- Landry, C. (2008). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. Second Edition utg. London and Sterling, Virginia: Earthscan.
- Malanga, S. (2004). *The Curse of the Creative Class*. City Journal. Tilgjengelig fra: http://www.city-journal.org/html/14_1_the_curse.html (lest 10.04.2013).
- Norsk jernbanemuseum. (U.å.). *Kort om norsk jernbanehistorie*: Norsk jernbanemuseum. Tilgjengelig fra: <http://www.norsk-jernbanemuseum.no/no/bibliotek/jernbanehistorie> (lest 03.04.2013).
- NOU 2013:4. *Kulturutredningen 2014*. Oslo: Kulturdepartementet. 331 s.
- Nærings- og handelsdepartementet. (2007). *Handlingsplan. Kultur og næring*. Oslo. 30 s.

- ostlendingen.no. (2010). *Stortorget*. Tilgjengelig fra: <http://www.ostlendingen.no/hamar-dagblad/slagsmal-pa-stortorget-1.5447030> (lest 14.05.2013).
- ostlendingen.no. (2012). *Slik blir det nye Stortorget: Østlendingen*. Tilgjengelig fra: <http://www.ostlendingen.no/hamar-dagblad/slik-blir-nye-stortorget-1.7142981> (lest 10.05.2013).
- papirbredden.no. (u.å.). *Om Papirbredden*. Tilgjengelig fra: <http://www.papirbredden.no/papirbredden.aspx> (lest 14.05.2013).
- Plan- og bygningsloven. (2008). *Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven) av 27. juni 2008 nr. 71*.
- Representant fra Hamar kommune. (2013). *Intervju med representant fra strategi avdelingen i Hamar kommune*.
- Riksantikvaren. (U.å.). *NB! Registeret*. Tilgjengelig fra: <http://nb.ra.no/nb/by.jsf?id=19> (lest 12.02.2013).
- St. meld. nr. 22 (2004 - 2005). *Kultur og næring*. Oslo: Kultur- og kirke departementet. 135 s.
- St. meld. nr. 25 (2008 - 2009). *Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken*. Kommunal- og regionaldepartementet.
- St. meld. nr. 31 (1996 - 1997). *Om distrikts- og regionalpolitikken*. Kommunal- og regionaldepartementet.
- St. meld. nr. 31 (2002 - 2003). *Storbymeldingen. Om utvikling av storbypolitikk*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet. 164 s.
- St. meld. nr. 33 (1992-1993). *By og land, hand i hand*. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- Statistisk sentralbyrå. (2012a). *Befolkningsstatistikk. Befolkningsendringer i kommunene. 1952-2012*. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhyst/tabeller/tab/0403.html> (lest 26.02.2013).
- Statistisk sentralbyrå. (2012b). *SSBs befolkningsframskrivning for kommunene 2012 - 2040*. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/emner/02/03/folkfram/tab-2012-06-20-07.html> (lest 12.02.2013).
- Statsbygg. (2005). *Veileder: Kulturplanlegging i norske byer og tettsteder*. Juni 2005 utg. Oslo: Statsbygg. 47 s.
- Store Norske Leksikon. (u.å.-a). *By*. Tilgjengelig fra: <http://snl.no/by> (lest 17.04.2013).
- Store Norske Leksikon. (u.å.-b). *Infrastruktur*. Tilgjengelig fra: <http://snl.no/infrastruktur> (lest 23.03.2013).
- Store norske Leksikon. (u.å.-c). *Kultur*. Tilgjengelig fra: <http://snl.no/kultur> (lest 17.04.2013).
- Tinagli, I. (2012). *Norway in the Creative Age: Irene Tinagli, Statens vegvesen prosjekt Bystrategi Region Sør og Abelia*. 80 s.
- Törnqvist, G. (2004). *Kreativitetens geografi*. Stockholm: SNS Forlag.
- vegvesen.no. (u.å.). *E6 Kolomoen - Moelv*. Tilgjengelig fra: <http://www.vegvesen.no/Europaveg/e6kolomoenmoelv> (lest 11.05.2013).
- Williams, R. (1958). *Culture and Society: 1780-1950*. London: Chatto and Windus.
- Wirth, L. (1938). *Urbanism As A Way of Life*. *American Journal of Sociology*, 44 (1): 24.